

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Γ Ε Ω Γ Ρ Α Φ Ι Α

Α' ΕΞΑΜΗΝΟ 2012-2013

Καθ. ΓΟΥΣΙΟΣ Δημήτρης

ΒΟΛΟΣ 2012

Πίνακας Περιεχομένων

Πίνακας Περιεχομένων	2
Πρόλογος.....	4
Ιστορική εξέλιξη της Γεωγραφίας και του αντικειμένου της.....	8
Φυσικό περιβάλλον και ανθρωπογενής χώρος : η σχέση Γεωγραφίας και φυσικών γεγονότων	12
Η Προβληματική της θεμελίωσης της ακαδημαϊκής Γεωγραφίας τον 19ο αιώνα.	13
Η γεωγραφία, επιστήμη του συνόλου της επιφάνειας της γης.....	14
Η γεωγραφία: επιστήμη του γήινου χώρου και της οργάνωσής του.....	15
Οι βασικές Σχολές που επηρέασαν την εξέλιξη της Γεωγραφίας.....	17
Η Γαλλική Σχολή.....	17
Νέα προσέγγιση: Γερμανική επίδραση	17
Η Σχολή του Σικάγου.....	17
Η σχέση Γεωγραφίας και Ιστορίας.....	18
Εφαρμοσμένη Γεωγραφία.....	18
Ανθρωπογενής Χώρος	23
Πολικότητα και κεντρικότητα.....	24
Οι διαστάσεις (διαστασιοποίηση).....	26
Η οργάνωση	26
Το πεδίο της Γεωγραφίας.....	29
Έννοιες και μέθοδοι της γεωγραφίας.....	30
Το παράδειγμα της ομαδοποίησης και της διασποράς στην κατοίκηση.....	32
Τα βασικά στοιχεία της γεωγραφικής ανάλυσης.....	34
Α. Οι μορφές	35
Β. Οι λειτουργίες.....	37
Γ. Η έννοια των χωρικών συστημάτων	37
Χωρικό σύστημα και υποσυστήματα.....	40
Οργάνωση και λειτουργία του χωρικού συστήματος.....	41
Η κλίμακα των χωρικών συστημάτων.....	43
Προσέγγιση, ανάλυση και αξιολόγηση χωρικών συστημάτων.....	46
Θεματικά παραδείγματα : χωρικά υποσυστήματα και κλίμακες	51
Φυσικά και ανθρωπογενή συστήματα στο χώρο.....	51
Χρήσεις γης	55
Φύση και κατηγορίες χρήσεων γης	57
Τα χαρακτηριστικά ανά κατηγορία χρήσεων	60
Η οργάνωση της κατοίκησης : κεντρικοί τόποι και λειτουργίες.....	62
Η λειτουργική οργάνωση του χώρου	62
Πολικότητα και κεντρικότητα.....	64
Ιεράρχηση λειτουργιών.....	66
Η διοικητική διαίρεση	67
Περιφέρειες.....	69
Η εξέλιξη της Γεωγραφικής Σκέψης και η προσέγγιση των περιφερειών	69
Λογικές των Περιφερειών.....	76
Η φυσική λογική.....	76
Η λογική της ανθρώπινης ομοιογένειας και της ομοιομορφίας.....	76

Η λογική της πόλωσης.....	78
Γεωγραφική προσέγγιση χωρικών φαινομένων : πληθυσμός	79
Κατανομή του πληθυσμού.....	79
Η γεωγραφική προσέγγιση του πληθυσμού.....	79
Η δυναμική της κατοίκησης	84
Η άνιση δυναμική μεταξύ των αστικών και υπαιθριακών πληθυσμών.....	86
Δημογραφικές πολιτικές.....	87
Παράρτημα.....	97
Χωρική ανάλυση και χωρικές δομές.....	97
Χωρική δομή (Structure spatiale)	97
Θέση (Situation)	98
Τα δίκτυα (Reseaux).....	100
Η χωρικότητα (Spatialité).....	102
Η έννοια του τοπίου.....	104
Η γεωγραφική προσέγγιση του τοπίου	104
Τοπίο, δομές και συστήματα	106
Το πρόβλημα της προσέγγισης και των μεθόδων	108
Η θέση και οι μορφές της ανάλυσης του τοπίου	111
Θέματα Μελέτης.....	111
Η εμπορευματοποίηση του τοπίου.....	112

Πρόλογος

Η Γεωγραφία έχει τις ρίζες της στην αρχαία Ελλάδα. Όμως η σημαντικότερη εξέλιξή της έλαβε χώρα στη Δυτική Ευρώπη και στις ΗΠΑ, τους δύο τελευταίους αιώνες κατά τους οποίους εμπλουτίστηκε θεωρητικά και μεθοδολογικά διευρύνοντας το πεδίο της. Σ' αυτές τις χώρες αναδείχθηκε ως μια από τις σημαντικότερες επιστήμες του χώρου και της κοινωνίας. Η εξέλιξή της χαρακτηρίστηκε από τη διαδοχική διεύρυνση των αντικειμένων της: με αποκλειστικό ενδιαφέρον προσανατολισμένο στην αρχή στη φύση, επεκτάθηκε στη συνέχεια και προς τον άνθρωπο τείνοντας σήμερα να μετατραπεί σε κοινωνική επιστήμη.

Σήμερα, η Γεωγραφία από την οποία προήλθε η Ανθρωπογεωγραφία, θεωρείται η επιστήμη της οργάνωσης του χώρου.

Στην σύγχρονη Ελλάδα, η Γεωγραφία διδάσκεται μάλλον ως μια διαδικασία περιγραφής των τόπων μιας περιοχής η οποία λαμβάνει υπ' όψη τις διαφοροποιήσεις και τα χαρακτηριστικά τους αλλά πολύ λιγότερο, τις εσωτερικές και εξωτερικές σχέσεις τους και την οργάνωσή τους. Αυτή η Γεωγραφία είναι συνήθως γνωστή από τα αντίστοιχα μαθήματα γεωγραφίας που εντάσσονται στα σχολικά προγράμματα της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της Ελλάδας.

Αντίθετα, στις ευρωπαϊκές χώρες και ιδιαίτερα στη Γερμανία και στη Γαλλία, η σύγχρονη επιστήμη της Γεωγραφίας έχει συνδεθεί στενά με την διδασκαλία σ' όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσής τους, ιδιαίτερα δε στην τριτοβάθμια. Όπως ισχυρίζεται ένας από τους μεγαλύτερους γεωγράφους, ο Yves Lacoste, ο ουσιαστικός κοινωνικός σκοπός της Γεωγραφίας είναι η εκπαίδευση. Επιπλέον, η γνώση του χώρου που παρέχει η Γεωγραφία την συνδέει με την ίδια την ιστορία γεγονός το οποίο με τη σειρά του επιτρέπει στην επιστήμη αυτή να ασκήσει ένα διπλό ρόλο στο πλαίσιο της εκπαίδευσης : συμβολή στη μεταβίβαση της γεωγραφικής γνώσης, στη γνωριμία του κόσμου αλλά και στην πολιτική αγωγή των νέων.

Αν ο ρόλος της Γεωγραφίας γενικότερα στην παιδεία θεωρείται πλέον θετικός ποια είναι η ειδικότερη θέση και ή συνεισφορά της στο Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης ; Πιο συγκεκριμένα, ποιες έννοιες και ποια εργαλεία προσφέρει στον πρωτοετή φοιτητή, τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν τόσο στη διάρκεια των σπουδών του όσο και στην μελλοντική επαγγελματική του δραστηριότητα ως χωροτάκτη και περιφερειολόγου ;

Στη γενικότερη διαδικασία εξέλιξης της ανθρωπότητας κατά την οποία οι επιπτώσεις της άναρχης ανάπτυξης οδηγούν σε μια περιοριστική και ποσοτική προσέγγιση της ανθρώπινης δράσης ως προς τη γη, τον τόπο, το περιβάλλον, η Γεωγραφία μπορεί να διαδραματίσει έναν επιπλέον ρόλο : λειτουργεί ως υπόβαθρο

μιας σκέψης και μιας φιλοσοφίας που εξετάζουν και συγκρίνουν τον άνθρωπο, τον χώρο του και το περιβάλλον του τοποθετώντας τα σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο και με προσεγγίσεις όλο και περισσότερο ποιοτικές.

Είναι επομένως, δυνατόν η γνώση των εννοιών και των μεθόδων της γεωγραφίας να συμβάλλει στην προσέγγιση και κατανόηση ζητημάτων που ενδιαφέρουν την Χωροταξία και την Περιφερειακή ανάπτυξη. Πρόκειται για την διευθέτηση μιας εκτεταμένης επιφάνειας, την οργάνωση, διαχείριση και αξιοποίησή της, ή την ανάδειξη και τον ορισμό ανθρωπογενών τόπων και χώρων, τοπίων, περιοχών και περιφερειών.

Πράγματι, οι επιπτώσεις της δημογραφικής έκρηξης ή αντίθετα της ερήμωσης ολόκληρων περιοχών, η κρίση της αστικοποίησης, οι φυσικές καταστροφές και τα περιβαλλοντικά προβλήματα, οι πληθυσμιακές μεταναστεύσεις, οι έντονες εξελίξεις στις βιομηχανικές περιοχές, τα διασυνοριακά προβλήματα ιδιαίτερα μετά τις αλλαγές του 1990 στις ανατολικές χώρες και τα βόρεια σύνορα της χώρας μας, αποτελούν μερικά από τα πιο σημαντικά θέματα που παρουσιάζονται με όλο και πιο έντονες διαστάσεις, στις μέρες μας. Τα προβλήματα που γεννούν τα φαινόμενα αυτά και που αποτελούν αντικείμενο της Χωροταξίας και της Περιφερειακής Ανάπτυξης, μπορούν να προσεγγισθούν, να εξετασθούν και να αναδειχθούν σε σημαντικό βαθμό από την επιστήμη της Γεωγραφίας.

Τα προβλήματα αυτά θα συναντήσει, θα χρειασθεί να προσεγγίσει και να αναλύσει προτείνοντας συγκεκριμένες λύσεις ο σημερινός φοιτητής και αυριανός απόφοιτος του Τμήματός μας.

Οι αρθρώσεις και οι διαντιδράσεις που εμφανίζουν αυτά τα φαινόμενα και τα προβλήματα που προκύπτουν, απαιτούν από τον ερευνητή πολυεπιστημονικές γνώσεις αλλά και προσεγγίσεις που να βασίζονται στην εμβάθυνση και στην επαφή με την πραγματικότητα. Επομένως ισχύει σήμερα όσο ποτέ άλλοτε για τον κάθε επιστήμονα που υπεύθυνα παρεμβαίνει σ' ένα ανθρωπογενή χώρο, η φράση ενός από τους μεγαλύτερους γεωγράφους, του Bernard KAYSER, ότι **«χωρίς επιτόπια έρευνα, ο ερευνητής δεν έχει δικαίωμα λόγου»**. Πράγματι, το γεγονός ότι η ένταση και η διαπλοκή των διάφορων χωρικών φαινομένων αλλά και η αναγκαιότητα γνώσης σε βάθος του τοπικού χώρου απαιτούν σήμερα όσο ποτέ άλλοτε την διεπιστημονική προσέγγισή τους, προσδίδει όλο και μεγαλύτερη αξία στην επιτόπια έρευνα, μέθοδο που αποτελεί το βασικό εργαλείο της γεωγραφίας.

Αποτελεί επομένως ένα από τους βασικούς στόχους του μαθήματος, να εισαγάγει τον πρωτοετή φοιτητή στη χρήση των βασικών κατάλληλων εργαλείων και μεθόδων για την προσέγγιση τόσο του αστικού όσο και του ευρύτερου αγροτικού χώρου. Θα πρέπει να εμπεδωθεί η αναγκαιότητα της επιτόπιας και άμεσης

προσέγγισης και ανάλυσης των παραπάνω προβλημάτων πριν κανείς προχωρήσει στην επιλογή των κατάλληλων λύσεων γι' αυτά.

Αυτή η συνεισφορά δεν μπορεί να προσδιορισθεί ούτε να γίνει κατανοητή παρά μόνο αν γνωρίσουμε το σύνθετο αντικείμενο της Γεωγραφίας.

Στόχοι και άξονες του μαθήματος

Όσον αφορά τους βασικούς στόχους του μαθήματος, αυτοί είναι η παρουσίαση και ανάλυση θεμελιωδών για την Γεωγραφία όρων και εννοιών όπως **χώρος, γεωγραφικά αντικείμενα, κλίμακες, χωρικό σύστημα, τοπίο, περιβάλλον, λεκάνη απασχόλησης, περιφέρεια** κτλ., αλλά και μεθόδων όπως η χωρική ανάλυση, η χρήση κλιμάκων, το Γεωγραφικό Σύστημα Πληροφοριών, η χαρτογραφία κτλ.. Η γνώση και η σωστή χρήση αυτών των εννοιών και των μεθόδων που προτείνει και χρησιμοποιεί η Γεωγραφία θα συμβάλλουν στην ενίσχυση της ικανότητας του φοιτητή να ενεργεί στο πεδίο, αναλύοντας και συσχετίζοντας διάφορα χωρικά φαινόμενα σε πολλά επίπεδα οργάνωσης της ανθρώπινης ζωής, και επομένως, ν' αποκτήσει ένα εξειδικευμένο βλέμμα. Γι' αυτό το λόγο, θα ανατρέξουμε συχνά σε παραδείγματα προσέγγισης του χώρου που θα αφορούν διαφορετικές γεωγραφικές κλίμακες : κοινότητα, κωμόπολη, πόλη και περιφέρεια.

Την εισαγωγή στο αντικείμενο της Γεωγραφίας θ' ακολουθήσει η ιστορική εξέλιξή της (κεφάλαιο 1), το πεδίο της αλλά και η προσπάθεια ορισμού της ως επιστήμης. Στην συνέχεια, στο ίδιο κεφάλαιο θα προσδιορισθούν οι διαφορές και οι σχέσεις μεταξύ Φυσικού Περιβάλλοντος και Ανθρωπογενούς Χώρου. Στο κεφάλαιο αυτό δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην ιστορική εξέλιξη της Γεωγραφίας και στις διάφορες βασικές σχολές που επηρέασαν αυτή την εξέλιξη. Το κεφάλαιο αυτό έχει στόχο να δείξει το πως η Γεωγραφία συσχέτιζε εξελικτικά, μέσω της προσέγγισής της, τις σχέσεις του φυσικού με τον ανθρωπογενή χώρο.

Στη συνέχεια θα παρουσιασθούν οι ανθρωπογενείς χώροι, αρχικά όπως αυτοί χαρακτηρίζονται από την παρουσία και τη δράση των ανθρώπων στην επιφάνεια της γης. Ακολουθούν, οι μέθοδοι για την αναγνώρισή τους και την ανάλυσή τους. Στο κεφάλαιο αυτό, εξετάζονται οι σύνθετες έννοιες του πόλου/κέντρου, της πολικότητας και της κεντρικότητας, της κατοίκησης με τη μορφή της διασποράς ή της ομαδοποίησης(συγκέντρωσης) στο χώρο.

Στο τρίτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται, τα βασικά στοιχεία της γεωγραφικής ανάλυσης εστιάζοντας στις μορφές και στις λειτουργίες τους, και σ' ένα ανώτερο επίπεδο οργάνωσης, στα χωρικά συστήματα. Ο στόχος αυτού του κεφαλαίου είναι να

εντοπισθούν οι διαδικασίες μέσα από τις οποίες οι σχέσεις των ανθρώπων με το γήινο περιβάλλον εξαρτώνται από τη δημιουργία σύνθετων χωρικών συστημάτων.

Το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στη σχέση χωρικών συστημάτων και κλιμάκων, παραθέτοντας ορισμένα παραδείγματα τα οποία αναφέρονται σε τρία βασικά υποσυστήματα για την οργάνωση του χώρου όπως είναι α) η οργάνωση της κατοίκησης, β) οι χρήσεις γης και γ) η διοικητική διαίρεση.

Το πέμπτο κεφάλαιο, αναφέρεται στην έννοια της περιφέρειας, στις χωρικές λογικές οι οποίες προσδιορίζουν τον ορισμό και προσδιορισμό τους, την οργάνωση και τη λειτουργία τους.

Τέλος, το έκτο κεφάλαιο, εστιάζεται στο παράδειγμα της σχέσης Γεωγραφίας και Πληθυσμού. Εξετάζονται εδώ, η κατανομή του πληθυσμού και το πώς η Γεωγραφία προσεγγίζει ειδικότερα τα φαινόμενα που συνδέονται με την κίνηση του πληθυσμού και έχουν χωρικές διαστάσεις. Η κίνηση αυτή προσεγγίζεται μέσω της γεωγραφικής δράσης των ανθρώπων οι οποίες χαρακτηρίζονται με τους τρόπους και με τις κλίμακες που εμφανίζονται. Εξετάζεται η σχέση πληθυσμού και πυκνότητας με βάση την δυναμική και την δημογραφική διάσταση που αποκτά το φαινόμενο της κατοίκησης, τις επιπτώσεις στο χώρο αλλά και το ρόλο των δημογραφικών πολιτικών.

Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση του ζητήματος της οριοθέτησης με βάση το ανώτερο όριο οικισμών, με την οποία ασχολείται η Γεωγραφία, στη προσπάθειά της να ταξινομήσει το χώρο και να δημιουργήσει τυπολογίες για την καλύτερη ανάλυσή του.

Ιστορική εξέλιξη της Γεωγραφίας και του αντικειμένου της¹

Εισαγωγή

Η εξέλιξη της γεωγραφίας χαρακτηρίστηκε, όπως ήδη αναφέρθηκε, από τη διαδοχική διεύρυνση των αντικειμένων της : με αποκλειστικό ενδιαφέρον στραμμένο στη φύση, επεκτάθηκε στη συνέχεια και προς τον άνθρωπο τείνοντας σήμερα να μετατραπεί σε κοινωνική επιστήμη.

Αντίθετα με τη Γεωλογία που είναι μια φυσική επιστήμη, η Γεωγραφία τείνει να γίνει μια κοινωνική επιστήμη ενώ κατά το παρελθόν εμφανίστηκε και ως επιστήμη των μαθηματικών (ορισμός και μέτρηση των σχημάτων και των διαστάσεων της γης).

Το αντικείμενό της είναι επομένως σύνθετο και εξελισσόμενο: ενώ π.χ. η ιστορία για αιώνες παραμένει η επιστήμη που εξετάζει το παρελθόν των ανθρώπων, η φυσική την ύλη, το αντικείμενο της γεωγραφίας συνίσταται στη διάκριση και προσδιορισμό-αξιολόγηση της φύσης και της έντασης των σχέσεων οι οποίες χαρακτηρίζουν και επηρεάζουν την ζωή των ανθρώπινων ομάδων. Αυτές οι σχέσεις ορίζονται στο εσωτερικό χωρικών κλιμάκων με ιεραρχημένες διαστάσεις (1) σε παγκόσμια κλίμακα (Γενική Γεωγραφία), (2) σε διηπειρωτική ή ενδο-ηπειρωτική (Γεωγραφία ζωνών ή περιφερειακή) και τέλος (3) σε τοπική κλίμακα (Γεωγραφία τοπική, περιφερειακή ή αστική).

Η διαδικασία με την οποία προσεγγίζονται αυτές οι σχέσεις βασίζεται σε δύο είδη δεδομένων η ουσία των οποίων διαφέρει. Εκείνα που προέρχονται από τη Φυσική Γεωγραφία και εκείνα που συγκεντρώνουν τα συσσωρευμένα και τωρινά αποτελέσματα της παρουσίας των ανθρώπων και των ποικίλων μορφών της ανθρώπινης δράσης (Ανθρωπογεωγραφία).

Η ιστορία της γεωγραφίας συμβάλλει σημαντικά στην κατανόηση και στην συγκεκριμενοποίηση του ορισμού της. Οι ρίζες της γεωγραφίας βρίσκονται στους πολιτισμούς των αρχαίων ελλήνων, των ρωμαίων των κινέζων και των αράβων.

1. Το αρχικό ενδιαφέρον εστιάστηκε στην διερεύνηση του κόσμου και στη συνέχεια διαδοχικά, της επιφάνειας της γης, του ανάγλυφου, και του κλίματος τα οποία και οι γεωγράφοι αναλάμβαναν να περιγράψουν. Αυτή την περιγραφή χρησιμοποιούσαν για σκοπούς στρατιωτικούς αλλά και οικονομικούς στη βάση μιας καταγραφής του πλούτου των περιοχών (φυσικοί πόροι, ανθρώπινοι πόροι, μεταλλεύματα κτλ). Οι στόχοι αυτής της γεωγραφίας χαρακτηρίζονται πολιτικοί και στρατηγικοί.

¹ Για το κεφάλαιο αυτό χρησιμοποιήθηκε η παρακάτω βιβλιογραφία :
α. «Το λεξικό της Γεωγραφίας» του Pierre GEORGE. Εκδ. PUF, Παρίσι, 1970.
β. «Οι λέξεις της Γεωγραφίας» του Roger Brunet. Εκδ. RECLUS, Παρίσι, 1993

Αυτές οι γνώσεις χαρακτηρίζονται από μια διάσταση διερευνητική ενώ ο βασικός σκοπός συνίσταται στην απεικόνιση των χωροθετήσεων των απογραφόμενων πραγμάτων μέσω της χαρτογραφίας. Οι αρχαίοι Έλληνες πρώτοι υλοποίησαν αυτή την διπλή γνώση (απογραφής/χαρτογράφησης) με διασφαλισμένες επιστημονικές βάσεις. Ιδιαίτερα αναφέρονται οι Ηρόδοτος, ιστορικός και γεωγράφος του 5ου π.χ. αιώνα, ο Πυθέας, γεωγράφος και αστρονόμος του 4ου π.χ. αιώνα, και ο Ερατοσθένης από την Αλεξάνδρεια γεωγράφος και μαθηματικός ο οποίος έζησε κατά τον 3ο αιώνα π.χ.

2. Στη συνέχεια, το ενδιαφέρον εστιάστηκε στους ανθρώπους που ζούσαν στους παραπάνω φυσικούς χώρους και στις σύνθετες σχέσεις που αναπτυσσόταν μεταξύ τους, για να καταλήξει σήμερα στους “χώρους” των κοινωνιών. Είναι γεγονός ότι σε αντίθεση με την αρχαία, η σύγχρονη γεωγραφία, η δημιουργία της οποίας αρχίζει κατά τον 19αίωνα, προκύπτει, κατά το μεγαλύτερο μέρος, από την φιλοσοφία του διαφωτισμού, συμμετέχοντας και αυτή σε μια κίνηση εκσυγχρονισμού η οποία διατρέχει εκείνη την περίοδο το σύνολο της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής.

Η διαμόρφωση της γεωγραφίας του ανθρώπου απαιτήσε μια σχετικά μακρόχρονη διαδικασία, μέχρι να οριστικοποιηθεί η αποκαλούμενη σήμερα Ανθρωπογεωγραφία. Η Γεωγραφία του ανθρώπου αποτελεί μια γεωγραφία πριν τους γεωγράφους : ο Μοντεσκιέ (Montesquieu), καθορίζει στο “Esprit des Lois”, την επικυριαρχία των ιστορικών και πολιτικών αιτιών στις φυσικές αιτίες. Ο Buffon σημειώνει την επίμονη δράση των ανθρώπων και των κοινωνιών τους με στόχο την κατάκτηση της γης. Οι πρώτοι δημογράφοι πολλαπλασιάζουν τις στατιστικές του πληθυσμού, αναλύουν τις αιτίες των αποκλίσεων και των μεταβολών και αναζητούν το αποδεκτό μέγεθος του αριθμού των ανθρώπων. Ο Ramond συναντά στις Άλπεις και στα Πυρηναία, τύπους ζωής αρκετά διαφορετικούς σε φυσικούς χώρους αρκετά όμοιους.

Ιστορικά, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η Γεωγραφία εμφανίστηκε ως μια “φυσική ιστορία”, μετεξελίχθηκε σε Φυσική Γεωγραφία και Ανθρωπογεωγραφία, και τείνει να γίνει σήμερα μια κοινωνική επιστήμη.

Ο 18ος αιώνας διείδε τα ουσιαστικά προβλήματα : τρόπος ζωής, η κατανομή του πληθυσμού, ανταποδοτικές δράσεις του ανθρώπου και του περιβάλλοντος στο οποίο δραστηριοποιούνται. Από την άλλη πλευρά, την ίδια περίοδο, αναπτύχθηκε ο προβληματισμός γύρω από την αρχή του Ντετερμινισμού και προετοιμάστηκε το έδαφος για τις μελλοντικές συνθέσεις οι οποίες οδήγησαν σε μια νέα γεωγραφία.

Ο όρος Ντετερμινισμός (Determinisme) : Κατάσταση στην οποία ένα φαινόμενο εξαρτάται ολοκληρωτικά από μια διαδικασία και από μια κατάσταση προγενέστερη ή εξωτερική. Η

Γεωγραφία παρέμεινε για μεγάλο διάστημα υπό την κυριαρχία του Φυσικού Ντετερμινισμού ο οποίος έτεινε να συνδέσει όλα τα γεωγραφικά γεγονότα με φυσικές αιτίες και ιδιαίτερα με το έδαφος δηλαδή τη γεωλογία. Ο φυσικός Ντετερμινισμός υπεστήριζε ότι όλες οι δραστηριότητες των ανθρώπων προσδιορίζονται από το φυσικό περιβάλλον. Από αντίδραση στον φυσικό ντετερμινισμό εμφανίστηκαν διαδοχικά στην Γεωγραφία ο οικονομικός ντετερμινισμός (όλα εξαρτώνται από την οικονομία), ο πολιτικός ντετερμινισμός (όλα εξαρτώνται από την πολιτική) ακόμη δε και ο πολιτιστικός ντετερμινισμός.

Δύο Γερμανοί επιστήμονες, οι Humboldt και Ritter αποτέλεσαν τους βασικούς συνθέτες αυτής της έντονης επιστημονικής ζύμωσης. Ο πρώτος (1766-1859), φυσιοκράτης και μεγάλος περιηγητής (ταξίδεψε στην Ευρώπη, στην Αμερική, στην Ρωσική Ασία), θεμελίωσε τις μεθόδους διερεύνησης σχεδόν του συνόλου των κλάδων της Φυσικής Γεωγραφίας, αλλά ιδιαίτερα, ανέπτυξε, πρώτος, τις δύο βασικές αρχές οι οποίες μετέτρεψαν την γεωγραφία σε πρωτότυπη επιστήμη: α) **η αρχή της αιτιότητας:** όποιο και αν είναι το φαινόμενο που μελετάται, ανάγλυφο, θερμοκρασία, βλάστηση, η προσέγγισή του δεν περιορίζεται σ' αυτό το ίδιο. Αναζητούνται οι αιτίες και επιχειρείται η κατάβαση μέχρι τις επιπτώσεις τις πιο απόμακρες συμπεριλαμβανομένων και των ιστορικών και πολιτικών γεγονότων. β) **Η αρχή της συγκριτικής ή γενικής Γεωγραφίας.** Ξεκινώντας από το τοπικό γεγονός, επεκτείνει την αναζήτηση προς μεγαλύτερες περιοχές όπου διαπιστώνονται ανάλογα φαινόμενα. Η μελέτη οποιουδήποτε σημείου δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητη από την γνώση του συνόλου της γης. Η εφαρμογή αυτής της αρχής, ανέστρεψε το εμπόδιο που χώριζε μέχρι τότε την περιφερειακή με την γενική Γεωγραφία.

Ο σύγχρονος του Humboldt, K. Ritter(1779-1869), ιστορικός και φιλόσοφος, καθηγητής με μεγάλη εκτίμηση από τους γεωγράφους τόσο της Γερμανίας όσο και της Γαλλίας, διέδωσε τις αρχές του Humboldt, αλλά επιπλέον, και την **Ανθρωπογεωγραφία**, χωρίς ωστόσο να αποφύγει κάποιον ανθρωποκεντρισμό και μια τάση προς τον Ντετερμινισμό (βλέπε παραπάνω ορισμό).

Σ' αυτή την περίοδο γέννησης της σύγχρονης γεωγραφίας, δεν θα μπορούσε να υποτιμηθεί ο ρόλος της χαρτογραφίας, αποτυπώνοντας το ανάγλυφο και συμβάλλοντας σημαντικά στην επεξήγηση των φαινομένων και των κατανομών.

Στα τέλη του 19ου αιώνα, οι Humboldt και Ritter έχουν ήδη συμβάλει με τη διδασκαλία τους στη διαμόρφωση της σύγχρονης γεωγραφίας, ενώ ουσιαστική και σχεδόν παράλληλη θα είναι η συμβολή του Ratzel (1845-1904) στη γέννηση της **Ανθρωπογεωγραφίας**.

Ο Vidal de LA Blache (1845-1918) απόφοιτος της κλασσικής γεωγραφίας με βαθιές ρίζες στην ιστορία, θεωρείται και αυτός ως ένας από τους σημαντικότερους γεωγράφους όσον αφορά την διαμόρφωση της Ανθρωπογεωγραφίας. Η συμβολή του εκφράστηκε μέσω της κριτικής σε ορισμένα επιστημονικά θεμέλια της γερμανικής γεωγραφίας, αρνούμενος την υποταγή της γεωγραφικής προσέγγισης και των μεθόδων της στον Ντετερμινισμό, αναδεικνύοντας το βάρος της ανθρώπινης ελευθερίας, επιλογής και ικανότητας.

Από τις αρχές του 1930, τόσο η φυσική γεωγραφία όσο και η ανθρωπογεωγραφία προσανατολίσθηκαν προς τις τομεακές έρευνες ενώ παράλληλα, δανείστηκαν σε μεγάλο βαθμό μεθόδους των γειτονικών επιστημών όπως οι φυσικές, κοινωνικές και οικονομικές επιστήμες. Το γεγονός αυτό θεωρείται θετικό, εμπλούτισε τόσο τις μεθόδους όσο και τις έννοιες που χρησιμοποίησε έκτοτε η Ανθρωπογεωγραφία.

Η σύγχρονη γεωγραφία γνωρίζει, μια κρίση που προκαλείται από τον βαθύ μετασχηματισμό των κοινωνιών και από μια ταχύτατη εξέλιξη των τεχνικών και των μεθόδων που χρησιμοποιούνται.

Φυσικό περιβάλλον και ανθρωπογενής χώρος : η σχέση Γεωγραφίας και φυσικών γεγονότων

Αν η γεωγραφία είναι η επιστήμη η οποία μελετά τον οργανωμένο απο μία κοινωνία χώρο, τότε οι φυσικοί χώροι παρεμβαίνουν ως παράγοντες οργάνωσης ούτε προνομιούχοι ούτε κυρίαρχοι αλλά καθόλου αμελητέοι. J.-P. MARCHAND

Η σχέση φυσικού περιβάλλοντος και ανθρωπογενούς χώρου αποτέλεσε ένα από τα πρώτα και βασικά αντικείμενα της Γεωγραφίας. Η προσέγγιση αυτής της σχέσης όπως την ανέπτυξε και την εξέλιξε η Γεωγραφία της προσδίδει τελικά την ειδοποιό διαφορά από τις άλλες επιστήμες.

Για την Γεωγραφία, η ανθρωποποίηση του φυσικού χώρου (ανθρωπογενής χώρος) αντιστοιχεί σε μια κάθετη σχέση των κοινωνιών με το φυσικό τους περιβάλλον, ξεκινώντας απο τους βράχους μέχρι τα χαμηλά στρώματα της ατμόσφαιρας, περνώντας απο το έδαφος και τα στρώματα της φυτικής κάλυψης (χρήσεις γης, ρύποι, εκχερσώσεις, καταστροφή δασών κτλ). Αντίθετα, η θέση ή και η χωροθέτηση ενός αντικειμένου αντιστοιχεί σε οριζόντιες σχέσεις οι οποίες προσδιορίζονται απο αποστάσεις και διαστήματα στο εσωτερικό μιας περιοχής.

Ο κάθε τύπος προσδιορίζεται στην ουσία απο την αλληλενέργεια των δύο αυτών σχέσεων. Οι ανθρώπινες επεμβάσεις έχουν σαν αποτέλεσμα να ενσωματώνουν το φυσικό περιβάλλον στον ανθρωπογενή χώρο με τέτοιο τρόπο ώστε αυτός ο χώρος να μπορέσει ν' αναπτυχθεί και να οργανωθεί.

Σε πολλές περιπτώσεις η ανθρώπινη παρουσία υπήρξε προγενέστερη της επέμβασης στο φυσικό περιβάλλον. Οι άνθρωποι ενεργούν πάνω στο φυσικό περιβάλλον με αναφορά σ' ένα σχέδιο χωροθέτησης, όμως δεν μπορούν ποτέ να δημιουργήσουν ένα χώρο χωρίς να λάβουν υπ' όψη τις ιδιότητες των φυσικών χώρων.

Η γεωγραφική ανάλυση εξετάζει το πρόβλημα της προσαρμογής απο τη μια πλευρά, του ανθρωπογενούς χώρου στη λογική του ευρύτερου χώρου, και απο την άλλη, της λογικής του ανθρωπογενούς χώρου στις γεω-οικολογικές δυσκολίες και διαφοροποιήσεις.

Ενδιαφέρει να εξετασθούν στο σημείο αυτό, τ' αποτελέσματα αυτής της διπλής λογικής. Σε ποιο βαθμό τα διάφορα συστήματα που οργανώνει ο άνθρωπος στο χώρο, διαφοροποιούν τους χαρακτήρες αυτού του χώρου από τη στιγμή που αυτός μεταπηδά από τη φυσική κατάσταση στην ανθρωπογενή κατάσταση ; Σε ποιο βαθμό τα φυσικά δεδομένα τροποποιούν αυτά τα χωρικά συστήματα;

Παραδείγματος χάρη, ένας δασικός ορεινός όγκος δεν υπάρχει μόνο γιατί αντιστοιχεί σε εδάφη που δεν θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν κατά τρόπο πιο αποδοτικό (πχ γεωργικές καλλιέργειες). Ο πρώτος παράγοντας χωρικής αιτιολογίας

που πρέπει να εισάγουμε είναι εκείνος της ιδιοκτησίας. Το δάσος υπάρχει στο συγκεκριμένο σημείο -τόπο με απόφαση των ιδιοκτητών του, αλλά ο ορεινός όγκος μπορεί να προσδιορισθεί επιπλέον από τη θέση του, θέση γειτνίασης με την αγορά (οπότε μπορεί να δεχθεί περισσότερες πιέσεις για αλλαγή χρήσης/οικοπεδοποίηση), ή αντίθετα θέση περιφερειακή ως προς ένα κέντρο (οπότε ή διατηρεί τη χρήση του ή την σ' ένα μέρος της επιφάνειάς του με την παρουσία ενός χιονοδρομικού κέντρου).

Η Προβληματική της θεμελίωσης της ακαδημαϊκής Γεωγραφίας τον 19ο αιώνα.

(Η εξάρτηση του ανθρώπου από το έδαφος, το κλίμα, την χλωρίδα)

Από τον προηγούμενο αιώνα, η διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ των κοινωνιών και του φυσικού τους περιβάλλοντος και η επίδραση του περιβάλλοντος στον άνθρωπο (τροφή, οικοδομικά υλικά, ένδυση, δρόμοι κτλ) αποτελούν βασικά αντικείμενα μελέτης για την Γεωγραφία. Οι γεωγράφοι θεωρούσαν ότι αυτή η διερεύνηση θα μπορούσε να εξηγήσει τις διαφορές μεταξύ των διαφόρων περιοχών του κόσμου και των κοινωνιών που τις κατοικούσε.

Η θεωρία του DARWIN αποτέλεσε το επιστημονικό ρεύμα που μετέφερε αυτές τις ιδέες μαζί με τις έννοιες της προσαρμογής και της εξέλιξης. Η πρόοδος της γνώσης του περιβάλλοντος και της χαρτογραφικής αναπαράστασής του επέτρεψε την ανάπτυξη της.

Το πνεύμα αυτής της Γεωγραφίας μπορεί να θεωρηθεί αρκετά φυσιοκρατικό (Νατουραλιστικό) γεγονός που παρέβλεψε την ισορροπία των σχέσεων μεταξύ κοινωνίας και φύσης.

Με βάση τα παραπάνω, η χρήση του όρου Γεωγραφία και του επιθέτου “γεωγραφικός” συνδέθηκαν με τα φυσικά χαρακτηριστικά. Οι “γεωγραφικοί παράγοντες” είναι οι φυσικές συνθήκες, ενώ οι προσπάθειες των γεωγράφων αυτής της περιόδου επικεντρώνονται στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο τα γεωγραφικά γεγονότα εγγράφονται πάνω στην κοινωνική ζωή.

Παράδειγμα: στις αρχές του 20ου αιώνα, η γεωγραφική μελέτη μιας πόλης περιοριζόταν στην διερεύνηση του ρόλου των φυσικών συνθηκών στην γέννηση και στην ανάπτυξη του αστικού οργανισμού.

Ωστόσο, πολλοί γεωγράφοι, ιδιαίτερα Γάλλοι (Paul Vidal, Lucien Bebuire) προσπάθησαν, βασιζόμενοι στην αρκετά αναπτυγμένη στη Γαλλία επιστήμη της ιστορίας, ν' αποφύγουν τον εγκλωβισμό τους σε μια τέτοια νατουραλιστική προσέγγιση εκ μέρους της Γεωγραφίας. Ο Paul Vidal έδειξε ότι έστω και αν υπάρχει συνεισφορά στις σχέσεις ανθρώπου - φύσης, αυτό δεν είναι απόλυτα προσδιοριστικό και καθοριστικό, αλλά ότι η πρωτοβουλία παραμένει στις ανθρώπινες κοινωνίες.

Παράλληλα ο Lucien Bebure, προσπάθησε ν' αποδείξει τις πολυάριθμες δυνατότητες της ανθρώπινης ανταπόκρισης στα δεδομένα του περιβάλλοντος.

Οι συζητήσεις και οι διαμάχες των γεωγράφων σχετικά με τον καθοριστικό απόλυτο ρόλο των φυσικών δεδομένων πάνω στις ανθρώπινες κοινωνίες (Determinisme natouraliste) ή με τις δυνατότητες των ανθρώπινων κοινωνιών (Possibilitisme) οδήγησε στο να χάσει η γεωγραφία την ενότητά της.

Κατ' αυτό το τρόπο, η διάσπαση της ενότητας της Γεωγραφίας οδήγησε στην ανάπτυξη δύο κλάδων: της Φυσικής Γεωγραφίας και της Ανθρωπογεωγραφίας και την εξειδίκευση της κάθε μιας σ' ένα διαφορετικό επιστημονικό χώρο.

α. Οι φυσικές και φυσικο-χημικές επιστήμες για την φυσική γεωγραφία και

β. Οι κοινωνικές και οικονομικές επιστήμες για την ανθρωπογεωγραφία.

Αυτός ο διαχωρισμός ενίσχυσε τις τάσεις μιας πιο αναλυτικής και κλαδικής μελέτης των κατανομών του ανθρώπινου πληθυσμού.

Η γεωγραφία, επιστήμη του συνόλου της επιφάνειας της γης.

Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, με την ανάπτυξη των φυσικών επιστημών, του επιστημονικού πνεύματος και της χαρτογραφίας, η Γεωγραφία περνά σ' ένα άλλο επίπεδο περιγραφής της επιφάνειας της γης.

Εκτός από τις αναλυτικές κατηγοριοποιήσεις, η Γεωγραφία προσπαθεί απ' αυτή την περίοδο, ν' αντιληφθεί τα σύνολα καθώς και τις αμοιβαίες εξαρτήσεις μεταξύ των στοιχείων που συνιστούν αυτά τα σύνολα.

Η γεωγραφική σκέψη αυτής της περιόδου καταλήγει στο συμπέρασμα ότι “ η γνωριμία όλων των τμημάτων είναι απαραίτητη για τη γνώση του συνόλου”. Πάρα πολλοί ειδικοί όροι εμφανίζονται κατά την διάρκεια της πραγματοποίησης αυτού του νέου προσανατολισμού στη γεωγραφική σκέψη: η ολότητα, ο συνδυασμός, το σύστημα, η σύνθεση.

Δύο κεντρικές έννοιες μεταφράζουν την νέα επιστημονική φιλοδοξία των γεωγράφων: η περιοχή (περιφέρεια) και το τοπίο.

Η περιφερειακή διαίρεση βασίζεται σε φυσικά χαρακτηριστικά: υδρογραφική λεκάνη, αργότερα δε η φυσική περιφέρεια η αποδοχή της οποίας ενισχύεται με την ανάπτυξη των τοπογραφικών, γεωλογικών, βοτανικών και εδαφολογικών χαρτών.

Η διαίρεση σε φυσικές ενότητες εμφανίστηκε αυτή την εποχή, σαν μια επανάσταση στη μέθοδο της γεωγραφικής γνώσης. Αντικατέστησε την μέχρι τότε πολιτική και διοικητική διαίρεση, διαιρέσεις που ήταν τεχνητές, υποκειμενικές και μετατρέψιμες καθώς και διαφορετικές από κράτος σε κράτος.

Η περιοχή αποτέλεσε για τους γεωγράφους μια ενότητα στο εσωτερικό της οποίας επιχειρούσε ο γεωγράφος την εργασία της καταγραφής και της συνθετικής επεξήγησης.

Το τοπίο, σήμαινε από την άλλη πλευρά, την αναζήτηση μιας συνολικής έννοιας. Αποτελεί την οπτική μετάφραση των συνδυασμών των φαινομένων, την έκφραση της φυσιογνωμικής ενότητας της περιοχής. Για το λόγο αυτό η Γεωγραφία ορίστηκε επίσης ως η επιστήμη των τοπίων.

Παρά το σημαντικό έργο της περιφερειακής γεωγραφίας (συλλογές, εθνικοί και περιφερειακοί άτλαντες, μελέτες αστικές ή αγροτικές με αντικείμενο είτε το τοπίο είτε τις κοινωνίες, οι θεωρητικές ανεπάρκειες της παραδοσιακής περιφερειακής γεωγραφίας οδήγησαν σε αδιέξοδο.

A. με στόχο την “ανάγνωση” ενός μέρους της γήινης επιφάνειας, αυτή η ανεπάρκεια εγκλώβισε τους γεωγράφους στο εσωτερικό των απομονωμένων περιοχών τις οποίες μελετούσαν και για τις οποίες οι προσπάθειές τους απέβλεπαν στο να φέρουν στην επιφάνεια την πρωτοτυπία, την ιδιαιτερότητα και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα.

B. από μια άλλη πλευρά, η παραδοσιακή περιφερειακή γεωγραφία παρουσιάστηκε ως η επιστήμη της σύνθεσης γιατί επιζητούσε την άρθρωση, στην ολότητά τους, των παρουσιαζόμενων στοιχείων σ’ ένα τμήμα της γης. Μια συλλογή από στοιχεία, μια ορθολογιστική περιγραφή των φαινομένων μπορούν να θεωρηθούν απαραίτητα με τη προϋπόθεση όμως ότι αυτές ακολουθούν μια διάταξη σύμφωνα μ’ ένα σκοπό.

Η περιφερειακή γεωγραφία δημιουργούσε ανόμοιο έργο: σημαντικές περιγραφές χωρίς συνοχή, μελέτες των οποίων τα θέματα δεν είναι πλέον καθόλου γεωγραφικά.

Στο επίπεδο της γης πολλαπλασιάστηκαν οι γεωγραφίες για το κάρβουνο, τα μέταλλα κτλ...οι οποίες είχαν τη πρόθεση να επεξεργασθούν την ολότητα των φαινομένων του προβλήματος. Η αξία τους σαν αποδεικτικά στοιχεία ή σαν πηγές πληροφόρησης είναι αναμφίβολη αλλά δεν θεμελιώνουν επιστημονικά τη γεωγραφία.

Η γεωγραφία: επιστήμη του γήινου χώρου και της οργάνωσής του.

Απο την δεκαετία του 1950, ο όρος χώρος (espace) κατέλαβε σημαντική θέση στην γεωγραφική έρευνα, αντικαθιστώντας τις παραδοσιακές έννοιες της γεωγραφίας οι οποίες έχασαν την αποτελεσματικότητά τους. Ο όρος χώρος, έχει λιγότερο την έννοια του τοπίου, της περιοχής ή ακόμη και του περιβάλλοντος χώρου, επιτρέποντας την ευρεία χρησιμοποίησή του με την πρόθεση επιθετικών προσδιορισμών των οποίων τα όρια συμβαδίζουν μ’ εκείνα της φαντασίας.

Πράγματι, ο όρος χώρος τείνει ν' αντικαταστήσει τους όρους γεωγραφία και γεωγραφικό. Προσφέρεται στον όρο αυτό μια σύνδεση με τις κοινωνικές επιστήμες οι οποίες ανακάλυψαν πρώτες τον χώρο αλλά μέσω πιο συγκεκριμένων εννοιών. Η προσφυγή στην έννοια του χώρου συνοδεύτηκε με την επέκταση της γεωγραφίας ως χωρική διανομή των φαινομένων. Ο χώρος αποτελεί επομένως το υπόβαθρο των κατανομών: οι χώροι, οι χωρικές διαμορφώσεις περιγράφουν τις μορφές των στατιστικών διανομών.

Ο χώρος αποκτά έννοιες πιο ενδιαφέρουσες στο επίπεδο της αντίληψης και της αναπαράστασης. Ως επιστήμη προσανατολισμένη προς τον άνθρωπο, η Γεωγραφία προσπάθησε ν' αναλύσει πως αυτός έβλεπε αυτό που τον περιέβαλε. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε επομένως στο πέρασμα από μία αντικειμενική ανάλυση σε μια υποκειμενική αντίληψη, από μια γεωγραφία απόλυτων ευκλείδειων χώρων, σε γεωγραφίες σχετικών μη ευκλείδειων χώρων. Ο βιωμένος χώρος, βασική έκφραση σ' αυτή τη νέα γεωγραφική περιέργεια συνιστά ένα μερικό, σχετικό χώρο που παρεκκλίνει ανάλογα με την προσωπικότητα του κάθε ανθρώπινου όντος, με τις αντιλήψεις που προσδιορίζουν τις πράξεις του, τις στάσεις του και τις συμπεριφορές του.

Αυτή η νέα Γεωγραφία, ανακάλυψε νέους δρόμους έρευνας, πρωτότυπους, που δηλώνουν ότι οι άνθρωποι και οι κοινωνίες τους ενεργούν στο περιβάλλον τους με πράξεις μη επιστημονικές, αντικειμενικές οι οποίες ωστόσο είναι κοινωνικά συνεισφέρουσες και προσδιοριστικές.

Επομένως, η δράση των κοινωνιών στο περιβάλλον τους, οι αμοιβαίες επιδράσεις του ενός στο άλλο δεν είναι άμεσες. Μεταξύ τους παρεμβάλλεται ο κοινωνικός χώρος, χώρος δημιουργημένος από τις κοινωνίες οι οποίες προβάλλουν την κοινωνική οργάνωση ταξινομημένη η μη, συλλογική η προσωποποιημένη, συγκεντρωτική η χωρίς συνοχή.

Αυτός ο χώρος είναι οργανωμένος γιατί η κοινωνία εγγράφει πάνω στη γήινη επιφάνεια του, κέντρα, δρόμους, ενότητες διαχείρισης, εδάφη, σύνορα. Οι χωρικές δομές με τους κανονισμούς τους και τα διαστήματά τους δεν συνδέονται καθόλου με οποιαδήποτε φυσική σχέση. Η σχέση με τον χώρο είναι τόσο σημαντική όσο και η σχέση με το περιβάλλον. Κατά κάποιο τρόπο η πρώτη προϋπάρχει και επηρεάζει την δεύτερη.

Επομένως, ο χώρος δεν είναι αόριστος, ούτε μόνο χώρος υπόβαθρο, αλλά αποτελεί μια σημαντική έννοια στη βάση της Γεωγραφίας. Δεν καλύπτει ωστόσο όλη την Γεωγραφία, αλλά αποτελεί ένα από τα βασικά κλειδιά της γεωγραφικής ανάλυσης. Θα πρέπει άρα να μην παραμένει κανείς σε γενικότητες αλλά να ορίζει συγκεκριμένα το περιεχόμενο ενός γεωγραφικού χώρου και τη φύση της οργάνωσής του.

Οι βασικές Σχολές που επηρέασαν την εξέλιξη της Γεωγραφίας

Η Γαλλική Σχολή

Ιδρύθηκε υπό την επίδραση της γεωγραφίας του Vidal de la Blache. Αντιστοιχεί στη περίοδο όπου επιτυγχάνεται ένα αξιόλογο επίπεδο σύνθεσης και ισορροπίας στη χρησιμοποίηση των φυσικών επιστημών και των επιστημών του ανθρώπου με στόχο την ανάλυση των τοπίων της υπαίθρου, σχήματα που την ίδια περίοδο κυριαρχούν στο χώρο.

Νέα προσέγγιση: Γερμανική επίδραση

Η μετά Vidal περίοδος χαρακτηρίζεται από προσπάθειες, ιδιαίτερα των γερμανών να επικεντρωθούν στην αστική οργάνωση και στο ρόλο της πόλης στην οργάνωση του χώρου. Πρόκειται στη πραγματικότητα για έρευνες που προέρχονται από το χώρο της οικονομίας του χώρου και της κοινωνιολογίας που εφαρμόζεται στο χώρο. Στόχος αυτών των διερευνήσεων δεν ήταν οι μοναδικότητες (ιδιαιτερότητες) περιφερειακών ή τοπικών χώρων ούτε η συνθετότητα των διάφορων συνδυασμών που αναπτύσσονται, αλλά η κατανόηση των λόγων της κανονικότητας στην οργάνωση του χώρου. Εάν τα σχήματα οργάνωσης επαναλαμβάνονται, σημαίνει ότι αυτό συνδέεται με την ύπαρξη κάποιων επιστημονικών νόμων. Αυτή η διαδικασία οδηγεί τους ερευνητές στη δημιουργία μαθηματικών μοντέλων.

Οι θεωρητικές βάσεις αυτής της νέας προσέγγισης τέθηκαν στο μεσοπόλεμο από γερμανούς και αμερικανούς (βλέπε Chrystal, Thunen, Losch).

Η Σχολή του Σικάγου

Η κοινωνιολογική Σχολή του Σικάγου χαρακτηρίστηκε από τη συγκέντρωση, μέσα σ' ένα κλίμα διεπιστημονικό κοινωνιολόγων, πολεοδόμων και γεωγράφων. Το βασικό ερευνητικό τους θέμα αφορούσε τη λειτουργία και την οργάνωση του αστικού χώρου. Θα πρέπει να τονισθεί το γεγονός που προσδιόρισε την εξέλιξη της σχολής αυτής ότι για τις ΗΠΑ, η υπαίθρος και επομένως και ο αντίστοιχος πληθυσμός δεν υφίστανται. Αντίθετα, η πόλη αποτέλεσε τη βασική δομή της κοινωνίας αλλά και το χωνευτήριο εκατομμυρίων μεταναστών που κατέκλυσαν επί τρεις τουλάχιστον αιώνες τις ΗΠΑ. Έτσι, σωστά η πόλη θεωρήθηκε από τον θεμελιωτή της Σχολής Robert Ezra Park, ως ένα ερευνητικό εργαστήριο για τη συλλογική συμπεριφορά.

Η σχέση Γεωγραφίας και Ιστορίας

Οι γεωγράφοι αναλύουν ένα κόσμο ο οποίος μετασχηματίζεται συνεχώς γεγονός που συνδέει την ανάλυση αυτή με την ιστορία. Δεν μπορεί κανείς να κατανοήσει το παρελθόν αν δεν γνωρίζει το περιβάλλον στο οποίο ζούσε η τότε κοινωνία. Η γεωγραφία σχετίζεται με την ιστορία κάθε φορά που επιζητεί να κατανοήσει τις εξελίξεις στις χωρικές τους διαστάσεις. Η κατανόηση αυτών των εξελίξεων μας βοηθά συχνά να εξηγήσουμε το παρόν. Καταλήγουμε επομένως, στη διατύπωση ότι **η Γεωγραφία δεν χρησιμοποιεί την ιστορία παρά μόνο στο βαθμό που μπορεί να της εξηγήσει το παρόν.**

Εφαρμοσμένη Γεωγραφία

Αφορά τη γεωγραφία που παράγεται ως αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης ζήτησης από τα κράτη, τους τοπικούς φορείς, τις επιχειρήσεις κτλ. Ενώ ο όρος αυτός αμφισβητείται, ωστόσο, σήμερα, ο ρόλος που εκφράζει ως προς τη σχέση Γεωγραφίας και εφαρμογής της αναπτύσσεται ραγδαία.

Η Γεωγραφία μπροστά στις γρήγορες εξελίξεις σε παγκόσμιο επίπεδο που αφορούν το χώρο, την οικονομία, την κοινωνία κτλ. καλείται όλο και περισσότερο να διαθέσει και να προσφέρει στρατηγικά στοιχεία συνήθως μέσω της αξιολόγησης για το μέλλον εδαφικών ενότητων που με τη σειρά τους προσφέρουν μια γεωγραφική τοποθέτηση των ζητημάτων και των σχεδίων.

Οι ριζικοί μετασχηματισμοί των ευρωπαϊκών χωρών, η ανασύνθεση των επιπέδων απόφασης στο πλαίσιο της αποκέντρωσης, η σχετική αποδέσμευση των κρατών, ή άνοδος των πολυεθνικών, η ανάγκη ενίσχυσης των δικτύων, οι αναχωροθετήσεις, το οικολογικό πρόβλημα, συμβάλλουν ως ζητήματα επίκαιρα που επιζητούν αναλύσεις και λύσεις στην διεύρυνση της αντίληψης της χωρικής διάστασης αυτών των προβλημάτων. Γι' αυτούς τους λόγους η Γεωγραφία καλείται να προσφέρει εκείνα τα στρατηγικά στοιχεία που η ίδια μπορεί να προσδιορίσει μέσω της αξιολόγησης των χώρων, εντάσσοντας τα ζητήματα και τα σχέδια ανάπτυξης σε μια γεωγραφική θέση και κατάσταση.

Το σημερινό αντικείμενο της Γεωγραφίας

Σήμερα, το αντικείμενο της Γεωγραφίας θα μπορούσε να ορισθεί απλά ως η γνώση του ανθρώπινου έργου το οποίο συνθέτουν η δημιουργία και η οργάνωση του χώρου². Γι' αυτό η Γεωγραφία θεωρείται πλέον, **η επιστήμη της οργάνωσης του χώρου**. Αυτό που τη διαφοροποιεί από τις άλλες κοινωνικές επιστήμες είναι ότι αυτή εντοπίζει αντικείμενα και σχέσεις μέσα στο χώρο, μελετά τις διάφορες θέσεις και χωροθετήσεις. Για να πετύχει αυτό το στόχο εξετάζει τις ανθρώπινες κοινωνίες και ομάδες και χρησιμοποιεί μεθόδους που η ίδια αναπτύσσει ή δανείζεται δημιουργικά από άλλες επιστήμες.

Πράγματι, η γεωγραφία όπως και η ιστορία κινητοποιεί και χρησιμοποιεί αρκετά πορίσματα που προέρχονται από τις άλλες κοινωνικές επιστήμες : ανάλυση των οικονομικών μηχανισμών, μελέτη των κοινωνικών ομάδων και της κοινωνικής οργάνωσης καθώς και όσον αφορά το ρόλο των πολιτικών θεσμών και την άσκηση της εξουσίας.

Από την άλλη πλευρά, η γεωγραφία δεν μπορεί να αγνοήσει τους καταναγκασμούς που προκαλούν οι χώροι στους οποίους ζουν οι άνθρωποι. Το πλεονέκτημα της γεωγραφίας έγκειται στο ότι εντοπίζει τον άνθρωπο ως ένα συγκεκριμένο ον, σ' ένα συγκεκριμένο χώρο, όπου επιβιώνει σ' ένα προσδιορισμένο περιβάλλον, μέσω κάποιων τεχνικών.

Η Γεωγραφία ως κοινωνική επιστήμη, αναλύει τα φυσικά γεγονότα στο βαθμό που συμβάλλουν στην κατανομή και στις κινήσεις των ανθρώπων, των δραστηριοτήτων τους και των έργων τους στην επιφάνεια της γης.

Η ενίσχυση της γεωγραφικής σκέψης και κατά συνέπεια της ίδιας της γεωγραφίας, βασίζεται στη δυνατότητα του γεωγράφου να λάβει υπ' όψη τα α-υλα δεδομένα, ιδιαίτερα τις ιδέες και τις εικόνες που έχουν στο μυαλό τους οι δρώντες στο χώρο.

- Οι ιδέες είναι α-χωρικές οι οποίες ωστόσο συμβάλλουν στη δημιουργία του χώρου.
- Οι εικόνες συνδέονται με τα βιώματα και τις παραστάσεις που έχουν οι δρώντες για το χώρο και τους τόπους.

Η γνώση των παραπάνω θεωρείται σημαντική για την διερεύνηση εκείνων των στοιχείων που τελικά καθοδηγούν τις δράσεις στο χώρο, αλλά και για την κατανόηση της σχέσης μεταξύ των ανθρώπων και των ομάδων με τον τόπο τους.

² Στην ανθρωπογεωγραφία, η ανθρώπινη κοινωνία αποκτά σημαντική θέση στο βαθμό που δημιουργεί το δικό της χώρο κατά τρόπο συνειδητό ή μη, με τις αποφάσεις της και τις πρακτικές της.

Το κάθε φαινόμενο μπορεί ν' αναλυθεί από τον Γεωγράφο, από τη στιγμή που υπάρχει μια διαφοροποιημένη χωρική κατανομή και η οποία γεννά την υπόθεση ότι είναι πιθανόν αυτή να είναι οργανωμένη.

Ο γεωγράφος που αναζητά να κατανοήσει τον χώρο οφείλει να μην αποκλείσει εκ των προτέρων καμιά κατανομή, κανένα στοιχείο των συστημάτων που εντοπίζει στο χώρο. Η προσπάθειά του εστιάζεται στην αξιολόγηση της θέσης τους στην παραγωγή και στην οργάνωση του χώρου **ως σημείο** (τεκμήριο) ή **ως αίτιο**.

Κατ' αυτό το τρόπο μπορούν να διερευνηθούν οι κατανομές των αθλητικών ή πολιτιστικών δραστηριοτήτων καθώς και των κοινωνικών δεικτών.

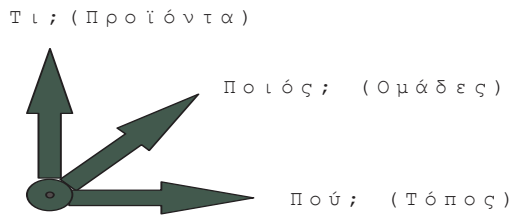
Επομένως, θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε ότι για την Ανθρωπογεωγραφία ο χώρος είναι ταυτόχρονα προϊόν και κέντρο των ανθρώπινων δραστηριοτήτων.

Η αυξανόμενη συνειδητοποίηση του ρόλου της χωρικής διάστασης των ανθρώπινων προβλημάτων, π.χ. υπερπληθυσμός, υπανάπτυξη, περιφερειακή ανάπτυξη κτλ, φέρνει στην επιφάνεια την σημασία του χώρου για την διερεύνηση και ανάλυση αυτών των προβλημάτων. Ένας από τους βασικούς ρόλους του γεωγράφου είναι επομένως, η παραγωγή εκείνων των χρήσιμων γνώσεων που μας επιτρέπουν να εξηγήσουμε τις ανθρώπινες συμπεριφορές στο χώρο και να αναλύσουμε τις επιπτώσεις τους.

Γιατί οι χωρικές κατανομές είναι διατεταγμένες με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο ? Ποιες είναι οι διαδικασίες και οι πρακτικές που τις παράγουν ? Ο χώρος αποτελεί το κινητήριο στοιχείο που ευνοεί αυτές τις κατανομές ή απλώς το υπόβαθρο? Τελικά, ο χώρος είναι το απαραίτητο τυχαίο υπόβαθρο όλων των ανθρώπινων φαινομένων.

Τρεις βασικές ερωτήσεις επιτρέπουν την προσέγγιση αυτού του ζητήματος: **ποιος, τι, πού** ? Η πρώτη ερώτηση αφορά τις ομάδες που κατοικούν το χώρο, με τις αξίες τους, τους τρόπους λειτουργίας τους, τους χαρακτήρες τους. Η δεύτερη αναφέρεται στις παραγωγές αυτών των ομάδων, οικονομικές και κοινωνικές, που βασίζονται στις οργανώσεις, στους πόρους, στην τεχνολογία και στις ανταλλαγές. Η τρίτη ερώτηση αφορά το πρόβλημα των χωροθετήσεων, έκφραση των επιλογών των κοινωνιών.

Οι ερωτήσεις αυτές συμπληρώνονται με το **γιατί** και το **πώς** με τα οποία μπορούμε να εντοπίσουμε τους στόχους των ανθρώπων και των ομάδων καθώς και τις σχέσεις εξουσίας στο χώρο, και τέλος, με το **μέχρι πού** το οποίο επιτρέπει τη διερεύνηση των ζητημάτων που συνδέονται με τα όρια και τις ασυνέχειες.

Ο χώρος στη σύγχρονη Γεωγραφία προσεγγίζεται άρα ως ένα πεδίο δράσης που αποτελείται από αποστάσεις, επιφάνειες και ενέργεια, ικανές να επηρεάσουν την μεταβίβαση πληροφοριών. Αυτές οι ιδιότητες χρησιμοποιούνται με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με την κάθε ομάδα. Κάθε κοινωνία παράγει επομένως, συγκεκριμένες χωρο-εδαφικές ενότητες, δηλαδή χώρους που χαρακτηρίζονται από τις πρακτικές, τις παραστάσεις και τα βιώματα των ανθρώπων σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή. Η χωρικότητα αντιστοιχεί στο σύνολο των σχέσεων οι οποίες επιτρέπουν στις διάφορες ομάδες να αξιοποιήσουν τα σχέδιά τους στο χώρο που μετατρέπεται, με αυτό το τρόπο σε τόπο ζωής.

Ο Χώρος

Ο ορισμός του χώρου όπως μελετάται από τις κοινωνικές επιστήμες χρειάστηκε αρκετό καιρό για να διατυπωθεί.

Οι διάφορες γεωγραφικές σχολές προβληματίστηκαν στην έννοια του χώρου, παραμένοντας για μεγάλο διάστημα, σε μια αντίληψη του χώρου ως η μορφή μιας βάσης, δευτερεύουσας, η οποία υποστήριζε άλλες διαδικασίες : πραγματικότητες κοινωνιολογικές, οικονομικές, ιστορικές, αναπαραστάσεις κτλ.

Δηλαδή, ότι αυτές οι διαδικασίες σχηματιζόταν μέσα στο χώρο, και ότι αυτός ο χώρος ήταν ένας «απόλυτος τόπος» όπου δημιουργούσε και διαμορφωνόταν η κοινωνική δράση και η ίδια η κοινωνία.

Επομένως, ο προβληματισμός αυτός παίρνει τη μορφή μιας ταυτολογίας, εφόσον ο ορισμός του χώρου αναφέρεται σ' ένα χώρο στον οποίο αναπτύσσεται η κοινωνική πραγματικότητα. Ένας χώρος είτε πρόκειται γι' αυτόν των οικονομικών συναλλαγών είτε γι' αυτόν των κοινωνικών σχέσεων, παραμένει και στις δύο περιπτώσεις ένας χώρος. Τίποτε διαφορετικό δεν προτάθηκε για τον ίδιο το χώρο ούτε αναπτύχθηκε ένας προβληματισμός πάνω στο χώρο.

Τέσσερις τρόποι σκέψης του γεωγραφικού χώρου μπορούν να προσδιορισθούν :

1. η φυσική γεωγραφία βλέπει το χώρο ως μια απόλυτη πραγματικότητα : οι γεω-κλιματικές συνθήκες θεωρούνται σταθερές, οι περιοχές υπάρχουν ως τέτοιες (η Αμερική είναι η Αμερική και θα παραμένει ως Αμερική),
2. Η πολιτιστική γεωγραφία βλέπει τη χωρική θέση των πολιτισμών ως απόλυτες πραγματικότητες : υπάρχει πχ ένας χώρος ορισμένος για τον δυτικό πολιτισμό και ένας άλλος για τον μουσουλμανικό,
3. Η σχετικιστική Γεωγραφία βλέπει την χωρική πραγματικότητα ως το προϊόν ενός συσχετισμού δυνάμεων στο πλαίσιο ενός συστήματος, με βάση το οποίο κάθε στοιχείο του συστήματος τοποθετείται χωρικά σε σχέση με τα άλλα στοιχεία. Πχ, είναι δυνατόν να μελετηθεί η θέση των προσφορές απασχόλησης σε σχέση με την ζήτηση απασχόλησης. Όμως κάθε στοιχείο προσεγγίζεται ως μια απόλυτη ατομική πραγματικότητα, δεν λαμβάνεται δηλαδή υπόψη η ποικιλία των επιλογών των ανθρώπων και των δρώντων,
4. Η Γεωγραφία του 21^{ου} αιώνα διατηρεί την έννοια του συστήματος, όμως θεωρεί τα στοιχεία αυτού του συστήματος ως ρέουσες και ελεύθερες πραγματικότητες (γεωγραφικοί δρώντες), έτσι ώστε οι σχέσεις μεταξύ των στοιχείων δεν είναι στην πραγματικότητα ποτέ προδιαγεγραμμένες.

Ο χώρος προσεγγίζεται ως οι σχέσεις μεταξύ ενός χώρου ως υλικό υπόβαθρο, ως πλαίσιο, και ενός χώρου, ως όγκου ανθρώπινων δραστηριοτήτων.

Ανθρωπογενής Χώρος

« Η Γεωγραφία μου φαίνεται μέσα από την ολότητά της, ως η χωρική μελέτη της κοινωνίας ή καλύτερα, η μελέτη της κοινωνίας μέσω του χώρου ». Fernand BRAUDEL.

Πριν παρουσιάσουμε και ορίσουμε στο επόμενο κεφάλαιο, τις βασικές έννοιες και μεθόδους που χρησιμοποιεί η γεωγραφία για την ανάλυση του χώρου, στο κεφάλαιο αυτό γίνεται προσπάθεια να παρουσιασθούν τα βασικά χαρακτηριστικά του ανθρωπογενούς χώρου. Αυτός ο χώρος που δημιουργεί ο άνθρωπος έχει σημαντική θέση εφόσον δεν θεωρείται μόνο ένα απλό υπόβαθρο αλλά προπαντός ένα καθοριστικό στοιχείο της κοινωνικής οργάνωσης.

Ο ανθρωπογενής χώρος δεν μπορεί να προσεγγισθεί ολοκληρωμένα αν δεν γίνουν κατανοητές οι αντιλήψεις και οι σχέσεις των ανθρώπων μ' αυτόν. Πράγματι, ο άνθρωπος δημιουργεί συγκεκριμένους χώρους για συγκεκριμένες ανάγκες που συνδέονται τόσο με την καθημερινή του ζωή όσο και με τις παραστάσεις του. Αυτοί οι χώροι αναφέρονται συχνά με εκφράσεις όπως «χώρος αναψυχής», «καθιστικός χώρος» αλλά και «ιερός χώρος» και ακόμη «χώρος νησιώτικου πολιτισμού». Οποσδήποτε αυτοί οι χώροι δημιουργούνται με βάση ορισμένους **κανόνες, επιδιώξεις** αλλά και **δυνατότητες**.

Ωστόσο, σε μια άλλη κλίμακα, οι ανθρώπινες κοινωνίες δημιουργούν άλλους χώρους όπως η οικία, το χωριό, η πόλη ή η ύπαιθρος. Αυτοί οι τελευταίοι θεωρούνται ανθρωπογενείς και ορίζονται με βάση τρία χαρακτηριστικά: η πόλωσή τους (polarisation), η διαστασιοποίησή τους (dimensionnement) και η οργάνωσή τους.

Θεωρείται σημαντική διαπίστωση η οποία τουλάχιστον εξηγεί την αντίληψη του ανθρώπου για τη γη και τη δράση του πάνω σ' αυτή, το γεγονός ότι η επαφή με τη γη και η εδραίωση του ανθρώπου σ' αυτή, γίνεται από κάποιο συγκεκριμένο σημείο και τόπο τον οποίο ο κάθε άνθρωπος και η κάθε κοινωνία κατέχουν κατ' αποκλειστικότητα. Αυτός ο τόπος γίνεται από τον άνθρωπο και την κοινότητα, κέντρο του κόσμου.

Το γεγονός αυτό είναι τελικά σημαντικό γιατί ο κάθε άνθρωπος οργανώνει την υπόλοιπη γήινη επιφάνεια μέσω ενός χώρου τον οποίο αντιλαμβάνεται και βιώνει προσωπικά. Ο χώρος αυτός δεν είναι διατεταγμένος αντικειμενικά με βάση τις γήινες συντεταγμένες αλλά υποκειμενικά σε σχέση με τους δύο ορθογώνιους άξονες των οποίων η τομή περνά από το ανθρώπινο σώμα (αριστερά-δεξιά, μπροστά-πίσω) οι οποίοι με τον κάθετο άξονα που συνδέει τη γη με τον ουρανό διαπερνώντας το σώμα του ανθρώπου δημιουργούν την τρισδιάστατη αντίληψη του ανθρώπινου όντος.

Επομένως, η γη είναι ανά πάσα στιγμή διατεταγμένη ως προς τον άνθρωπο σε σχέση με τη θέση του σε οποιοδήποτε σημείο της. Η προσωπική πόλωση

συνοδεύει τους ανθρώπους στις μετακινήσεις τους. Αυτή η πόλωση του κάθε ανθρώπου (προσωπική πόλωση), οργανώνει την αντίληψή του και τη χρήση του χώρου του, δεν οργανώνει όμως στη πραγματικότητα τον ίδιο το χώρο.

Πιο σημαντικές παρουσιάζονται οι **πολώσεις** που εγγράφονται στη κοινωνία μέσω των ομάδων και των κοινοτήτων και τελικά συμβάλλουν στην οργάνωση του ίδιου του χώρου. Πρόκειται για :

- ↳ πόλωση εξοπλισμών οι οποίες προκαλούν ροές και δημιουργούν κατ' αυτό το τρόπο χωρικά πεδία : το εργοστάσιο, το αγρόκτημα, το σχολείο, η τράπεζα.....,
- ↳ πόλωση του χωριού, της κωμόπολης, της πόλης.

Πόλοι και κέντρα

Ξεκινώντας από κάθε σημείο και τόπο κατοίκησης οι άνθρωποι διευθετούν και οργανώνουν λειτουργικά το χώρο τους. Ο τρόπος οργάνωσης ανταποκρίνεται σε πολυάριθμες ανάγκες που συνδέονται με τη παραγωγή, την εκμετάλλευση των πόρων, τις υπηρεσίες, τη διαχείριση κτλ.. Αυτή η ανθρώπινη παρέμβαση και οργάνωση απαντά σε πολλαπλές λειτουργίες, παραγωγικές, εκμετάλλευσης πόρων, εξυπηρέτησης, διαχείρισης, διοίκησης κτλ.. οι οποίες αναπτύσσονται σε συγκεκριμένα σημεία (ένα σχολείο, μια τράπεζα κτλ).

Όλες αυτές οι λειτουργίες δημιουργούν ροές από και προς το σημείο οργάνωσης μιας λειτουργίας, έχουν δηλαδή πολωτικά αποτελέσματα είτε όταν τα αγαθά και οι υπηρεσίες μεταφέρονται προς τους χρήστες είτε όταν αυτοί οι ίδιοι μετακινούνται προς το τόπο όπου αυτά προσφέρονται. Και στις δύο περιπτώσεις δημιουργούνται και αναπτύσσονται σχέσεις ενώ οι λειτουργίες στον τόπο δημιουργούν αντίστοιχους πόλους, κεντρικούς τόπους προς τους οποίους συγκλίνουν οι διάφορες ροές (άνθρωποι, μέσα μεταφοράς, ενέργεια κτλ).

Επομένως ένας πόλος είναι εκείνο το σημείο στο οποίο οι δραστηριότητες και οι λειτουργίες που αναπτύσσει ο άνθρωπος προκαλούν ροές ανθρώπων, ενέργειας, πληροφοριών κτλ. Το σημείο αυτό έλκει αποτελώντας κέντρο δράσης ή και ανάπτυξης, πελάτες, μετανάστες, επιχειρήσεις κτλ.

Η συνύπαρξη πολλών πόλων δημιουργεί ένα κέντρο (πχ μιας πόλης, μιας συνοικίας κτλ)

Πολικότητα και κεντρικότητα

Η πολικότητα αποδίδει το βαθμό πόλωσης και έλξης ενός σημείου, ενός πόλου. Πχ μια περιφέρεια θεωρείται πολωμένη όταν όλα τα σημεία της «στρέφονται» προς την πρωτεύουσά της, εξαρτώνται και επηρεάζονται όσον αφορά τη δράση τους απ' αυτή. Με βάση αυτή την έννοια είναι δυνατόν να μετρήσουμε το βαθμό πόλωσης

ενός σημείου με τη χρήση δεικτών οι οποίοι αναφέρονται σε ροές : αριθμός επισκεπτών, κατανάλωση ενέργειας, αριθμός μηνυμάτων επικοινωνίας, οχημάτων κτλ.

Ο προσδιορισμός της πολικότητας επιτρέπει στη Γεωγραφία να αναδείξει τους πόλους ως κέντρα έλξης, την ακτίνα και τις περιοχές επιρροής τους. Η Γεωγραφία μελετά το περιεχόμενο, τις μορφές και τις δυναμικές που εντοπίζει στο εσωτερικό αυτών των περιοχών. Ο βαθμός έλξης μετρείται με βάση τον όγκο των ροών και την απόσταση προέλευσης.

Η **κεντρικότητα** γεννιέται από τη πρόσθεση των πολώσεων και πολικότητων. Ο συμβολισμός των κέντρων είναι γι' αυτό σημαντικός και εκφράζεται από τα μνημεία του (Δημαρχείο, μητροπολιτικός ναός, πλατεία κτλ).

Τα κέντρα είναι σημαντικά από τις ροές που δημιουργούν : ροές προσώπων, αγαθών, κεφαλαίων, ιδεών. Είναι, ωστόσο, ταυτόχρονα και πόλοι έλξης και διάχυσης, δημιουργούν πεδία δύναμης και εξουσίας.

Η **πολικότητα** και η **κεντρικότητα** επιφέρουν μια κατευθυνόμενη και προσανατολισμένη οργάνωση του γήινου χώρου. Όλα τα γήινα αντικείμενα χωροθετούνται σε σχέση με τους πόλους και τα κέντρα. Επομένως, και κάθε τόπος βρίσκεται σε μια ορισμένη θέση σε σχέση μ' ένα κέντρο ή με περισσότερα κέντρα και προσδιορίζεται σε σχέση μ' αυτά.

Η κατεύθυνση, ο προσανατολισμός υπεισέρχονται σ' όλες τις κλίμακες σε σχέση με το αγρόκτημα, το χωριό, τη πλατεία, τη πόλη. Εξ' άλλου το λεξιλόγιο του βιωμένου χώρου εκφράζει αυτή τη κατάσταση: απομακρυνόμαστε ή πλησιάζουμε από ή προς αυτόν. Έτσι, η απόσταση προσδιορίζει κάθε σημείο από το κέντρο, αποτελεί το πρώτο παράγοντα στη σχέση του ανθρώπου με την επιφάνεια της γης. Αντίθετα ο φυσικός χώρος δεν χαρακτηρίζεται από τη σχέση κέντρου περιφέρειας.

Η απόσταση

Οι άνθρωποι προσπάθησαν στη διάρκεια της ιστορίας τους να κυριαρχήσουν επί της απόστασης, να την ελέγξουν. Κάθε επιλογή κατοίκησης επιβάλλει ανάλυση των σχέσεων με την απόσταση. Κάθε τόπος βρίσκεται σε μια σχέση εγγύτητας-απομάκρυνσης, ή κεντρικότητας-περιφερειακότητας. Κάθε θέση ενός τόπου σε σχέση μ' ένα κέντρο αποκτά ειδικές ιδιότητες, επωφελείται από ορισμένα πλεονεκτήματα ή υποφέρει από μειονεκτήματα.

Η έννοια της περιφέρειας ως προς ένα κέντρο χρησιμοποιείται σήμερα όλο και πιο συχνά από τους επιστήμονες όμως η χρήση της θα πρέπει να γίνεται προσεκτικά. Η περιφέρεια υπάρχει για κάθε σημείο που έχει μια απόσταση από το κέντρο. Δεν υπάρχει γραμμική περιφέρεια και επομένως, είναι καλύτερα να μιλάμε για πολυάριθμες περιφέρειες που εκτείνονται και εμφανίζονται προοδευτικά. Είναι δυνατόν, εξουσιάζοντας καλύτερα τις αποστάσεις να μειώσουμε τις περιφέρειες.

Οι διαστάσεις (διαστασιοποίηση)

Οι αποστάσεις που συνιστούν τις βάσεις της οργάνωσης του χώρου δεν είναι διαστάσεις αντικειμενικές, ευκλείδειες αλλά ανθρώπινες. Οι άνθρωποι διαστασιοποιούν τη γήινη επιφάνεια. Μετρούν όλα τα αντικείμενα σε σχέση με τον περιβάλλοντα χώρο τους, το σώμα τους, το βλέμμα τους, τη φωνή τους, τους ήχους που παράγουν, την ταχύτητα μετακίνησής τους. Οι έννοιες της απομάκρυνσης, της εγγύτητας, της απόστασης, των εκτάσεων είναι σχετικές στους ανθρώπους. Κατ' αυτό το τρόπο ο ανθρωπογενής χώρος αποτελεί ένα σχετικό και όχι ένα απόλυτο χώρο.

Η μέτρηση του χώρου από τους ανθρώπους συνδέεται στενά με τη μέτρηση του χρόνου, γιατί ο άνθρωπος υπολογίζει, αντιλαμβάνεται σφαιρικά ένα χώρο-χρόνο. Εξουσιάζει το χώρο με την κατανάλωση χρόνου ως προς τις αποστάσεις. Π.χ. τα 30 χιλιόμετρα που χωρίζουν δύο πόλεις προσδιορίζονται τόσο από ένα χρόνο όσο και από μια απόσταση (πχ 40 λεπτά της ώρας)..

Οι χώροι, οι αποστάσεις (που δείχνουν πχ οι χάρτες) είναι κατά κάποιο τρόπο ο κατασκευασμένος ανθρώπινος χώρος. Η μέτρηση της γήινης επιφάνειας συνδέθηκε με τις διαφορετικές ταχύτητες μετακίνησης στις οποίες είχαν πρόσβαση οι άνθρωποι. Εάν κατά την διάρκεια χιλιάδων χρόνων, το περπάτημα του ανθρώπου και του ζώου προσδιόρισαν τους ρυθμούς της μετακίνησης, η δημιουργία των δρόμων και η ανακάλυψη του σιδηροδρόμου, του αυτοκινήτου, του αεροπλάνου και των τηλεπικοινωνιών προσδιόρισαν μια σχετική ομοιογένεια στην ταχύτητα των μετακινήσεων.

Η οργάνωση

Οι δύο έννοιες του κέντρου [πόλου] και της απόστασης συνιστούν τις βάσεις ενός ανθρωπογενούς χώρου. Όμως η ένταξη και η χωροθέτηση στο πραγματικό χώρο συντελείται με την οργάνωση του χώρου. Η οργάνωση για να υπάρξει απαιτεί μια δομή καθώς και μια κατάσταση λειτουργίας. Η τοποθέτηση-χωροθέτηση³ ενός αντικειμένου σ' ένα τέτοιο οργανωμένο χώρο, ορίζεται με την ίδια την οργάνωση του χώρου. Όταν οι άνθρωποι οργανώνουν το χώρο αυτό σημαίνει ότι τον διευθετούν.

Η οργάνωση του χώρου περιλαμβάνει πολλές διαδικασίες παρέμβασης:

- η κατοίκηση, ως διαδικασία αφορά το σύνολο και τη διευθέτηση των κατοικιών σ' ένα συγκεκριμένο και δεδομένο χώρο. Εξετάζουμε τις δομές και τα σχήματα (τύπος κατοικίας, οργάνωση, ακτινοειδή κτλ). Ως κοινωνική, οικονομική, θρησκευτική και συμβολική επιλογή της κοινωνίας, η κατοίκηση αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά σχήματα ιδιοποίησης του χώρου και του σχηματισμού γεωγραφικών ενότητων. Προσδιορίζει τα στοιχεία και τα σημεία (θέση και μέγεθος οικισμών) της πόλωσης.

³ Στη χωροταξία η έννοια της χωροθέτησης ορίζει τη διαδικασία προσδιορισμού-εξεύρεσης της θέσης μιας λειτουργίας ή ενός έργου με βάση ορισμένα κριτήρια και μεθόδους.

- η ιδιοποίηση του εδάφους. Κατοχή μιας έκτασης, ατομική ή συλλογική (ομάδα, κοινότητα κτλ). Δημιουργία διάφορων χωρικών σχημάτων (από την επιφάνεια των αγροτεμαχίων μέχρι την επικράτεια των κρατών) καθώς και με διαφορετικά όρια (από τον απλό περίγυρο-οριοθέτηση των αγροτεμαχίων/οικοπέδων μέχρι τα διοικητικά ή/και κρατικά σύνορα). Η ιδιοποίηση μπορεί να εκφρασθεί απλά και μόνο με τη χρήση αλλά και με την ιδιοκτησία.

Παραδείγματα: η ενοκίαση αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση ιδιοποίησης από τους χρήστες έκτασης/χώρου που ανήκει στους πραγματικούς ιδιοκτήτες. Επίσης, η προσπάθεια των κατοίκων μιας συνοικίας να διώξουν τους ανθρώπους της νύχτας.

- η διαχείριση η οποία εξασφαλίζει τη πολιτική και διοικητική λειτουργία μέσω της διαίρεσης του χώρου. Η διαίρεση αυτή (Δημοτικά Διαμερίσματα, Δήμοι, Νομοί, Περιφέρειες...) δημιουργεί διάφορα μεγέθη πλεγμάτων.

- η εκμετάλλευση και η χρησιμοποίηση του χώρου. Αυτή η διαδικασία παρέμβασης συνδέεται με τις διάφορες χρήσεις γης, τα παραγωγικά συστήματα και εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις σχετικές πολιτικές (ΚΑΠ..) και τα σχετικά θεσμικά πλαίσια (χωροταξικά, περιβαλλοντικά, πολεοδομικά, ...).

- η εγκαθίδρυση δικτύων σχέσεων χωρίς τα οποία καμιά από τις παραπάνω διαδικασίες δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει αλλά και ούτε να υπάρξει ενδεχομένως. Τα δίκτυα σχέσεων εκφράζουν σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις ενός τόπου με τον έξω κόσμο.

Το σύνολο αυτών των δράσεων που βασίζονται στην πόλωση και στην ανθρώπινη διαστασιοποίηση προσδιορίζει τη χωροποίηση και δημιουργεί τη χωρικότητα. Η χωροποίηση μπορεί να θεωρηθεί ως μια κοινωνικοποίηση της γήινης επιφάνειας στο βαθμό που η δημιουργία του χώρου αποτελεί έργο συλλογικό, προϊόν μιας κοινωνίας που προορίζεται για δική της χρήση. Η δημιουργία ανθρωπογενούς χώρου πάνω στη γήινη επιφάνεια αποτελεί μια πραγματική χωρική προβολή της κοινωνίας όχι μόνο όσον αφορά τις πολιτικές, οικονομικές και τεχνικές βάσεις της αλλά και της φαντασίας και των πεποιθήσεών της.

Αυτή η δημιουργία ανθρωπογενούς χώρου διαμορφώνει σύνθετα σύνολα σημείων, γραμμών και επιπέδων που συνιστούν χωρικές δομές :

- ☞ τα σημεία που αντιστοιχούν σε ενότητες κατοίκησης (χωριά, συνοικίες, πόλεις...)
- ☞ οι γραμμές των δικτύων σχέσεων, επικοινωνίας και ενέργειας αλλά και των συνόρων.
- ☞ τα επίπεδα (σχήματα) που διαιρούν την επιφάνεια της γης σε ενότητες ιδιοκτησίας, εκμετάλλευσης, διοίκησης αλλά και πολιτικές (βλέπε εικόνα).

Η ίδια δημιουργία ανθρωπογενούς χώρου, παράλληλα, δημιουργεί σχήματα, δηλαδή μια χωρική μορφολογία: σχήματα στο έδαφος, σχήματα ογκομετρικά. Το σχήμα συνδέεται με τη λειτουργία μέσω των τεχνικών. Η λειτουργία δεν προσδιορίζει το σχήμα κατά τρόπο άμεσο αλλά μέσω των υλικών και τεχνικών ικανοτήτων και δυνατοτήτων που υπάρχουν, τη φαντασία των ανθρώπων και τις ιδέες των δημιουργών.

Η σχέση των κοινωνιών με το φυσικό τους περιβάλλον θεμελιώνεται μέσω του ανθρωπογενούς χώρου. Οι άνθρωποι, παράγοντας χώρο που χαρακτηρίζεται από πολώσεις, διαστασιοποίηση και οργάνωση, δεισδύουν στο φυσικό περιβάλλον. Γι' αυτό ακριβώς το λόγο, μια βασική και αρχική μεθοδολογική διαδικασία προσέγγισης του ανθρωπογενούς χώρου συνίσταται στο ν' αναλυθούν οι συνιστώσες του.

Το πεδίο της Γεωγραφίας

Το αντικείμενο της Γεωγραφίας όπως ήδη έχει αναφερθεί, είναι η γνώση του ανθρώπινου έργου το οποίο συνιστούν η παραγωγή και η οργάνωση του χώρου, αλλά και το σύνολο των τύπων ενός δεδομένου χώρου. Ο **Γεωγραφικός χώρος** είναι η γήινη επιφάνεια που χρησιμοποιείται και διευθετείται από τις κοινωνίες με στόχο την αναπαραγωγή τους. Περιλαμβάνει το σύνολο των τύπων και των σχέσεών τους. Ο γεωγραφικός χώρος έχει επομένως δύο όψεις : Είναι ένα σύστημα σχέσεων και ένα οργανωμένο κοινωνικό προϊόν.

Τόπος : Σημείο της επιφάνειας μοναδικό και ενιαίο, το οποίο προσδιορίζει και προσδιορίζεται. Οι τόποι αποτελούν βασικά στοιχεία του γεωγραφικού χώρου, που εξετάζονται μέσω :

- των διαφοροποιήσεών τους,
- των χαρακτηριστικών τους,
- των εσωτερικών και εξωτερικών σχέσεών τους και
- της οργάνωσή τους.

Ο χώρος δημιουργείται από μια σειρά τύπων και από τις μεταξύ τους σχέσεις και δικτυώσεις. Ένας τόπος αποτελεί σημείο από οποιαδήποτε κλίμακα και αν παρατηρείται : ένα σταυροδρόμι, το σημείο συνάντησης των ορίων δύο οικοπέδων, μια πόλη. Ο κάθε τόπος έχει ένα **όνομα** γεγονός που τον διαφοροποιεί από τους άλλους. Επίσης, έχει μια **διεύθυνση** με βάση τις συντεταγμένες οπότε αποτελεί μια συγκεκριμένη **τοποθεσία**. Ο κάθε τόπος έχει επομένως μια θέση και δημιουργεί μια κατάσταση οι οποίες μπορούν να περιγραφθούν και να αναλυθούν. Έχει γείτονες, ένα περιβάλλοντα χώρο. Μια **χωρο-εδαφική ενότητα** (territoire) αποτελείται από ένα δίκτυο τύπων με στενές κοινωνικές, πολιτιστικές, οικονομικές και διοικητικές σχέσεις.

Οι ανθρώπινες κοινωνίες δημιουργούν το δικό τους χώρο:

- **κατά τρόπο συνειδητό**: με τις αποφάσεις τους για εγκατάσταση και χωροταξικές παρεμβάσεις.
- **Κατά τρόπο μη συνειδητό**: με το σύνολο των χωρικών πρακτικών τους.

Δρώντες που εμφανίζονται ως άτομα, ως ομάδες και φορείς δημιουργούν το χώρο με την εργασία τους, με τις καθημερινές δράσεις τους ακόμη και μ' εκείνες που αφορούν έμμεσα το χώρο.

Εμφανίζονται κατ' αυτό το τρόπο ιδιόμορφες τοπικές χωρικές μορφές οι οποίες είναι σε αριθμό σχεδόν άπειρες. Συνιστούν αντίστοιχες γεωγραφικές ενότητες, ή εξατομικευμένες οντότητες. Υπάρχουν κατ' αυτό το τρόπο πολλές κατηγορίες όπως ο τόπος, το πλέγμα των διοικητικών ορίων, το δίκτυο, η εδαφική επικράτεια, το χωράφι.

Επομένως, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι, τελικά, είναι γεωγραφικό ότι οργανώνει και διαφοροποιεί τους χώρους των κοινωνιών. Άρα, η γεωγραφική περιγραφή η οποία προηγείται κάθε ανάλυσης των σχέσεων της κοινωνίας με το χώρο της αποτελεί μια προσπάθεια ανάδειξης και επαναδιατύπωσης αυτής της οργάνωσης και της διαφοροποίησης.

Έννοιες και μέθοδοι της γεωγραφίας

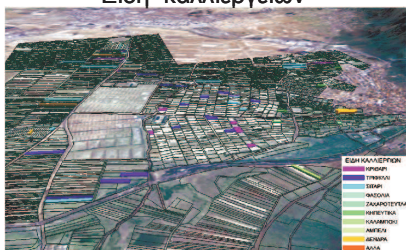
Η γεωγραφία είναι πριν απ' όλα μια λογική αντίληψη του χώρου, εξ' ου και η χρησιμότητά της ανέκαθεν στους στρατηγούς, στους εμπόρους, στους κάθε είδους επενδυτές και μεσίτες. Έχει το δικό της πεδίο αναζήτησης, όπου επικεντρώνονται τα ενδιαφέροντά της και οι μέθοδοί της.

Η γεωγραφία ως η επιστήμη της οργάνωσης του χώρου, μελετά ταυτόχρονα τις **χωρικές κατανομές** και τις **χωρικές οργανώσεις**⁴. Μια ριζική διαφορά της γεωγραφίας σε σχέση με τις άλλες κοινωνικές επιστήμες είναι ότι αυτή προσεγγίζει στενά και με ακρίβεια τη σχέση ανθρώπινης δράσης και χώρου. Τοποθετεί τα αντικείμενα στο χώρο και προσδιορίζει τη θέση, το βάρος και τη σχέση τους μ' αυτόν.

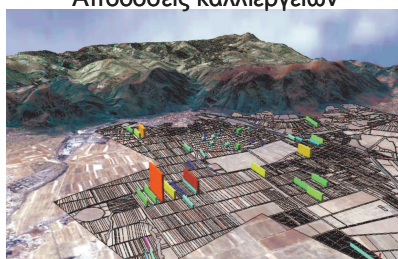
χωρικές κατανομές

Είδη καλλιεργειών

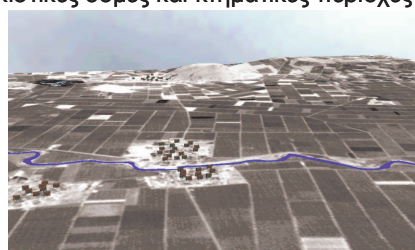
Αποδόσεις καλλιεργειών

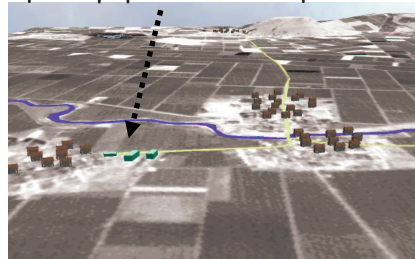
χωρική οργάνωση

Οικιστικές δομές και κτηματικές περιοχές

Χωροθέτηση εκπαιδευτικών μονάδων

Η γεωγραφία χρησιμοποιεί την **πυκνότητα** για την διερεύνηση των κάθετων σχέσεων και την **απόσταση** : αγροτεμάχιο, πόλος, έλξη για τις οριζόντιες σχέσεις.

Αυτή η προσέγγιση εξηγεί γιατί, όλες οι διαδικασίες της γεωγραφικής ανάλυσης περνούν αναγκαστικά από 1) τον εντοπισμό-προσδιορισμό της θέσης του αντικειμένου που μελετάται, 2) την εξέταση της Θέσης-τοποθεσίας-κατάστασης

⁴ Ο χώρος δεν είναι στην πραγματικότητα μόνο ένα προϊόν: είναι οργανωμένος και μπορεί κανείς ν' αναγνωρίσει συστήματα τα οποία εκφράζουν και δημιουργούν αυτή την οργάνωση.

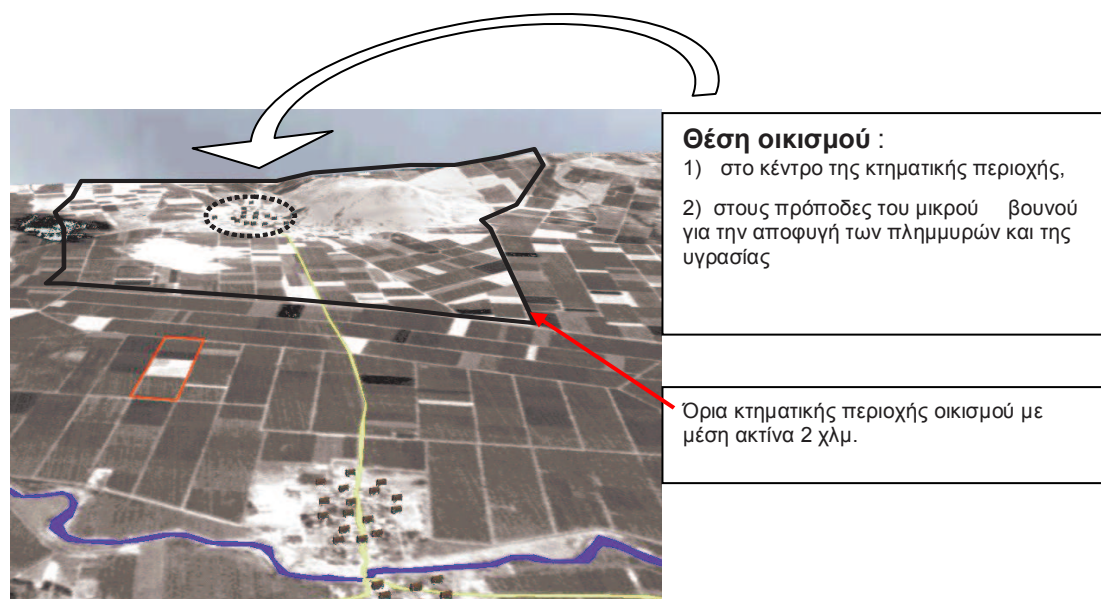
(Localisation) του αντικειμένου, δηλαδή στην εξέταση της θέσης του αντικειμένου στον γεωγραφικό χώρο (εντοπισμός μιας πόλης, ενός εργοστασίου, μιας δραστηριότητας).

Θα πρέπει να τονισθεί στο σημείο αυτό ότι η θέση-κατάσταση δεν είναι ισοδύναμη του τόπου : περιλαμβάνει τον τόπο και τον συνδέει με τους άλλους.

Ο εντοπισμός-αξιολόγηση της θέσης ενός αντικειμένου είναι η πρώτη εργασία του γεωγράφου (πρόκειται για ένα πρώτο απλό ορισμό της έννοιας «**χωρική ανάλυση**»). Εντοπίζω ένα γεωγραφικό αντικείμενο δεν σημαίνει μόνο απαντώ στο που αυτό βρίσκεται, αλλά προσδιορίζω σε ποιο περιβάλλον, σε ποιο δίκτυο σχέσεων, γειτνίασης εντάσσεται.

Αναζητείται δηλαδή η λογική εκείνη που αιτιολογεί και προσδιορίζει στο χώρο τη θέση και τη λειτουργία ενός γεωγραφικού αντικειμένου.

Η θέση πχ των χωριών αντιστοιχεί σε στρατηγικές και σε τακτικές αναζήτησης της βέλτιστης θέσης ως προς τα κτήματα, τις άλλες χρήσεις (βοσκότοποι, ποτάμι) της κτηματικής περιοχής, τις ανάγκες της ασφάλειας του πληθυσμού, την υγιεινή, τις διαδρομές, και υποτάσσεται στις κοινωνικές, πολιτισμικές και νομικές σχέσεις οι οποίες επιτρέπουν ή επιβάλλουν τις μορφές τις οποίες χαρακτηρίζει η διασπορά ή η συγκέντρωση στο χώρο.

Η χωροθέτηση μιας νέας κατοικίας γίνεται με βάση την εξέταση της τιμής, της προσπέλασης, της γειτνίασης, διαφόρων εμποδίων, των πολεοδομικών σχεδίων και των υποδομών, της απόστασης από το τόπο εργασίας, της αγοράς, των υπηρεσιών, των σχολείων κτλ.

Η χωροθέτηση των βιομηχανιών και των άλλων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων υποτάσσεται στους κανόνες του σχηματισμού και της μεγιστοποίησης του κέρδους. Αυτό μπορεί να βελτιωθεί μέσω της μείωσης των εξόδων ή της αύξησης

των εσόδων ή στην καλύτερη περίπτωση, και των δύο. Στην πρώτη περίπτωση, τέσσερις βασικοί τομείς προσδιορίζουν την χωροθέτηση : η τροφοδότηση, οι δρόμοι, οι μισθοί και τα κεφαλαιουχικά έξοδα (έξοδα εγκατάστασης, ενοίκια, έξοδα τελωνείων, τοπικοί φόροι κτλ). Μπορεί ν' αναζητηθεί η χωροθέτηση δίπλα στις πρώτες ύλες, σε πηγές ενέργειας, της πελατείας, της καλύτερης αγοράς ή στο σημείο το οποίο μειώνει στο έπακρο τις αποστάσεις μεταξύ των παραπάνω πόλων.

Το αντικείμενο που μελετά η γεωγραφία ορίζεται από μια θέση στο πεδίο, στα δίκτυα, σε σχέση με τους γείτονες. Στο εσωτερικό αυτής της κατάστασης η γεωγραφία προσδιορίζει τον βαθμό ελευθερίας που έχουν οι δρώντες, ποιοι είναι αυτοί οι δρώντες, ποιες είναι οι δράσεις τους, με ποιες στρατηγικές και αναπαραστάσεις τις πραγματοποιούν. Αυτές οι δράσεις στο χώρο υπόκεινται σε νόμους που σχετίζονται με την διάταξη των συνιστώντων στοιχείων του χώρου, την απόσταση, το κέντρο βάρους.

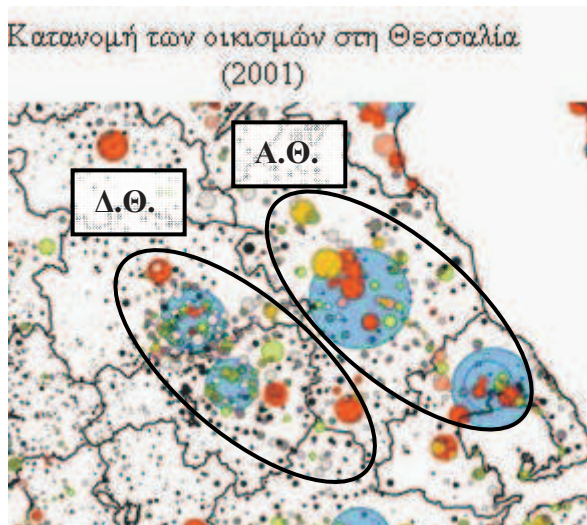
Το παράδειγμα της ομαδοποίησης και της διασποράς στην κατοίκηση

Στην κατανομή του πληθυσμού ή στη χωρική διάσταση του φαινομένου που ονομάζουμε κατοίκηση, παρατηρούμε, στο επίπεδο μιας περιοχής, μιας περιφέρειας, μιας χώρας, τόσο κανονικές διασπορές, διατεταγμένες, όσο και διευθετήσεις που δεν παρουσιάζουν καμιά λογική. Τα δύο μοναδικά κλειδιά ανάλυσης που υιοθετήθηκαν ήταν ή αντίθεση μεταξύ **συγκέντρωσης** (ο όρος ομαδοποίηση γίνεται όλο και περισσότερο αποδεκτός αντί του όρου συγκέντρωση) και **διασποράς**. Ωστόσο, και οι δύο αυτές έννοιες ορίζονται με δυσκολία. Από ποια απόσταση μπορούν δύο κτίρια/κατοικίες να χαρακτηρισθούν ως διασπαρμένα; Από ποια απόσταση θεωρούμε ότι υπάρχει απομόνωση παρά διασπορά; Η γραμμική διασπορά (κατά μήκος ενός οδικού άξονα πχ) αποτελεί ένα διφορούμενο παράδειγμα. Η έννοια της διασποράς, συνδεδεμένη με την απόσταση είναι οπωσδήποτε σχετική, συσχετίζεται με το χρόνο που ενώνει τα δύο σημεία, επομένως με τις τεχνικές και τις συνθήκες της μετακίνησης.

Η διασπορά ή ομαδοποίηση εκφράζουν το τρόπο των σχέσεων των ανθρώπων με το χώρο τους μέσω της κοινωνικής οργάνωσής τους. Η ομαδοποίηση αντιστοιχεί σε μια ισχυρή κοινωνική οργάνωση. Οι άνθρωποι μπορούν κατ' αυτό τον τρόπο ν' απαντήσουν με ευχέρεια στις ανάγκες τους για αλληλοβοήθεια, προστασία και ασφάλεια. Αυτή η χωρική πραγματικότητα ευνοεί τον πολιτικό έλεγχο. Προσδιορίζει την κοινοτική-συλλογική ζωή άμεσα. Για τη γεωργία η συλλογική οργάνωση της κατοίκησης δεν επιτρέπει την εγγύτητα της καλλιεργούμενης γης με την κατοικία. Αντίθετα, για την συνολική οικονομία, επιφέρει την συγκέντρωση των εργατών, τη μείωση του απαιτούμενου χρόνου, ενώ μειώνει το κόστος των συλλογικών εξοπλισμών (ύδρευση, οδικό δίκτυο, ηλεκτρισμός κτλ).

Αντίθετα, η διασπορά, εξασθενεί την κοινωνική συνοχή. Αφορά γεωργικούς οικισμούς όπου οι εκμεταλλεύσεις υποχρεώνονται με βάση τα γεωργικά συστήματα παραγωγής τους, να διατηρούν σε μικρή απόσταση την κατοικία τους από την γη

όπου εργάζονται. Ωστόσο, η διασπορά, αυξάνει το κόστος των υπηρεσιών, την ακτίνα εξυπηρέτησης.

Ομαδοποίηση και διασπορά δεν παρέμειναν ως δεδομένα αμετάβλητα ιστορικά. Συνήθως οι μετασχηματισμοί στις αγροτικές δομές (μεταρρυθμίσεις) συνέβαλλαν αποφασιστικά προς αυτή την κατεύθυνση, καθώς και οι πολιτικές επαναστάσεις και κοινωνικές αλλαγές (βλέπε πρώην Σοβιετική Ένωση, Αλγερία, πρώην Γιουγκοσλαβία κτλ, όπου έγιναν συγκεντρώσεις αγροτικών οικισμών).

Οι έννοιες της ομαδοποίησης και της διασποράς μπορούν να εφαρμοσθούν και στην αστική κατοίκηση σε δύο επίπεδα ανάλυσης :

- Διαστικό όπου η συγκέντρωση και η διασπορά αναγνωρίζονται μέσω :
 - της πυκνότητας των αστικών μονάδων υπολογιζόμενης με την συγκέντρωση του πληθυσμού σ' ένα μικρό αριθμό πόλεων, ή αντίθετα, με την κατανομή του σ' ένα μεγάλο αριθμό πόλεων. Βλέπε διαφορά πυκνότητας μεταξύ Δυτικής Θεσσαλίας (ΔΘ μεγάλη πυκνότητα μικρών οικισμών, μικρές πόλεις) και Ανατολικής Θεσσαλίας (μεγάλες πόλεις μικρή πυκνότητα οικισμών).
 - του βαθμού στατιστικής συγκέντρωσης του αστικού πληθυσμού στην ή στις πιο μεγάλες πόλεις.
 - της ύπαρξης μιας διάχυτης αστικοποίησης (rurbanisation)
- Ενδο-αστικό : η αστικοποίηση μπορεί να είναι συγκεντρωμένη σ' ένα περιορισμένο χώρο, με πολυκατοικίες, ή αντίθετα, διασπαρμένη, σε ζώνες μονοκατοικιών, και επέκταση στην περιαστική ζώνη με τη μορφή νέων χωριών.

Οι αποστάσεις μεταξύ των οικισμών (χωριών και πόλεων) προσδιορίζουν την χωροδιάταξη. Αυτή αντιστοιχεί στις πολιτικές, δημογραφικές, κοινωνικές, οικονομικές και τεχνικές συνθήκες της εποχής της δημιουργίας των οικισμών και των δικτύων. Οι συνθήκες αυτές ποικίλουν μεταξύ τους όπως είναι φυσικό, ακόμη και στο εσωτερικό μιας χώρας. Ιστορικά, τη θέση των οικισμών στο χώρο προσδιόρισαν ο χρόνος πεζοπορείας και οι αγροτικές δραστηριότητες των ανθρώπων. Πχ Η απόσταση μιας ώρας πορείας (5-6χλμ) χωρίζει τη μεγάλη πλειονότητα των μικρών αγροτικών οικισμών. Με μια ακτίνα ίση με το μισό αυτής της απόστασης, η αγροτική επιφάνεια που αντιστοιχεί προσδιορίζεται μεταξύ 23 και 25 Km². Μεταξύ των μεσαίων πόλεων (20 - 50.000 κατ) η απόσταση αντιστοιχεί περίπου σε μια μέρα πορείας δηλαδή 25 με 40 χλμ.

Τα βασικά στοιχεία της γεωγραφικής ανάλυσης

Μορφές και λειτουργίες

Η γεωγραφική προσέγγιση του χώρου εστιάζεται στον ορισμό των αντικειμένων μέσω του προσδιορισμού της θέσης τους στη γήινη επιφάνεια. Ο προσδιορισμός αυτός όπως θα παρατηρήσουμε παρακάτω δεν περιορίζεται μόνο στις γεωγραφικές συντεταγμένες αλλά λαμβάνει υπ' όψη και τη λειτουργία αυτού του αντικειμένου στο εσωτερικό του χώρου και της κοινωνίας.

Ένα τέτοιο αντικείμενο έχει ανάλογα με τη θέση του και μια μορφή η οποία αποτελεί την υλική έκφραση της λειτουργίας για την οποία δημιουργήθηκε ή τοποθετήθηκε στο συγκεκριμένο μέρος.

Το παράδειγμα του τραπεζιού φανερώνει τον τρόπο με τον οποίο μπορεί η λειτουργία να προσδιορίσει τη μορφή και τη θέση ενός αντικειμένου στο εσωτερικό ενός χώρου.

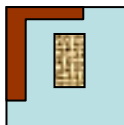
Μορφές

Λειτουργίες

Θέση : κουζίνα

γραφείο

Το παράδειγμα αυτό ισχύει για οποιοδήποτε αντικείμενο συνδέεται στο χώρο με μια λειτουργία (πχ κτίριο για κατοικία ή σχολείο ή βιομηχανική χρήση). Στις περιπτώσεις αυτές η θέση εξαρτάται είτε από την κατανομή των χρηστών (οικισμοί, μαθητές, καταναλωτές) ή των πρώτων υλών ή των εργαζόμενων κτλ.

A. Οι μορφές

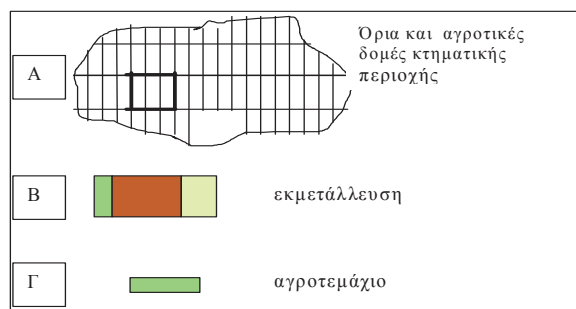
Στο χώρο, τόσο στο φυσικό όσο και στον ανθρωπογενή, η γεωγραφία χρησιμοποιεί τρία βασικά στοιχεία-κλειδιά για την ανάλυση (όπως και η χαρτογραφία) : τις επιφάνειες, τα σημεία και τις γραμμές. Βασικός της στόχος είναι πριν απ' όλα, να ορίσει ένα αντικείμενο και να προσδιορίσει τη θέση του στη γήινη επιφάνεια σ' ένα συγκεκριμένο σύστημα αναφοράς. Αυτή η αναφορά προσδιορίζεται με τις γεωγραφικές συντεταγμένες : το μήκος που σημειώνεται με χ, το πλάτος που σημειώνεται με ψ. Αυτά τα αντικείμενα παρουσιάζονται και απεικονίζονται με τα παραπάνω στοιχεία-κλειδιά δηλαδή, με σημεία, γραμμές και επιφάνειες.

1. Επιφάνειες και πλέγματα (maillage) του χώρου

Το πλέγμα ορίζεται εδώ ως ένα τμήμα μιας επιφάνειας του χώρου, σε όλες τις γεωγραφικές κλίμακες (από το μικρό αγροτεμάχιο μέχρι την περιφέρεια και το κράτος ή ενώσεις κρατών όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση). Κάθε τύπος πλέγματος αντιστοιχεί σε μια βούληση ιδιοποίησης, χρήσης ή διαχείρισης του χώρου. Αυτό σημαίνει ότι σε κάθε πλέγμα ασκούνται διαφόρων ειδών εξουσίες (ιδιοκτησίας, διοικητική, πολιτική..)

Δύο παραδείγματα πλέγματος συναντώνται τόσο στην πόλη όσο και στην ύπαιθρο :

- ⇒ Το έγγειο πλέγμα, το οποίο είναι συχνά θεμελιώδες στο κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό επίπεδο. Πρόκειται για το πλέγμα της **έγγειας ιδιοκτησίας** (βλ. κτηματολόγιο με μητρώα και σχέδια), το οποίο αναφέρεται σε διάφορους τύπους ιδιοκτησίας, στο μέγεθος και στο σχήμα των αγροτεμαχίων.....

Η Γεωγραφία χρησιμοποιεί για τη μελέτη αυτού του πλέγματος διάφορες κλίμακες ανάλυσης : αγροτεμάχιο, ιδιοκτησία, εκμετάλλευση (με τους διάφορους τρόπους και διάφορα συστήματα εκμετάλλευσης (ιδιοχρησία, ενοίκιο κτλ).

Ο ιδιοκτήτης είναι ο κυρίαρχος της ιδιοκτησίας του (νομικά δικαιώματα,

εξουσία...), ωστόσο υπεράνω του ιδιαίτερου προσωπικού συμφέροντος είναι δυνατόν να υπάρξει το γενικό συμφέρον, ιδιαίτερα με τη διαδικασία της απαλλοτρίωσης για την επέκταση ενός δρόμου ή αρδευτικών καναλιών στο πλαίσιο χωροταξικών παρεμβάσεων, ή ο έλεγχος της χρήσης-διαχείρισης ενός ιδιόκτητου δάσους από το τοπικό δασαρχείο.

Οι ιδιοκτήτες είναι οι βασικοί δρώντες του χώρου.

- ⇒ Το διοικητικό πλέγμα, θεωρείται εξ' ίσου σημαντικό λόγω της εξουσίας που ασκείται αλλά και μιας νομοθεσίας που υφίσταται για κάθε διοικητικό επίπεδο (παράδειγμα το χωροταξικό πλαίσιο, οι πολεοδομικοί κανονισμοί κτλ).

Εμφανίζεται μια μεγάλη ποικιλία διοικητικών κλιμακίων ανάλογα με τη χώρα (μέγεθος, μορφή....) με ποικίλες επίσης αρμοδιότητες.

Τα διάφορα επίπεδα τοπικής αυτοδιοίκησης αποτελούν βασικούς δρώντες όσον αφορά τις χωροταξικές και αναπτυξιακές παρεμβάσεις.

2. Σημεία και πόλωση

Τα σημεία είναι πολυάριθμα και ποικίλα στο χώρο : κατοικημένοι τόποι σε μόνιμη ή εποχική βάση, τόποι παραγωγής, κέντρα αποφάσεων... Οι κλίμακες είναι επίσης πολλαπλές : από το αγρόκτημα, στο χωριό, στη μεγαλόπολη.....

Δύο ιδιότητες συναντώνται σε όλες τις κλίμακες :

- Η **κεντρικότητα** : συγκέντρωση των οικονομικών και πολιτικών συντελεστών σε ορισμένα σημεία του χώρου (βλ. Οικονομία συγκέντρωσης) *économie d'agglomération*) ; η κεντρικότητα συνδέεται με την ιδέα ενός κεντρικού σημείου το οποίο μπορεί να είναι μια αγροτική εκμετάλλευση, μια κωμόπολη ή μια πόλη.
- Η **πολικότητα** : αναφέρεται στην ύπαρξη φαινόμενων έλξης, ελκυστικότητας αλλά και προτίμησης για ορισμένα σημεία. Η πόλωση είναι δυνατόν να εμφανίζεται είτε ως απλή είτε ως πολλαπλή.

Η πολικότητα εμφανίζεται ταυτόχρονα ως :

1. έλξη η οποία ασκείται από κέντρα, για παράδειγμα αστικά ή αγροτικά,
2. το αποτέλεσμα αυτής της έλξης, παραδείγματος χάρη με την έννοια της επιρροής και οργάνωσης του χώρου. Οι ζώνες πόλωσης είναι πολλαπλές.

Το σύνολο προκαλεί πολλαπλές ροές για τις οποίες το ζήτημα της απόστασης είναι πρωτεύουσας σημασίας (χιλιομετρική απόσταση, χρονο-απόσταση, απόσταση-κόστος). Ανάλογα με την απόσταση, διαμορφώνονται χώροι γειτονικοί ως προς ένα κέντρο ενώ άλλοι χαρακτηρίζονται ως πιο απομακρυσμένοι ή «**περιφερειακοί**», με σημαντικές κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις.

3. Γραμμές και ροές

Οι γραμμές συνδέουν τα σημεία καθώς και τους πόλους μεταξύ τους. Επιτρέπουν τις μετακινήσεις, τις ανταλλαγές και τις ροές, επομένως, προσδιορίζουν ολόκληρη της κοινωνική και οικονομική ζωή. Μπορούν ν' αποτελέσουν επίσης γραμμές ασυνέχειας : διοικητικά όρια, σύνορα, μορφές ή όρια αλλαγής χρήσεων γης. Υπάρχουν επίσης γραμμές και ροές ορατές και «αόρατες» (κεφάλαια, ιδέες, πληροφορίες) υλικές και άυλες. Άτυπες ροές μπορούν να εξαφανίσουν την έννοια της απόστασης (τηλεπικοινωνίες, Ιντερνετ...)

B. Οι λειτουργίες

Οι μορφές (σχήματα) αποτελούν την υλική έκφραση των λειτουργιών. Χωρίς λειτουργία δεν υπάρχει μορφή και χωρίς μορφή δεν υφίσταται λειτουργία. Εξουσία (δικαιοδοσία) και τεχνικές οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν, επιτρέπουν συχνά το πέρασμα από τις λειτουργίες στις μορφές.

Σε στενή σχέση με τις ανάγκες των κοινωνιών, με τις παραστάσεις τους και τις πολιτιστικές τους αξίες, διάφορες λειτουργίες διαμορφώνονται : λειτουργία ιδιοποίησης, χρήσης και εκμετάλλευσης, λειτουργία διαχείρισης και διοίκησης, λειτουργία σχέσεων και επικοινωνίας, λειτουργία κατοίκησης και συνοίκησης των ανθρώπων...

Παραδείγματος χάρη, από τώρα και στο εξής, οι λειτουργίες των χωρο-εδαφικών ενότητων της υπαίθρου είναι διάφορες :

- οικιστική λειτουργία η οποία εμφανίζει σημαντικές αλλαγές, μια νέα ελκυστικότητα (ισοζύγιο μεταναστευτικό θετικό), μια μεγάλη διαφοροποίηση των πληθυσμών που «κατοικούν» τον ύπαιθρο χώρο (περιαστικό αλλά επίσης «απομονωμένο»). Στη Γαλλία : 10 εκατομμύρια «κάτοικοι της υπαίθρου» διαμένουν στην εξοχή. Η ανάπτυξη της «οικιστικής οικονομίας» συνδέεται με αυτούς τους πληθυσμούς που βρίσκονται στη σύνταξη.
- Παραγωγική λειτουργία η οποία παρέμεινε για μακρό διάστημα η ουσιαστικότερη. Ωστόσο, η εξέλιξή της εμφανίζεται σήμερα άνιση : απώλεια αγροτικής απασχόλησης, δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης (βιοτεχνία, βιομηχανία, και ιδιαίτερα εμπόριο και υπηρεσίες) προπαντός στις προαστιακές (suburbaines) περιοχές.
- Ψυχαγωγικές και τουριστικές λειτουργίες οι οποίες διαχέονται και επεκτείνονται όλο και περισσότερο,
- «φυσική» λειτουργία του ύπαιθρου χώρου : προστασία των φυσικών πόρων (νερό, έδαφος...), διατήρηση της βιοποικιλότητας, προστασία από φυσικούς κινδύνους, ποιότητα ζωής και τοπία....

Γ. Η έννοια των χωρικών συστημάτων

“Κάθε (χωρικό) σχήμα έχει την καταγωγή του στην κίνηση που το διαμορφώνει. Το σχήμα δεν είναι τελικά παρά ή απεικόνιση-εγγραφή της κίνησης.” Henri BERGSON

Μια άλλη αξιολογή δυνατότητα μελέτης του χώρου, των αποστάσεων και των ανθρώπινων ομάδων, προσφέρουν τα φαινόμενα της γεωγραφικής και χωρικής κλίμακας. Οι πόλοι, οι γραμμές, τα πλέγματα είναι ιεραρχημένα και ιδιάζοντα, χωρίς

ωστόσο, να είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους ούτε ως προς τις λειτουργίες τους, ούτε ως προς τις μορφές τους. Εντοπίζονται λογικές και κανόνες στη διευθέτησή τους, **χωρικά συστήματα** τα οποία δημιουργούν σχέσεις, συνέργειες, διαδράσεις μεταξύ των στοιχείων τους.

Πρόκειται για μια πραγματική οργάνωση στην οποία η μετατροπή ενός στοιχείου επιφέρει αλυσιδωτές αλλαγές στις υπόλοιπες συνιστώσες του συστήματος. Κάθε τέτοιο σύστημα είναι ανοιχτό, ανταλλάσσει ενέργεια με τον περιβάλλοντα χώρο του, διαμορφώνει δίκτυα.

Η έννοια του χωρικού συστήματος είναι εφαρμόσιμη σε όλες τις κλίμακες (αγροτική εκμετάλλευση, χωριό, κωμόπολη-κέντρο, περιφέρεια...), ακολουθώντας ωστόσο μια ανάλογη ιεράρχηση.

Το σύστημα εμφανίζεται σε μια δεδομένη στιγμή (συστημογέννηση) και μετασχηματίζεται, εξελίσσεται (διαχωρισμός-bifurcation) μέχρι να εξαφανισθεί. Το σύστημα είναι δυνατόν να αναπαραχθεί για μεγάλες ή μικρές περιόδους (systèmes résilients) και να διαχυθεί στο χώρο (έννοια του μοντέλου).

Η γεωγραφία μελετώντας το χώρο, τις αποστάσεις και τα σύνολα ανθρώπων εμφανίζεται ιδιαίτερα ευαίσθητη στα φαινόμενα της κλίμακας. Στόχος της είναι στην περίπτωση αυτή ν' αποδεικνύει πως τα φαινόμενα ακόμη και οι νόμοι σχετίζονται με την κλίμακα στην οποία τα εξετάζουμε, διαφοροποιούνται δε ανάλογα μ' αυτή. Πρόκειται για μια αξιολογη μέθοδο ως προς την συμβολή της στη μελέτη του χώρου, των αποστάσεων και των ανθρώπινων ομάδων. Η Γεωγραφία συνδυάζει στο πλαίσιο αυτής της μεθόδου τη μελέτη του χώρου σε σχέση με τις αποστάσεις και τις ανθρώπινες ομάδες και αποδεικνύει τελικά, πως **τα φαινόμενα έχουν στενή σχέση και διαφοροποιούνται ανάλογα με τη κλίμακα στην οποία τα εξετάζουμε**.

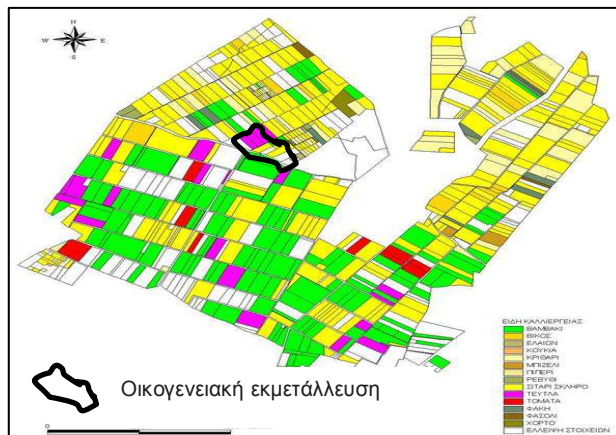
Οι διάφοροι ως προς το μέγεθος και τις λειτουργίες τους οικισμοί, τα δίκτυα που διαμορφώνονται μεταξύ τους, τόσο υλικά όσο και άυλα (τηλεπικοινωνίες), το

Όρια κτηματικής περιοχής και αγροτικού παραγωγικού συστήματος

πλέγμα που δημιουργούν η ιδιοποίηση (κατοχή) του εδάφους (όρια ιδιοκτησιών-αγροτεμάχια, οικόπεδα κτλ), (βλ. παράπλευρη εικόνα) και η διαχείριση του χώρου (διοικητικά όρια), και τέλος, οι χρήσεις γης (ως συστήματα εκμετάλλευσης), διαθέτουν τις μορφολογικές και λειτουργικές τους ιδιομορφίες, τις δικές τους λογικές. Ωστόσο, είναι φανερό ότι τα στοιχεία αυτά δεν είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους στο επίπεδο τόσο της

λειτουργίας τους όσο και της μορφής τους. Η διαμόρφωση (η μορφή δηλαδή) του καθενός συνδέεται με την μορφή του άλλου σε μια σχέση περιέχοντος-περιεχομένου ή στο πλαίσιο μιας σχέσης συμβίωσης. Πχ, η μορφή της κάθε αγροτικής εκμετάλλευσης που παρατηρούμε στην παρακάτω εικόνα, συνδέεται με τις αγροτικές δομές (αναδασμός αγροτεμαχίων) της κτηματικής περιοχής στο οποίο αυτή εντάσσεται όπως φαίνεται στην παρακάτω εικόνα. Επίσης, το παραγωγικό της σύστημα συνδέεται και αντιστοιχεί με το παραγωγικό σύστημα της κτηματικής περιοχής του οικισμού στο οποίο ανήκει (ομοιογενή εδάφη, άρδευση, εκμηχάνιση,

εξειδίκευση κτλ) . Παρομοίως, το παραγωγικό σύστημα αυτό εντάσσεται στο παραγωγικό σύστημα της ευρύτερης περιοχής στην οποία ανήκει γεωγραφικά ή και διοικητικά η κτηματική περιοχή του παραδείγματός μας.

Κάθε μετασχηματισμός ενός απ' αυτά τα στοιχεία έχει επιπτώσεις στα υπόλοιπα. Αυτή η

στενή σχέση προσδιορίζει ακριβώς την ύπαρξη ενός **χωρικού συστήματος**. Το σύστημα αυτό έχει μια διπλή αλληλεξάρτηση τόσο ως προς την λειτουργία του όσο και ως προς την μορφή του. Όταν με τον αναδασμό γης, τα διάσπαρτα αγροτεμάχια μιας εκμετάλλευσης συγκεντρώνονται σε ένα, αλλάζει η μορφή του (πενταπλασιάζεται τουλάχιστον), παράλληλα, αυτή η μεγέθυνση-συγκέντρωση επιτρέπει τον εκσυγχρονισμό του παραγωγικού συστήματος (σταθμός άντλησης, μεγαλύτερα μηχανήματα κτλ) άρα και τη διαφοροποίηση των στοιχείων λειτουργίας του.

Το χωρικό σύστημα φανερώνει την ύπαρξη ενός ανθρωπογενούς χώρου που δημιουργήθηκε ιστορικά και όχι ενός χώρου που προηγήθηκε της ανθρωποποίησής του. Τελικά δεν υπάρχει κοινωνία, κοινωνική οργάνωση, χωρίς ένα ανθρωπογενή χώρο που της αντιστοιχεί.

Χωρικό σύστημα και υποσυστήματα

Το χωρικό σύστημα συνθέτουν πέντε υπο-συστήματα : οι κεντρικοί τόποι, τα δίκτυα σχέσεων, μονάδες ιδιοποίησης, διοικητικές μονάδες και οι χρήσεις γης (εκμετάλλευση).

Τα υποσυστήματα αυτά είναι αλληλένδετα έτσι ώστε να μην ξεχωρίζουν : η κατοικία, το πλέγμα της έγγειας ιδιοκτησίας, των διοικητικών ορίων, τα δίκτυα, οι χρήσεις γης είναι αλληλοεξαρτώμενα.

Κάθε υπο-σύστημα εμφανίζεται σε αναλογίες που ποικίλουν, εφ' όσον είναι ταυτόχρονα προσδιοριζόμενο και προσδιορίζον. (πχ το επαρχιακό δίκτυο προσδιορίζει τους αγροτικούς δρόμους οι οποίοι καταλήγουν σ' αυτό και προσδιορίζεται από το νομαρχιακό και εθνικό δίκτυο με το οποίο συνδέεται σε ορισμένα σημεία. Το μέγεθος της κάθε πληθυσμιακής κατανομής και συγκέντρωσης, ο τύπος κατοικίας (μονοκατοικία-όροφοι) κτλ, συνδέονται με τις διαστάσεις των κοινοτικών εκτάσεων και των εκμεταλλεύσεων αλλά και των τεμαχίων γης (αγροτεμάχια -οικόπεδα).

Μια χωροθέτηση ή μια χρήση, εξαρτώνται από τις διαστάσεις

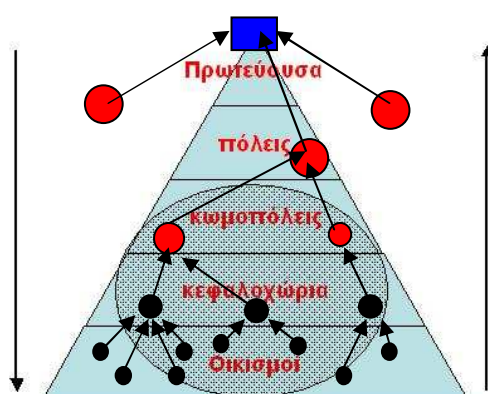
της αντίστοιχης επιφάνειας αλλά και από την προσπελασιμότητά της. Οι αποφάσεις, οι συμφωνίες των ιδιοκτητών, της διοικητικής καθώς και της πολιτικής εξουσίας προηγούνται συνήθως, κάθε γεωγραφικής δράσης.

Ιδιότητες που συνδέονται με τις διαστάσεις, τις αποστάσεις, τα μεγέθη, τις επιφάνειες, τους όγκους, ενώνουν αυτές τις συνιστώσες. Ωστόσο, η διερεύνηση εντοπίζει και στο εσωτερικό της κάθε συνιστώσας, πυκνότητες, ιεραρχίες και διασυνδέσεις. Π.χ. στο

επίπεδο των οικισμών εντοπίζονται ξεκάθαρες διαφορές στην πυκνότητα, στην μεταξύ τους ιεράρχηση αλλά και στις διασυνδέσεις τους με βάση τον αριθμό των κατοίκων, τη διαθέσιμη προς οικοδόμηση ιδιόκτητη γη.

Το χωρικό σύστημα εμφανίζεται ως μια ενσωμάτωση, μια συνάθροιση χωρικών συστημάτων που λειτουργούν σε περισσότερες από μια κλίμακες (χωρικά επίπεδα : χωριό, κωμόπολη, πόλη κτλ). Ωστόσο παρ' όλες τις σημαντικότερες διαφορές κλιμάκων, δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ των χωρικών συστημάτων ως προς τη φύση τους.

η θέση (πχ ένας οικισμός) δεν τοποθετείται μόνο στο χώρο (οριζόντια σχέση) αλλά έχει μια λειτουργική τοποθέτηση (κατακόρυφη σχέση) στην ιεραρχική κλίμακα (πχ πόλη, κωμόπολη, χωριό).

Αυτές οι διάφορες κλίμακες δεν μπορούν ωστόσο να αναλυθούν και να εξηγηθούν παρά σ' ένα ευρύτερο χωρικό πλαίσιο που προσδιορίζεται από γενικότερες χωροταξικές και αναπτυξιακές πολιτικές, αλλά και από δυναμικές οι οποίες συνδέονται με αντίστοιχες κοινωνικές και οικονομικές δυναμικές (στο εσωτερικό μιας μητροπολιτικής ζώνης, μιας περιφέρειας, ενός κράτους).

Οργάνωση και λειτουργία του χωρικού συστήματος

Οι διάφοροι ως προς το μέγεθος και τις λειτουργίες τους οικισμοί, τα δίκτυα που διαμορφώνονται μεταξύ τους, το πλέγμα που δημιουργούν ταυτόχρονα, η ιδιοποίηση του εδάφους (όρια ιδιοκτησιών) και η διαχείριση του χώρου (διοικητικά όρια), αλλά και οι χρήσεις γης διαθέτουν τις μορφολογικές και λειτουργικές τους ιδιομορφίες, τις δικές τους λογικές. Ωστόσο, γίνεται εύκολα φανερό ότι τα στοιχεία αυτά δεν είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους τόσο στο επίπεδο της λειτουργίας τους όσο και σ' εκείνο της μορφής τους.

Η μορφή-διαμόρφωση του καθενός από τα στοιχεία αυτά συνδέεται με την μορφή του άλλου σε μια σχέση περιέχοντος - περιεχομένου ή στο πλαίσιο μιας σχέσης συμβίωσης.

- Οι **τόποι** που χαρακτηρίζονται από μια κεντρική θέση και ένα κεντρικό ρόλο (οι διάφοροι οικισμοί οριζόμενοι ως κεντρικοί τόποι),

Η κεντρική θέση ορίζεται από τη διάταξη και το μέγεθος των υπόλοιπων οικισμών και τις σχέσεις που αυτοί αναπτύσσουν και διατηρούν με τον κεντρικό τόπο. Ο ρόλος αυτού του τόπου εξαρτάται από τις λειτουργίες του και τις εξυπηρετήσεις που προσφέρει στους ίδιους οικισμούς. Οι πολικότητες και η κεντρικότητά του προσδιορίζουν σε μεγάλο βαθμό την ακτίνα επιρροής του κεντρικού τόπου

- **οι μορφές χρήσης των επιφανειών**

Η ιδιοποίηση του εδάφους αποτελεί μια από τις βασικές μορφές της σχέσης του ανθρώπου με τη γη. Οι διάφορες μορφές ιδιοκτησίας και εκμετάλλευσης προσδιορίζουν τις διάφορες χρήσεις της επιφάνειας. Ακόμη και όταν η επιφάνεια δεν κατοικείται και δεν αξιοποιείται άμεσα, αποτελεί πηγή εισοδήματος (γαιοπρόσοδος) για τον ιδιοκτήτη. Ωστόσο και στις δύο περιπτώσεις -άμεση ή έμμεση εκμετάλλευση της γης-, η γη αποτελεί κεφάλαιο, μια κληρονομιά),

- **οι ίδιες οι χρήσεις του εδάφους (εκμετάλλευση),**

Η εξέλιξη των χρήσεων γης χαρακτηρίζεται από το πέρασμα από την αγροτική χρήση στη βιομηχανική εδώ και δύο περίπου αιώνες με την έναρξη της βιομηχανικής επανάστασης. Τέλος, η ενίσχυση του φαινομένου της αστικοποίησης από τα μέσα του περασμένου αιώνα (20ου) μετέτρεψε την τελευταία σε μεγάλο καταναλωτή χώρου. Ωστόσο, η έννοια κατανάλωση χώρου είναι συζητήσιμη γιατί στην πραγματικότητα δεν υπάρχει πραγματική κατανάλωση, εφ' όσον υπάρχει αναστρεψιμότητα και δυνατότητα αλλαγής των χρήσεων.

- **Οι διοικητικές ενότητες,**

Η διοίκηση μιας γεωγραφικής περιοχής προϋποθέτει τη διαίρεσή της σε χώρους διαχείρισης, σε διοικητικές μονάδες. Σε κάθε τέτοια διοικητική μονάδα αντιστοιχεί μια μονάδα εξουσίας (ή εκπροσώπησης της εξουσίας) και μια μονάδα διαχείρισης. Η κάθε διοίκηση ή υπηρεσία έχει την τάση να δημιουργήσει δικούς της χώρους : τηλεφωνικό κέντρο-δίκτυο, σιδηροδρομικές διασυνδέσεις, πανεπιστήμιο κτλ. .

Η κάθε κεντρική εξουσία συναντά το πρόβλημα της βελτιστοποίησης της διαίρεσης της επικράτειας-χώρου. Το πρόβλημα αυτό αποκτά πολλές διαστάσεις : τον αριθμό των ιεραρχημένων επιπέδων (κοινότητα, Δήμοι, Νομαρχία, Περιφέρεια κτλ) τα μεγέθη σε έκταση και πληθυσμό του καθενός από τα παραπάνω επίπεδα, το σχήμα των εδαφοχωρικών διαιρέσεων.

- **τα δίκτυα που αφορούν την οργάνωση του χώρου,**

Η έννοια των δικτύων χρησιμοποιείται σε δύο διαφορετικές περιπτώσεις : όσον αφορά, είτε, τη συγκεκριμένη προβολή δικτύου σχέσεων ή δεσμών πάνω στον γεωγραφικό χώρο (υδρογραφικό δίκτυο, δίκτυο σιδηροδρόμων), είτε την εκκίνηση από μια πόλωση σημείων έλξης και διάχυσης, όπως τα αστικά κέντρα. Π.χ τα δίκτυα εξυπηρέτησης αναφέρονται στην

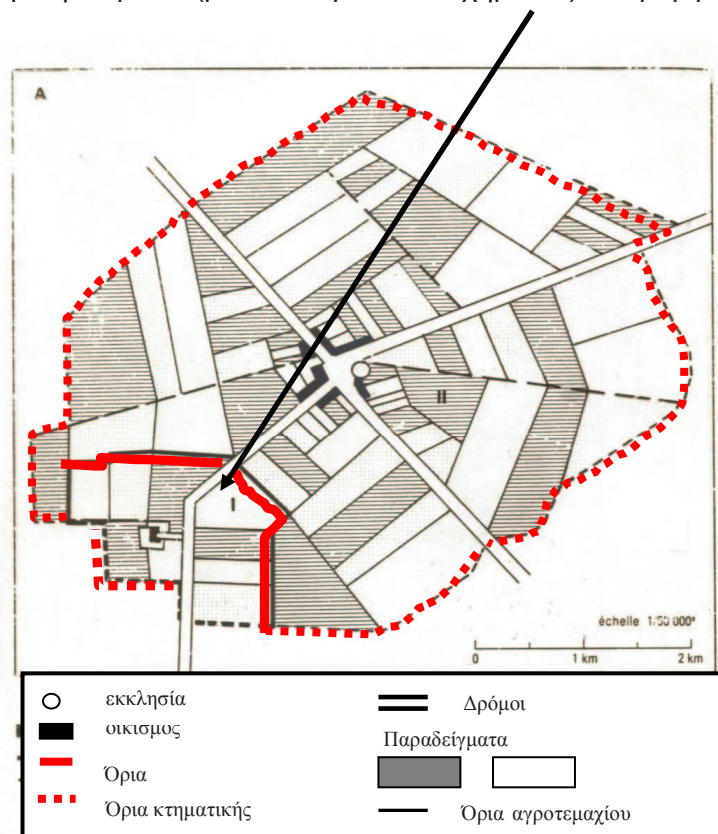
υλική οργάνωση ενός χώρου που απαιτούν την εγκατάσταση συστημάτων διακίνησης “ρωών” κάθε είδους : νερό, απόβλητα, υγραέριο, ηλεκτρικό ρεύμα, τηλέφωνο.

Είναι επομένως λογικό ότι και τα διάφορων επιπέδων χωρικά συστήματα χαρακτηρίζονται και αυτά από μορφολογικές και λειτουργικές ιδιομορφίες, αλλά και από δικές τους λογικές. Όλα αυτά είναι αλληλοεξαρτώμενα μέσα από τη λειτουργία τους αλλά και μέσω των μορφών που σχηματίζουν. Με άλλα λόγια, ο σχηματισμός ενός χωρικού συστήματος συνδέεται με το σχηματισμό του άλλου μέσα από μια σχέση περιέχον-περιεχόμενου ή μια σχέση συνύπαρξης.

Η κλίμακα των χωρικών συστημάτων.

Ένα χωρικό σύστημα εμφανίζεται ως μια ολοκλήρωση, μια συνάθροιση χωρικών συστημάτων που λειτουργούν σε πολλές κλίμακες (υποκείμενες και υπερκείμενες).

Στη μεγάλη κλίμακα (βλέπε παρακάτω σχήμα, I), διαμορφώνεται το χωρικό

σύστημα της κατοικίας που αντιστοιχεί σε πολλές χώρες μ' εκείνο του αγροτικού αγροκτήματος (κατοικία + αγροτική εκμετάλλευση). Η διάταξη των διάφορων κτιρίων και των εξοπλισμών ενός τέτοιου αγροκτήματος αντιπροσωπεύει, όποιο κι' αν είναι το μέγεθός του, μια χωρική οργάνωση. Τα στοιχεία του συστήματος αποτελούν η κατοικία της οικογένειας, τα αγροτεμάχια ενταγμένα σ' ένα υποσύστημα αγροτικής χρήσης, το οδικό δίκτυο που συνδέει την κατοικία και την εκμετάλλευση με το διπλανό και άλλους οικισμούς, αλλά και άλλα δίκτυα τα οποία τη συνδέουν με τον έξω κόσμο (ηλεκτρικό, τηλεπικοινωνίες κτλ)..

Το ίδιο σύστημα, αλλά σε διαφορετική κλίμακα, αντιπροσωπεύουν και οι χωρικές οργανώσεις των **αεροδρομίων** (αίθουσα υποδοχής του κοινού, διάφορα κτίρια όπου στεγάζονται υπηρεσίες τεχνικές, οργάνωσης των πτήσεων και εξυπηρέτησης του κοινού, αεροδιάδρομοι, υπόστεγα αεροπλάνων κτλ, δίκτυα σύνδεσης με τον έξω κόσμο κτλ), των **πανεπιστημιούπολεων** (κτίρια στέγασης των φοιτητών, διοικητική γραμματεία, αίθουσες διδασκαλίας, δίκτυα τηλεπικοινωνιών κτλ), των **βιομηχανικών ζωνών** (κτίρια, διοίκηση, δίκτυα ηλεκτρισμού και τηλεπικοινωνιών, εσωτερικό οδικό δίκτυο συνδεδεμένο με τον αυτοκινητόδρομο, τον σιδηροδρομικό σταθμό και το λιμάνι κτλ).

Κατ' αυτό το τρόπο προχωρά προοδευτικά κανείς σ' ένα ευρύ φάσμα χωρικών συστημάτων ανάλογα με τις κλίμακες. Όπου το περιέχον σε μια κλίμακα μετατρέπεται σε περιεχόμενο στην επόμενη κλίμακα (πχ διαφορετικού μεγέθους πόλεις στο εσωτερικό μιας περιοχής).

Σ' ένα άλλο επίπεδο, το χωρικό σύστημα, όπως μια μονάδα αγροτικής εκμετάλλευσης, ένα μεγάλο εργοστάσιο, μια συνοικία, εντάσσονται με τη σειρά τους στο χωρικό σύστημα της στοιχειώδους διοικητικής μονάδας που είναι το χωριό, το κεφαλοχώρι, η κοινότητα-Δήμος.

Το χωρικό σύστημα μιας κοινότητας εντάσσεται στο σύστημα ανωτέρου επιπέδου που αντιστοιχεί στη ζώνη που πολώνει η πόλη, στην νομαρχιακή ή και περιφερειακή ζώνη. Το περιφερειακό, νομαρχιακό χωρικό σύστημα εντάσσεται στο χωρικό σύστημα του Κράτους και ούτω καθ' εξής.

Σ' ένα άλλο σχήμα, το χωρικό σύστημα μιας αστικής νησίδας (μερικά οικοδομικά τετράγωνα που βλέπουν σε μια μικρή πλατεία γύρω από την οποία υπάρχουν αρκετές υπηρεσίες εξυπηρέτησης) εντάσσεται στο χωρικό σύστημα της συνοικίας το οποίο με τη σειρά του εντάσσεται σ' αυτό της πόλης, του πολεοδομικού συγκροτήματος κτλ.

Αυτά τα χωρικά συστήματα δεν αποτελούν απομονωμένους χώρους χωρίς επικοινωνία με τον εξωτερικό κόσμο. Τα στοιχεία τους εξυπηρετούν μία ή περισσότερες κλίμακες είτε πρόκειται για δρόμους, είτε για όρια, είτε για κέντρα. Τα στοιχεία πχ της οδοποιίας ενός χωριού τα οποία είναι ιεραρχικά ανώτερα για το χωριό σε σχέση με τους αγροτικούς δρόμους, αποτελούν τα κατώτερα στοιχεία της περιφερειακής οδοποιίας. Παρατηρούμε επομένως, ότι μεταξύ των παραπάνω χωρικών συστημάτων υπάρχει μια πολυλειτουργική σχέση και εξάρτηση. Μόνο σε ιδίομορφες καταστάσεις, ιδιωτικά αγροκτήματα, τουριστικά χωριά μπορούμε να πούμε ότι δεν υπάρχει πολυλειτουργική εξάρτηση (συχνά αυτά δεν έχουν δεσμούς, δίκτυα κτλ με τους γειτονικούς οικισμούς).

Η θέση και η σημασία των υποσυστημάτων στο χωρικό σύστημα διαφοροποιείται ανάλογα με την διερευνόμενη κλίμακα. Αν στην κοινοτική κλίμακα, το πλέγμα (που διαμορφώνουν τα όριά τους) των έγγειων ιδιοκτησιών και των καλλιεργειών είναι το πιο σημαντικό, στην περιφερειακή κλίμακα, είναι το διοικητικό πλέγμα που εμφανίζεται το πιο βασικό.

Παρά τις σημαντικότερες διαφορές που παρατηρούμε κατά κλίμακα, δεν υπάρχουν φυσικές διαφορές μεταξύ των χωρικών συστημάτων. Από τον μικρό αγροτικό οικισμό μέχρι την μεγάλη αστική πόλη, η δομή είναι, τηρουμένων των αναλογιών, ίδια.

Δηλαδή, κάθε σύστημα είναι, στο επίπεδό του, κέντρο ενός δικτύου επικοινωνιών εξυπηρετώντας μια χωρο-εδαφική ενότητα (territoire) τα όρια της οποίας προσδιορίζονται από την επιρροή του κέντρου. Τελικά, οι γεωγραφικοί χώροι σχηματοποιούνται από τα χωρικά συστήματα

Τις τελευταίες δεκαετίες, η γεωγραφία ενσωματώνει την κοινή πρόοδο της επιστημονικής έρευνας. Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, στην ιστορική πορεία της κατά τη διάρκεια της οποίας μετεξελίχθηκε από φυσική σε κοινωνική επιστήμη, η Γεωγραφία, ανέπτυξε αλλά και δανείστηκε μεθόδους απαραίτητες για το αντικείμενό της. Οι μέθοδοι αυτές, ποσοτικές αλλά και ποιοτικές προήλθαν από τις φυσικές επιστήμες, την κοινωνιολογία, την οικονομία, τη στατιστική, τα μαθηματικά.....

Αξιοποίησε επίσης, τις ενδιαφέρουσες έννοιες του συστήματος και της δομής καθώς και την παρατήρηση που βασίζεται στην υπόθεση-συμπέρασμα και στις μεθόδους της επαλήθευσης. Η μεθοδολογική αυτή διαδικασία συνίσταται στην δημιουργία ενός συλλογισμού με βάση λογικά πορίσματα αξιωμάτων και υποθέσεων εκκίνησης. Απαιτεί ακρίβεια και οδηγεί στα απαραίτητα συμπεράσματα. Ονομάζεται υποθετική-συμπερασματική μέθοδος ή επαγωγή η οποία ξεκινά από αρχικές, προσωρινές και τροποποιήσιμες προτάσεις μετά από επαλήθευση.

Σύστημα : οργανωμένο σύνολο στοιχείων και διαντιδράσεων μεταξύ των στοιχείων. Ο όρος σύστημα αναφέρεται επίσης σ' ένα σύνολο από πρακτικές-δραστηριότητες όπως σύστημα καλλιέργειας. Το σύστημα έχει μια δομή. Αυτή η δομή είναι ή εσωτερική οργάνωση του συστήματος. Οι γεωγραφικοί χώροι διαπλάθονται από τα χωρικά συστήματα (βλέπε ειδικό κεφάλαιο για τα χωρικά συστήματα).

Δομή (structure) : τρόπος οργάνωσης των στοιχείων στο εσωτερικό ενός συστήματος: η γεωγραφία έχει ήδη μελετήσει τις αγροτικές δομές, τις δομές της κατοίκησης και πολύ λιγότερο τις βιομηχανικές δομές. Το ενδιαφέρον της εστιάζεται επίσης, στις κοινωνικές δομές, στις οικονομικές δομές, στις δομές πλαισίωσης των οργανισμών, υπηρεσιών και μηχανισμών, στις παραγωγικές δομές ακόμη δε και στις γεωλογικές δομές. Πρόκειται στην πραγματικότητα εδώ για περιγραφικούς τομείς όπου ο όρος δομή χρησιμοποιείται με την ευρεία έννοια, καλύπτοντας τη διαίρεση του κάθε τομέα σε τάξεις ή σε τύπους και επομένως, και τις σχέσεις τις οποίες διατηρούν αυτές οι τάξεις και αυτοί οι τύποι, αλλά και τη χωρική τους διαφοροποίηση.

Προσέγγιση, ανάλυση και αξιολόγηση χωρικών συστημάτων

Η προσέγγιση και η ανάλυση του χωρικού συστήματος συμβάλλουν σημαντικά στη

διερεύνηση και στην κατανόηση της οργάνωσης του χώρου. Για να το επιχειρήσει κανείς θα πρέπει πέρα από τις απαραίτητες μεθόδους να γνωρίζει καλά την οργάνωση και τη λειτουργία του ίδιου του συστήματος. Η δομή του συστήματος είναι η εσωτερική του οργάνωση. Οι γεωγραφικοί χώροι διαμορφώνονται από τα χωρικά συστήματα.

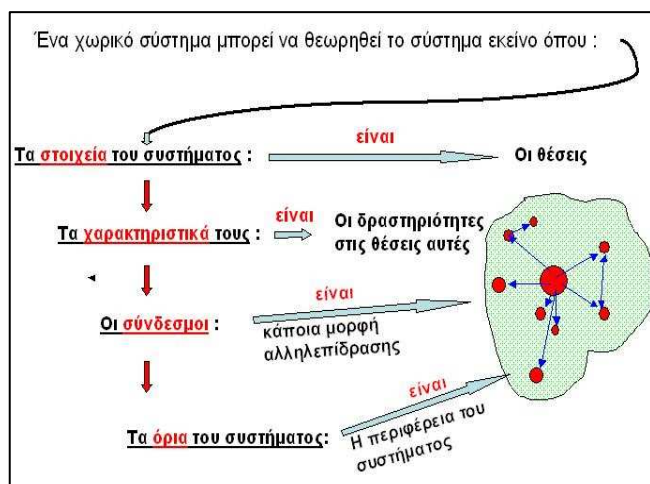
Η προσέγγιση του χωρικού συστήματος έχει μια επιχειρησιακή διάσταση γι' αυτό μπορεί να οδηγήσει στη βελτίωση της οργάνωσης και της λειτουργίας του αλλά και να συμβάλλει στην πρόβλεψη. (Η συστημική είναι η μελέτη των συστημάτων).

1. Η οργάνωση και λειτουργία μπορεί να προσεγγισθεί μέσω της ανάλυσης και αξιολόγησης των στοιχείων του καθενός από τα πέντε υποσυστήματα που συνιστούν το χωρικό σύστημα.
2. Στη συνέχεια μπορούν να προσδιορισθούν και αξιολογηθούν οι διαδράσεις που προκαλούνται στο εσωτερικό του ίδιου του χωρικού συστήματος.

Στο πλαίσιο αυτής της διπλής προσέγγισης είναι δυνατόν να αξιολογηθεί η «ενέργεια» του συστήματος (δηλαδή το σύστημα ενέργειας του χωρικού συστήματος) όπου υπεισέρχονται σε διάδραση οι δυνάμεις εργασίας, η πληροφορία, οι πόροι και το κεφάλαιο διαμέσου των μέσων παραγωγής.

Με απλή διατύπωση, ένα σύστημα ορίζεται ως μια ομάδα αντικειμένων και των χαρακτηριστικών τους, που λέγονται στοιχεία του συστήματος, τα οποία λειτουργούν μαζί με μια σειρά από καθορισμένες σχέσεις, που λέγονται σύνδεσμοι, μέσα σε ορισμένα πλαίσια, που λέγονται όρια του συστήματος. Πχ ένα σύνολο από οικισμούς οι οποίοι βρίσκονται κατανομημένοι σε ορισμένα σημεία (θέσεις) στο εσωτερικό μιας γεωγραφικής περιοχής (ενότητας), με χαρακτηριστικό τις δραστηριότητες που αναπτύσσονται στις θέσεις αυτές, χαρακτηρίζονται από σχέσεις γεινιάσης και οργανώνουν τις σχέσεις τους (σύνδεσμοι) με τον μεγαλύτερο απ' αυτούς ο οποίος συνήθως βρίσκεται στο κέντρο τους, με τρόπο που να δημιουργούνται μορφές αλληλεπίδρασης.

Επομένως, ένα χωρικό σύστημα μπορεί να θεωρηθεί το σύστημα εκείνο όπου τα στοιχεία είναι οι θέσεις, τα χαρακτηριστικά τους είναι οι δραστηριότητες στις θέσεις αυτές, οι σύνδεσμοι είναι κάποια μορφή αλληλεπίδρασης και τα όρια στα οποία περιλαμβάνονται τα παραπάνω συνιστούν τα όρια του συστήματος. Οι μορφές χωρικής αλληλεπίδρασης

προσδιορίζονται από τα δίκτυα (οδικό, εκπαιδευτικό, ενεργειακό κτλ), τις εξυπηρετήσεις, τις υποδομές κτλ..

Το γεγονός ότι οι θέσεις συνδέονται με διάφορες μορφές χωρικής αλληλεπίδρασης, είναι αυτό που εδραιώνει την ιδέα του συστήματος στη χωρική οργάνωση. Επομένως, η προσπάθεια να γίνει κατανοητό ως σύστημα με χωρικά

χαρακτηριστικά αποτελεί το πρώτο βήμα για την ανάλυσή του και την αξιολόγησή του.

Αυτό που χαρακτηρίζει τους χωρικούς συνδέσμους, είναι η έννοια τη χωρικής αλληλεξάρτησης (spatial interdependence). Οτι συμβαίνει σε μια θέση, συχνά έχει αντίκτυπο σε άλλες θέσεις. Για παράδειγμα, η ανάπτυξη μιας συγκεκριμένης πόλης (Πτολεμαΐδα) είναι δυνατόν να επηρεάσει την ανάπτυξη άλλων πόλεων (συνήθως αρνητικά) (Κοζάνη, Αμύνταιο, Φλώρινα). Οι αλληλεξαρτήσεις αυτές δεν εκφράζονται μόνο στο χώρο, δηλαδή οριζόντια, αλλά και στη λειτουργική οργάνωση και κυριαρχία, δηλαδή κατακόρυφα.

Αποτέλεσμα της κατακόρυφης έκφρασης των συνδέσμων είναι οι ιεραρχίες, που αποτελούν ένα σπουδαίο συστατικό της χωρικής διάταξης και οργάνωσης. Επομένως, η θέση (πχ ένας οικισμός) δεν τοποθετείται μόνο στο χώρο (οριζόντια σχέση) αλλά έχει μια λειτουργική τοποθέτηση (κατακόρυφη σχέση) στην ιεραρχική κλίμακα (πχ πόλη, κωμόπολη, χωριό).

Εφόσον εντοπισθούν τα στοιχεία και οι θέσεις τους και οι δραστηριότητες στις θέσεις αυτές, είναι δυνατόν να προσδιορισθούν για το κάθε υποσύστημα οι βασικοί ποσοτικοί και ποιοτικοί δείκτες με βάση τους οποίους μπορούν να αξιολογηθεί το δυναμικό των παραπάνω στοιχείων και χαρακτηριστικών, οι σύνδεσμοι και οι σχέσεις που αναπτύσσουν τα υποσυστήματα μεταξύ τους. Η αξιολόγηση αυτή μπορεί να αφορά τη δυναμική του ίδιου του στοιχείου (μέγεθος σχολικού κτιρίου, αγροτεμαχίου, αλλά και της λειτουργίας του (αριθμός μαθητών ανά σχολική μονάδα και αίθουσες, αριθμός ιδιοκτητών και ενοικιαστών γεωργών κτλ). Τέλος, αυτή η διαδικασία αξιολόγησης με βάση τους παραπάνω δείκτες, μετά τον προσδιορισμό της μορφής (ως σημείο, γραμμή ή επιφάνεια – εύρος, ύψος, αρχιτεκτονική κτλ) και της λειτουργίας του κάθε στοιχείου, μπορεί να συμβάλλει με τα ποσοτικές και ποιοτικές τιμές της, και στον προσδιορισμό πιο σύνθετων

έννοιών (5^η στήλη) οι οποίες εκφράζουν τη λειτουργικότητα των στοιχείων μέσω των συνδέσμων (διασυνδέσεων) με τα υπόλοιπα στοιχεία στο εσωτερικό του χωρικού συστήματος.

Στον πίνακα που ακολουθεί, στην πρώτη στήλη απεικονίζεται ένα χωρικό σύστημα επιπέδου κτηματικής περιοχής οικισμού. Πάνω στη γήινη επιφάνεια (μια πεδινή περιοχή η οποία διασχίζεται από ένα ποτάμι ενώ στα βόρεια συναντά μικρά βουνά – σε απόσταση 5 χλμ) είναι δυνατόν να διακρίνει κανείς τα ορατά στοιχεία του χωρικού συστήματος (οικισμοί, δρόμοι, χρήσεις γης, αγροτεμάχια, έγγειες υποδομές, σχολικές μονάδες κτλ), αλλά και τα μη ορατά (όρια κτηματικής περιοχής, όρια αγροτικής εκμετάλλευσης κτλ).

Τα στοιχεία αυτά εντάσσονται και ομαδοποιούνται στα 5 βασικά υποσυστήματα (2^η στήλη) που ορίζουν σύμφωνα με τη θεωρία ένα χωρικό υποσύστημα.

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, το χωρικό σύστημα (ανεξαρτήτου κλίμακας) συνθέτουν πέντε υπο-συστήματα τα οποία είναι αλληλένδετα και αλληλεξαρτώμενα. Το κάθε υποσύστημα ομαδοποιεί τα στοιχεία που το χαρακτηρίζουν (3^η στήλη). Τα στοιχεία αυτά μπορούν να αξιολογηθούν ποσοτικά και ποιοτικά ώστε να προσδιορισθούν οι σχέσεις χωρικής αλληλεξάρτησης, με τη χρησιμοποίηση συγκεκριμένων δεικτών (4^η στήλη).

Επομένως, αυτή η αξιολόγηση μπορεί απαντήσει και σε ζητήματα που θέτει η γεωγραφική και χωρική ανάλυση αλλά να επεκταθεί και σε ερωτήματα άλλων επιστημών (5^η στήλη). Οι απαντήσεις σε τέτοια ερωτήματα έχουν το πλεονέκτημα να ενσωματώνουν τη χωρική διάσταση (αποκέντρωση, πολιτικές κτλ).

Η 5^η στήλη δείχνει βασικές έννοιες και βασικούς όρους που μπορούν με βάση τις τιμές της 4^{ης} στήλης, να χαρακτηρίσουν και να προσδιορίσουν το βαθμό των χωρικών αλληλεξαρτήσεων (σύνδεσμοι) αλλά και να απαντήσουν σε ερωτήματα άλλων επιστημών όπως πχ παραγωγικότητα (οικονομία), συγκρούσεις χρήσεων (χωροταξία, πολεοδομία) κτλ.

Α. Προσέγγιση, ανάλυση και αξιολόγηση χωρικών συστημάτων

Χώρος – χωρική ανάλυση (1 ^η στήλη)	Χωρικά υπο-συστήματα (2 ^η)	Στοιχεία χωρικών υποσυστημάτων (3 ^η)
<p>Οικογενειακή εκμετάλλευση</p> <p>Αγροτεμάχιο</p> <p>Όρια κτηματικής περιοχής και αγροτικού παραγωγικού συστήματος</p> <p>Ίδιοποίηση</p>	<p>Δίκτυα</p>	<p>Ενεργειακό, Τραπεζικό δίκτυο Εμπορικό : Σημεία πώλησης (Εισροές σπόρων, φαρμάκων, λιπασμάτων κτλ), Εκροές προϊόντων κτλ Εκπαιδευτικό : (Σχολικές μονάδες, μαθητές) Υποδομές εγγείων βελτιώσεων</p>
	<p>Διοίκηση/Διαχείριση/ Πολιτικές</p>	<p>Αρμόδιοι φορείς-αρμοδιότητες παρέμβασης στο χώρο, Κοινωνικό κεφάλαιο (τοπικοί φορείς, σύλλογοι) (διαχείριση ζωνών- δάση, άρδευση, περιβάλλον κτλ), Διοικητικές εξαρτήσεις, Ειδικές Πολιτικές (ΚΑΠ) Ενισχύσεις, περιβάλλον κτλ</p>
	<p>Εκμετάλλευση</p>	<p>Αγροτική χρήση: καλλιέργειες, παραγωγικό σύστημα, (Μονοκαλλιέργεια, Πολυκαλλιέργεια, Μικτό), Έκταση, Μηχανολογικός εξοπλισμός Αστική χρήση: εμπόριο, βιομηχανία, τουρισμός...</p>
	<p>Ίδιοποίηση</p>	<p>Φορείς : Κρατική, Κοινοτική, Νομικά Πρόσωπα, ιδιωτική Είδη : Ιδιόκτητο, ενοικίαση (τρίταρικο, μεσιακό)</p>
	<p>Κεντρικοί Τόποι</p>	<p>Δίκτυο Οικισμών, Κατοικία, απασχόληση, εξυπηρετήσεις (Κοινωνικές υποδομές, άλλοι εξοπλισμοί)</p>

Β. Προσέγγιση, ανάλυση και αξιολόγηση χωρικών συστημάτων

Χωρικά υπο-συστήματα	Στοιχεία χωρικών υποσυστημάτων	Προσέγγιση – ανάλυση- αξιολόγηση Ποσοτικοί και ποιοτικοί δείκτες (4^η)	Διεπιστημονικές έννοιες/όροι (5^η)
Δίκτυα	Ενεργειακό, Τραπεζικό δίκτυο Εμπορικό : Σημεία πώλησης (Εισροές (σπόροι, φάρμακα, λιπάσματα), Εκροές προϊόντων κτλ Εκπαιδευτικό Δίκτυο (Γνώσεις, τεχνογνωσίες) Υποδομές εγγείων βελτιώσεων	Μήκος δικτύου, Φορτίο/..., Kw, Μηνύματα τηλεπικοινωνίας, Ύδρευση/cm ³ (ροές) Κατανομή υποκαταστημάτων, ύψος καταθέσεων, αριθ. Δανείων κτλ Κατανομή εμπορικών καταστημάτων/κατηγορία Κατανομή σχολείων 1ας, 2ας, 3ας εκπαίδευσης	Κάλυψη : γεωγραφική, αναγκών Σχέση κόμβων/ δικτύου/χώρου
Διοίκηση/Διαχείριση/Πολιτικές	Αρμόδιοι φορείς, αρμοδιότητες παρέμβασης στο χώρο (διαχείριση ζωνών- δάση, άρδευση, περιβάλλον κτλ), Κοινωνικό κεφάλαιο (τοπικοί φορείς, σύλλογοι) Διοικητικές εξαρτήσεις Ειδικές Πολιτικές (ΚΑΠ) Ενισχύσεις, περιβάλλον κτλ	Διοικητικό σύστημα, Φορείς ανά διοικητική ενότητα, αρμοδιότητες, εξειδικευμένο προσωπικό, Έδρα Τοπικών φορέων, αριθμός συμμετεχόντων, Περιεχόμενο πολιτικών με χωρική διάσταση, κατανομή χρηματοδοτήσεων, έργα κτλ	Αποκέντρωση/ Αποσυγκέντρωση Διακυβέρνηση
Εκμετάλλευση	Αγροτική χρήση : Παραγωγικό σύστημα, (Μονοκαλλιέργεια, Πολυκαλλιέργεια, Μικτό), Έκταση, Μηχανολογικός εξοπλισμός Αστική χρήση : εμπόριο, βιομηχανία, τουρισμός κτλ.	Χρήσεις γης, Βασικά παραγωγικά συστήματα και βαθμός εκσυγχρονισμού (κεφάλαιο, τεχνολογία), εργασία Αξιοποίηση-διαχείριση ανά κατηγορία χρήσης γης, Εισόδημα ανά κατηγορία εκμετάλλευσης και ανά παραγωγικό σύστημα	Παραγωγικότητα Αποδόσεις Συγκρούσεις Χρήσεων
Ιδιοποίηση	Φορείς : Κρατική, Κοινοτική, Νομικά Πρόσωπα, ιδιωτική Είδη : Ιδιόκτητο, ενοικίαση, τριτάριχο κτλ,	Ποσοστό ιδιοκτησίας ανά τύπο ιδιοκτητών (κράτος, άλλα νομικά πρόσωπα, ιδιώτες) και ανά χρήση γης Ποσοστό άλλων κατηγοριών ιδιοποίησης της γης	Συγκέντρωση γης Έγγεια αγορά
Κεντρικοί Τόποι	Δίκτυο Οικισμών, Κατοικία, απασχόληση, εξυπηρετήσεις (Κοινωνικές υποδομές, άλλοι εξοπλισμοί)	Κατανομή οικισμών (αριθμός), συγκέντρωση (Μέγεθος), διάρθρωση οικονομίας, αριθμός, ποιότητα κοινωνικών υποδομών, Είδος, συχνότητα και επίπεδο εξυπηρετήσεων	Κεντρικότητα Πολικότητα

Θεματικά παραδείγματα : χωρικά υποσυστήματα και κλίμακες

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται και αναλύεται η θέση και η οργάνωση βασικών υποσυστημάτων σε διάφορες χωρικές κλίμακες. Επιλέχθηκαν με τη σειρά που ακολουθούν :

- Τα φυσικά και ανθρωπογενή συστήματα στο χώρο
- Οι χρήσεις γης οι οποίες εντάσσονται στα χωρικά υποσυστήματα της ιδιοποίησης και της εκμετάλλευσης της γης,
- Η οργάνωση της κατοίκησης η οποία προσεγγίζεται μέσω του χωρικού υποσυστήματος των κεντρικών τόπων και των λειτουργιών τους, και
- Η διοικητική διαίρεση (Περιφέρεια, νομός και Δήμος)

Φυσικά και ανθρωπογενή συστήματα στο χώρο

Η Γεωγραφία εξετάζει όλα τα φυσικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τη γήινη επιφάνεια όπως το **Ανάγλυφο**, (υψόμετρο, κλίσεις, επιφάνειες, Οροσειρά, Βουνά, Λόφοι, πεδινά), το **Υδρογραφικό δίκτυο** (Υπόγεια και επιφανειακά ύδατα, βροχοπτώσεις, λεκάνες απορροής κτλ) και τις **Καλύψεις γης** (φυτική κάλυψη, άγονη γη κτλ). Η φυσική γεωγραφία εστιάζει επιπλέον και στην Χλωρίδα και τους ποικίλους φυτικούς συνδυασμούς (κατανομή των φυτικών ειδών) ενώ παράλληλα, εξετάζει τους τρόπους και τις επιπτώσεις από την παρέμβαση του ανθρώπου στην επιφάνεια της γης. Αυτό το ενδιαφέρον συνιστά αντικείμενο της βιογεωγραφίας και της πεδολογίας.

Στη μελέτη του χώρου συναντούμε δύο είδη βασικών συστημάτων με έντονη χωρική διάσταση : α) τα φυσικά συστήματα (πχ υδρογραφικό σύστημα) η δημιουργία των οποίων δεν οφείλεται στον άνθρωπο παρά το γεγονός, ότι αυτός μπορεί να παρέμβει στη διαχείρισή τους με στόχο να τα αξιοποιήσει, β) τα ανθρωπογενή συστήματα, τα οποία αποτελούν προϊόν της κοινωνίας και των οποίων η οργάνωση χαρακτηρίζεται από μια λογική και αποβλέπει στην εξασφάλιση μιας λειτουργίας.

Φυσικά συστήματα

Το **Υδρογραφικό δίκτυο** μιας περιοχής συνιστά το σύστημα των ρυακιών, χειμάρρων και παραποτάμων, τα οποία αποστραγγίζουν την περιοχή αυτή. Το σύστημα αυτό περιλαμβάνει :

- τη **Λεκάνη απορροής** η οποία ορίζεται ως η συνολική επιφάνεια που αποστραγγίζεται από ένα ρέμα.

- τη γραμμή που διαχωρίζει γειτονικές λεκάνες απορροής και ονομάζεται **υδροκρίτης**

Τα ρέματα που εντοπίζονται στο εσωτερικό ενός υδρογραφικού δικτύου ταξινομούνται ως :

- Πρώτης τάξης τα ρέματα που δεν έχουν παραποτάμους
- Δεύτερης τάξης : όταν δύο ρέματα πρώτης τάξης συναντώνται και σχηματίζουν ένα και μεγαλύτερο ρέμα.

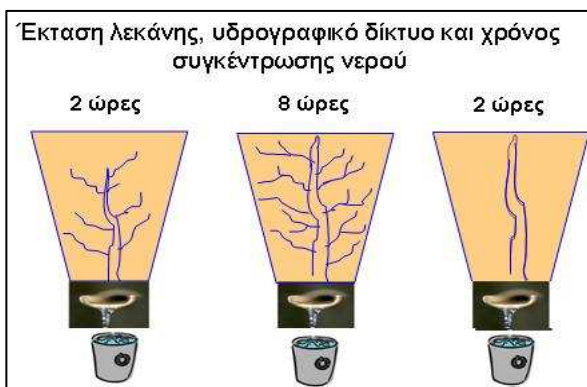
Χρήση του νερού από τον άνθρωπο

Ο άνθρωπος χρησιμοποιεί το νερό για πολλές δραστηριότητές του. Χρησιμοποιεί όλο το υδρογραφικό δίκτυο (το σύνολο δηλ. των γλυκών νερών που διαθέτει), για :

- ύδρευση (πόση, καθαριότητα κλπ),
- Άρδευση (πότισμα), σε χωράφια και στην κτηνοτροφία,
- παραγωγή ενέργειας,
- τη βιομηχανία και τον
- τουρισμό

Η ποσότητα νερού εξαρτάται από το ύψος των βροχοπτώσεων αλλά και από το μέγεθος των υδροφόρων οριζόντων. Η κατανάλωση νερού για να είναι αειφόρα θα

πρέπει να μην υπερβαίνει κατ' έτος, το νερό που δέχεται μια περιοχή.

Με βάση το διπλανό παράδειγμα παρατηρείται ότι σε παρόμοιας έκτασης λεκάνη απορροής όσο πιο πυκνό είναι το σύστημα ρυακίων τόσο περισσότερο καθυστερεί η συγκέντρωση νερού στα κατάντι (μεσαίο παράδειγμα 8 ωρών).

Αντίθετα, αν τα ρυάκια εξαφανισθούν λόγω ανθρώπινης παρέμβασης (εκχερνώσεις, ισοπεδώσεις κτλ) ο χρόνος συγκέντρωσης μειώνεται σημαντικά και οι κίνδυνοι πλημμυρών αυξάνονται.

Εντοπισμός διαχρονικών αλλαγών λόγω παρεμβάσεων στα ανάντι της λεκάνης απορροής του ποταμού Ενιπέα με τη χρήση αεροφωτογραφιών

Α/Φ 1945

Α/Φ 1998

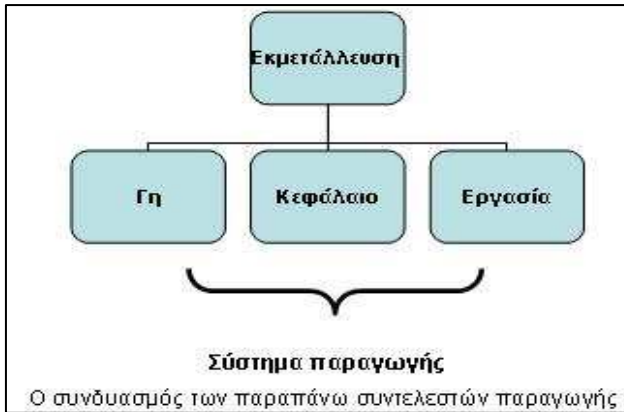

Η σωστή διαχείριση ενός υδρογραφικού δικτύου εξασφαλίζει την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και την οικολογική ισορροπία, ενώ με τον κατάλληλο χωρικό σχεδιασμό επιτρέπεται η δυνατότητα άρδευσης των παρακείμενων εκτάσεων, η αποφυγή πλημμυρών κτλ.

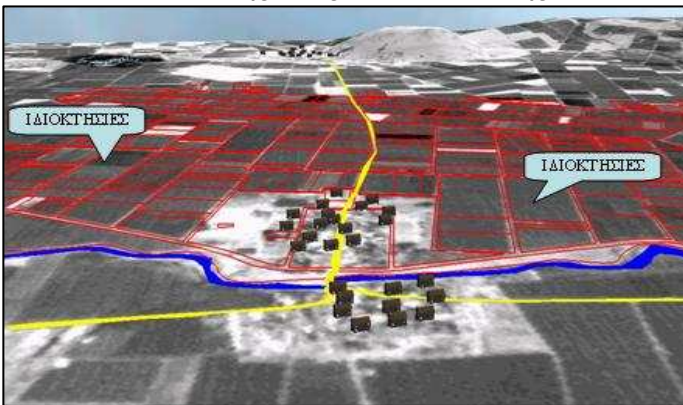
Ανθρωπογενή χωρικά συστήματα

Σύστημα αγροτικής παραγωγής

Ένα σύστημα αγροτικής παραγωγής οργανώνεται στην κλίμακα μιας οικογενειακής ή μη εκμετάλλευσης η οποία διαθέτει την απαραίτητη γεωργική γη ή/και το απαραίτητο ζωικό κεφάλαιο. Το παραγωγικό σύστημα συνθέτουν τρεις βασικοί συντελεστές παραγωγής : η γη, το κεφάλαιο (μηχανήματα, εξοπλισμός κτλ) και η εργασία. Ο συνδυασμός αυτών των τριών συντελεστών παραγωγής ενεργοποιεί το σύστημα παραγωγής. Όσο, το κεφάλαιο αυξάνεται τόσο μειώνεται η εργασία.

Τα αγροτεμάχιά της μιας εκμετάλλευσης είναι είτε διάσπαρτα στο εσωτερικό μιας κτηματικής περιοχής (βλ διπλανή εικόνα) είτε συγκεντρωμένα (όταν έχει προηγηθεί αναδάσμος γης) ή και έξω απ' αυτή (βλ παρακάτω χάρτη).

Στο εσωτερικό της, η αγροτική εκμετάλλευση, οργανώνει ένα δεύτερο υποσύστημα το οποίο ονομάζεται σύστημα καλλιέργειας. Πρόκειται για την επιλογή των καλλιεργειών στη βάση ενός συστήματος αμειψισποράς (εναλλαγή καλλιεργειών) ανάλογα με το έδαφος, την καλλιέργεια, τη δυνατότητα άρδευσης κτλ.. Το σύστημα αυτό δημιουργεί, όπως φαίνεται και στο διπλανό θεματικό χάρτη, τοπία στην κλίμακα μιας κτηματικής περιοχής, διαφορετικά από περιοχή σε περιοχή και ιδιαίτερα, μεταξύ των πεδινών, ορεινών και ημιορεινών περιοχών. Τα τοπία αυτά δεν είναι μόνιμα εφόσον εξαρτώνται από τις αλλαγές που υφίστανται κατά περιόδους αυτά τα καλλιεργητικά συστήματα.

Χρήσεις γης

Οι επιφάνειες ανταποκρίνονται σε μια τριπλή λειτουργία **ιδιοποίησης, χρήσης και διαχείρισης**. Η ιδιοποίηση της γης δηλώνει την άσκηση μιας κυριαρχίας, ενός αποκλειστικού δικαιώματος : κυριαρχία του ιδιοκτήτη γης, πολιτική κυριαρχία. Το κράτος είναι κάτοχος της ιδιοκτησίας του συνόλου του εθνικού εδάφους.

Οι ιδιοκτήτες έχουν το δικαίωμα να προσδιορίσουν τη χρήση της γης τους, ν' αποφασίσουν για την εκμετάλλευσή τους. Μπορούν να την διαχειριστούν προσωπικώς, με άμεση αξιοποίησή της. Μπορούν να παραχωρήσουν τη χρήση σε ενοικιαστές. Οι εκπρόσωποι της πολιτικής κυριαρχίας διοικούν τις εδαφο-χωρικές ενότητες όπου ανήκουν οι ιδιοκτησίες γης, αποφασίζουν για τους προσανατολισμούς της εκμετάλλευσης του εδάφους. Διοικούν αυτές τις χωρο-εδαφικές ενότητες οι οποίες εξαρτώνται άμεσα ή έμμεσα από την αρχή τους, μέσω μερικής ή συνολικής αντιπροσώπευσης των εξουσιών τους.

Η ιδιοποίηση, η διοίκηση ασκούνται μέσω μιας χωρικής διαίρεσης που καταλήγει στη δημιουργία επιφανειών, τεμαχίων, κτημάτων, γηπέδων, διοικητικών ενοτήτων. Αυτές οι διάφορες αλληλεξαρτώμενες επιφάνειες, η έγγεια ή διοικητική και πολιτική φύση τους, εμφανίζουν όλους τους τύπους αλληλεξάρτησης.

Πράγματι, όλοι αυτοί οι τύποι επιφανειών είναι συνδεδεμένοι, ιεραρχημένοι από :

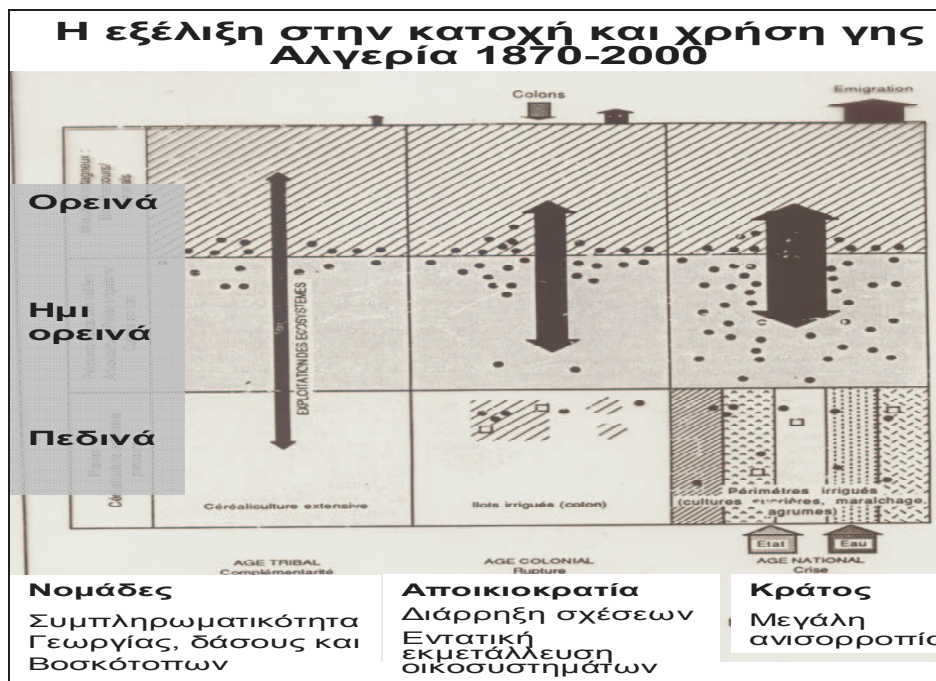
- το κράτος στην κοινότητα περνώντας από τα ενδιάμεσα διοικητικά κλιμάκια (κοινότητα, δήμος, Περιφέρεια),
- την κτηματική περιοχή και το αγρόκτημα στο χωράφι (αγροτεμάχιο) περνώντας από την μονάδα της εκμετάλλευσης(αγροτεμάχιο, εκμετάλλευση, κτηματική περιοχή).

Οι εξελίξεις στην κατοχή και στη χρήση γης

Ιστορικά, οι εξελίξεις στην κατοχή και στις χρήσεις γης προσδιορίζονται από τις εξελίξεις των τεχνικών μέσων και δυνατοτήτων μιας κοινωνίας σε συνδυασμό με τις αυξανόμενες διατροφικές, ψυχαγωγικές απαιτήσεις της αλλά και την ανάγκη δημιουργίας πλούτου.

Όσο μια κοινωνία ενισχύει τις δυνατότητες παρέμβασής της στο χώρο, τόσο τροποποιεί την οικολογική ισορροπία όπως αυτή προσδιορίζεται από τις σχέσεις μεταξύ του δάσους, των βοσκοτόπων και της γεωργικής γης. Η ανάπτυξη των τεχνολογιών και των τεχνικών από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα συνέβαλλε, στο πλαίσιο επιδιώξεων για επέκταση και εντατικοποίηση της γεωργικής εκμετάλλευσης της γης, στον περιορισμό των δασικών επιφανειών και των βοσκήσιμων εκτάσεων. Στη Μεσόγειο λόγω του κλίματος και του αναγλύφου αυτές οι αλλαγές αποδείχθηκαν

συχνά καταστροφικές για το φυσικό περιβάλλον και την οικολογική ισορροπία. Το παράδειγμα που ακολουθεί αφορά την Αλγερία, μια χώρα της νότιας μεσογείου, αλλά εμφανίζει τις ίδιες διαδικασίες και τα ίδια αποτελέσματα που έλαβαν χώρα σε όλες τις χώρες της μεσογείου αλλά και στην Ελλάδα.

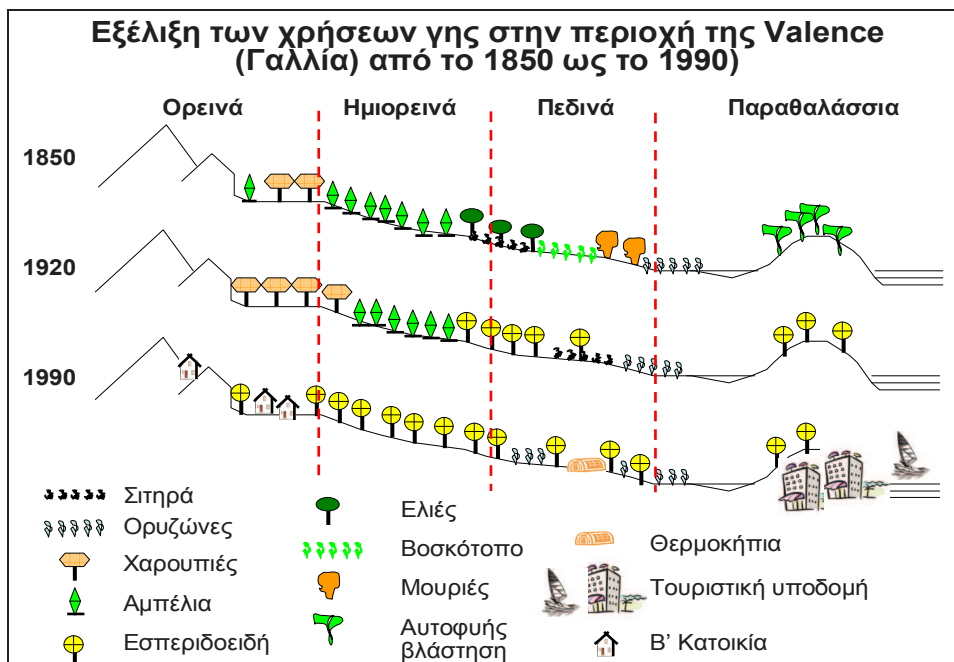

Η απεικόνιση στο χώρο της εξέλιξης στην κατοχή και χρήση γης, αναφέρεται από τη μια στις σχέσεις μεταξύ ορεινών (> 650 μ), ημιορεινών (350-650 μ) και πεδινών (< 350 μ) ζωνών μιας περιοχής. Η εξέλιξη αυτή αφορά τρεις φάσεις κατοχής και χρήσης : η πρώτη συνδέεται με την κατοχή του χώρου από τις νομαδικές φυλές οι οποίες και οργανώνουν την εκμετάλλευση του χώρου με βάση το παραδοσιακό εκτατικό σύστημα της κτηνοτροφίας. Η δεύτερη, αναφέρεται στην περίοδο της αποικιοκρατίας κατά την οποία το γαλλικό κράτος εγκαθιστά στα πεδινά τμήματα, έποικους Γάλλους, εφαρμόζοντας εντατικά γεωργικά παραγωγικά συστήματα με τη χρήση άρδευσης. Τέλος, η τρίτη και πρόσφατη φάση, αναφέρεται, στην μετά την απελευθέρωση της Αλγερίας περίοδο, όπου συνεχίζεται ο περιορισμός των νομάδων κτηνοτρόφων μεταξύ των ορεινών και ημιορεινών περιοχών ενώ παράλληλα, συνεχίζεται η ανάπτυξη εντατικών γεωργικών συστημάτων παραγωγής στην πεδινή ζώνη.

Η εξέλιξη φανερώνει ότι οι αλλαγές στις χρήσεις γης συνδέονται με την αλλαγή των αξιών σε ένα αιώνα: οι πεδιάδες υπήρξαν ιστορικά αντικείμενο εκτατικής εκμετάλλευσης, στη συνέχεια πέρασαν σε μια πυκνή και συνεχή κατοχή μέσω του συστήματος άρδευσης που εγκατέστησε το κράτος.

Αν το παραπάνω παράδειγμα αναφέρεται σε αλλαγές οι οποίες σημειώθηκαν με βάση την εξέλιξη της γεωργικής δραστηριότητας, το επόμενο παράδειγμα, δείχνει ότι αυτές οι αλλαγές είναι πιο ριζικές όταν από τη μια, η εντατικοποίηση καλύπτει όλες τις ζώνες

(ορεινές, ημιορεινές, πεδινές) ενώ, από την άλλη, η αλλαγή χρήσης περιλαμβάνει και άλλους τομείς πέρα του αγροτικού όπως η κατοικία και ο τουρισμός.

Η Γεωγραφία ενδιαφέρεται για τις αλλαγές αυτές γιατί μελετά την εξέλιξη της οργάνωσης του χώρου από τις κοινωνίες αλλά και τις επιπτώσεις σ' αυτόν και ιδιαίτερα, στην οικολογική ισορροπία η οποία διαταράσσεται. Με βάση τις αναλύσεις αυτών των αλλαγών, η Γεωγραφία προσφέρει στη Χωροταξία στοιχεία, τάσεις και αποτελέσματα με βάση τα οποία η τελευταία είναι σε θέση να προτείνει κανόνες και περιορισμούς ώστε να αποφευχθούν στο μέλλον αρνητικές επιπτώσεις και να εξασφαλισθεί η αειφορική δράση των κοινωνιών στο χώρο τους.

Φύση και κατηγορίες χρήσεων γης

Η πλήρη κυριαρχία της αγροτικής δραστηριοποίησης και της παραγωγής στις χρήσεις γης προσδιορίζεται χρονικά μέχρι τα πρώτα βήματα της βιομηχανικής επανάστασης εδώ και δύο αιώνες. Στη συνέχεια, η πρόοδος της αστικοποίησης εξελίσσει το φαινόμενο αυτό σε σημαντικό καταναλωτή χώρο αμέσως μετά το τέλος του 2ου παγκοσμίου πολέμου.

Η αξία του εδάφους, ενός οικοπέδου ή ενός αγροτεμαχίου η οποία εκφράζεται με μια τιμή, δεν οφείλεται στην ύπαρξή του αυτή καθ' εαυτή αλλά συνδέεται με την τωρινή χρήση του ή με την ενδεχόμενη μελλοντική του, καθώς και από το κέρδος που ελπίζει κάποιος ότι θα αποκομίσει από τη χρήση του.

Η σχέση του ανθρώπου μ' αυτό το κέρδος μπορεί να είναι άμεση ή έμμεση. Το κέρδος αυτό μπορεί να είναι η άμεση χρήση μέσω αυτοκατανάλωσης των αγροτικών προϊόντων, η άμεση χρήση ενός κτιρίου ή μιας κατοικίας. Το άμεσο κέρδος μπορεί

επίσης να προκύψει από την εμπορική αξία από τη διάθεση στην αγορά των αγροτικών, βιοτεχνικών ή βιομηχανικών προϊόντων. Το έμμεσο κέρδος, ή η γαιοπρόσοδος προέρχεται από τα εισοδήματα της ενοικίασης του αγροτεμαχίου ή όσων αποδίδει ή φέρει επ' αυτού (υλικά στοιχεία, κτίσματα κτλ).

Η χρήση γης αναλύεται σε διάφορες κλίμακες και με βάση διαφορετικές ταξινομήσεις. Στη μεγάλη κλίμακα που είναι αυτή της διερεύνησης του πεδίου, το αγροτεμάχιο ή το οικόπεδο αποτελούν την μονάδα βάσης για τις χρήσεις γης. Ωστόσο, και σ' αυτή την κλίμακα εμφανίζονται τρόποι χρήσης διαφορετικοί, στο χώρο και στο χρόνο (συστήματα διαχείρισης του χώρου, αμειψισπορά κτλ).

Η πολλαπλή χρήση εμφανίζεται πιο έντονη στον αστικό χώρο. Στα αστικά κτίρια παρατηρείται υπέρθεση λειτουργιών ανά όροφο. Μια μόνη χρήση μπορεί να υπόκειται σε πολλούς τρόπους και στόχους χρήσεων. Το νερό ενός φράγματος χρησιμοποιείται ταυτόχρονα για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, την άρδευση ή για τουριστικές ή αθλητικές δραστηριότητες.

Χρήσεις γης και κλίμακες

Κάθε μείωση της κλίμακας θέτει το ζήτημα της γενίκευσης, της ενσωμάτωσης σε ομάδες των χρήσεων γης. Συνήθως, η προσπάθειά μας συνίσταται στην αναζήτηση μιας τυπολογίας που να είναι αντιπροσωπευτική των χρήσεων σε μια αστική νησίδα (πχ. οικοδομικό τετράγωνο), μιας συνοικίας, μιας κτηματικής περιοχής (βλέπε χάρτη 2 & 3), μιας περιοχής (χάρτης 1) ή μιας χώρας.

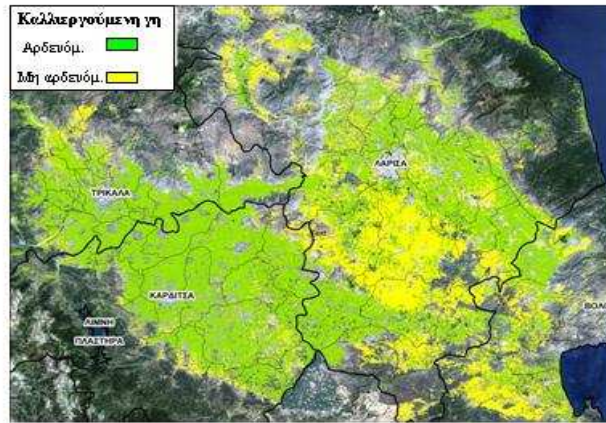
Οι τυπολογίες μικρής κλίμακας επιβάλλουν την συστολή των χρήσεων σε συνθετικές κατηγορίες: το κέντρο μιας πόλης, η χρησιμοποιούμενη γεωργική γη (ΧΓΕ). Αυτές οι γενικεύσεις οδηγούν στη συνέχεια στις μεγάλες κατηγορίες οικονομικών δραστηριοτήτων (οι τρεις τομείς : πρωτογενής, δευτερογενής, τριτογενής), ή στις πολεοδομικές λειτουργίες της χάρτας των Αθηνών (1933), κατοίκηση, εργασία, ψυχαγωγία, κυκλοφορία.

Η χαρτογραφία των χρήσεων γης είναι πολύ σημαντική γιατί εμφανίζει μια φωτογραφία της "κάλυψης" της γήινης επιφάνειας, της κατάστασης της εκμετάλλευσής της και της αξιοποίησής της. Οι χάρτες που προκύπτουν αποτελούν, τέλος, την αναγκαία προϋπόθεση για κάθε παρέμβαση : σχέδιο χρήσεων γης, πολεοδομικό σχέδιο, σχέδιο γενικής διάταξης.

Γεωγραφικές Κλίμακες και χρήσεις γης : αγροτική γη

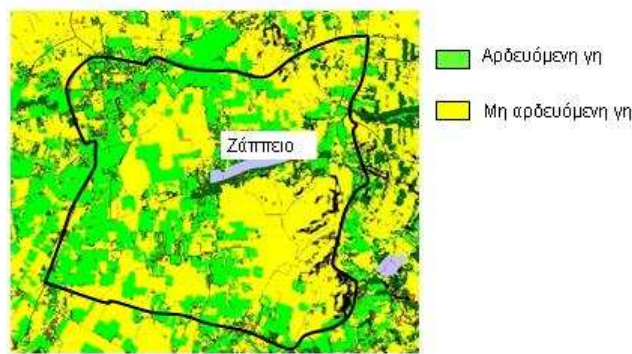
Τα παραδείγματα που ακολουθούν φανερώνουν το πώς κατανέμονται στις αντίστοιχες κλίμακες οι δύο βασικές κατηγορίες που αφορούν τη χρήση της αγροτικής γης δηλαδή την 1) αρδευόμενη και 2) την μη αρδευόμενη γη

1. Χρήσεις γης : η κλίμακα περιφέρειας Θεσσαλίας

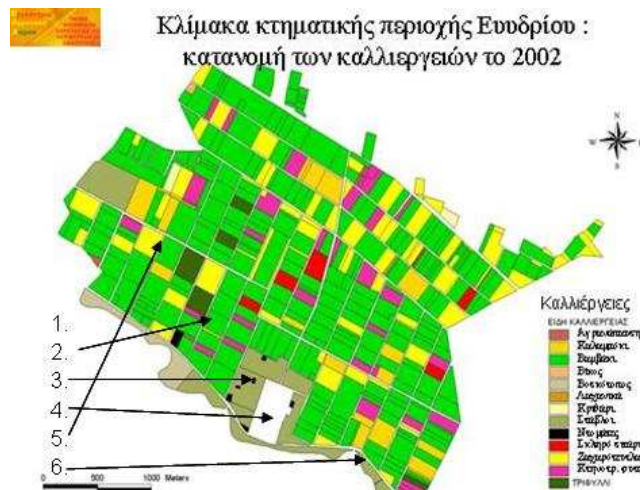

Επεξεργασία δορυφορικής εικόνας (LANDSAT TM 14/7/1997)

2. Διαχωρισμός κατηγοριών χρήσεων γης σε επίπεδο Δήμου με επεξεργασία δορυφορικής εικόνας

3. Κλίμακα κτηματικής περιοχής Ευυδρίου : κατανομή των καλλιεργειών το 2002

Στον χάρτη 3 εμφανίζεται το σύνολο των χρήσεων γης στο εσωτερικό μιας κτηματικής περιοχής : 1. Γεωργική γη, 2. Αρδευόμενη γη, 3. Βοσκότοποι, 4. Οικισμός, 5. Αγροτικοί δρόμοι, 6. Νερά.

Τα χαρακτηριστικά ανά κατηγορία χρήσεων

Οι κατηγορίες των χρήσεων γης ορίζονται με βάση τα χαρακτηριστικά τους.

- η έντασή τους

Κάθε χρήση γης είναι λιγότερο ή περισσότερο εντατική. Ο προσδιορισμός εντατική ή εκτατική είναι ασαφής. Ο όρος εντατική ερμηνεύει τον όγκο ή την αξία της παραγωγής ανά στρέμμα. Ο όρος εκτατική δεν σημαίνει ότι το σύστημα καλλιεργειών είναι εκτεταμένο αλλά ότι υπάρχει μια χαμηλή παραγωγή ανά στρέμμα. Η σύγχυση προέρχεται από το γεγονός ότι παλιότερα, οι πιο εκτενείς εκμεταλλεύσεις ήταν αυτές που οργάνωναν μια γεωργία ή μια κτηνοτροφία εκτατική. Όμως, οι μεγάλες παραγωγές δεν συνδέονται πάντα με υψηλά εισοδήματα και υψηλή αποδοτικότητα. Γιατί η υψηλή απόδοση ανά στρέμμα (εκροές) επιτυγχάνεται συχνά μέσω εισροών (ενέργεια, εργατική δύναμη, λιπάσματα) με υψηλό κόστος.

Η ένταση της γεωργικής παραγωγής εκτιμάται σε αποδόσεις ανά μονάδα επιφανείας. Η πυκνότητα εκφράζει την εντατικότητα της κήσης-κυριότητα γης : πυκνότητα πληθυσμού, των κατοικιών. Ένας δείκτης χρήσης γης αποδίδει την συνολική επιφάνεια των οικοπέδων που χρησιμοποιούνται από τον τριτογενή τομέα πχ, ως προς την συνολική επιφάνεια των οικοπέδων κάποιου οικοδομικού τετραγώνου ή κάποιας συνοικίας.

- Η εξειδίκευσή τους

Από τον οικισμό της υπαίθρου ή το οικονομικό τετράγωνο μέχρι το επίπεδο της περιφέρειας είναι δυνατόν να υπολογίσουμε τον βαθμό εξειδίκευσης στο εσωτερικό του αγροτικού, βιομηχανικού και του τριτογενή τομέα. Στη μεγάλη κλίμακα, η εξειδίκευση μπορεί να είναι μεγάλη. Όσον αφορά την μεταποίηση εντοπίζονται ζώνες, βιοτεχνικές, βιομηχανικές με εντελώς διαφορετικούς κλάδους (κλωστοϋφαντουργία, αγροτικά μηχανήματα κτλ. Στον αγροτικό τομέα, ζώνες κτηνοτροφικές, γεωργικές κτλ. Στις πόλεις, συνοικίες των τραπεζών, των υπουργείων κτλ., αλλά και σε επίπεδο των οδών : η οδός των κινηματοθεάτρων, του εμπορίου κτλ.. Οι εξειδικεύσεις αυτές μπορεί να έχουν και χαρακτήρα εθνικό, θρησκευτικό όπως συνοικία Εβραίων, Κινέζων κτλ

- η διασύνδεσή τους

Κάθε κατηγορία χρήσης γης όσο ατομική και αν εμφανίζεται συνδέεται με άλλες κατηγορίες και είναι αλληλοεξαρτώμενη. Όσο μεγαλύτερη είναι η εξειδίκευση και η διαφοροποίηση τόσο μεγαλύτερη είναι η συμπληρωματικότητα μεταξύ των χρήσεων γης. Αυτές οι διασυνδέσεις εμφανίζονται στο επίπεδο των καλλιεργητικών

συστημάτων (γεωργική και κτηνοτροφική παραγωγή), των αλυσίδων βιομηχανικής παραγωγής, στις σχέσεις κατοικίας-εργασίας κτλ.

Μέθοδοι και πηγές

Προσδιορισμός και ανάλυση χρήσεων γης με

- αεροφωτογραφίες και
- δορυφορικές εικόνες

Μέθοδοι συλλογής στοιχείων μιας γεωγραφικής περιοχής

- Χρήση Χαρτών και συντεταγμένων
- Επιτόπιες έρευνες (επιτόπια αποστολή, χρήση GPS κτλ)

Μέθοδοι αναγνώρισης και απεικόνισης καλύψεων - χρήσεων γης με βάση τις παρεχόμενες θεματικές πληροφορίες από αεροφωτογραφίες και δορυφορικές εικόνες.

- Τύποι καλύψεων και χρήσεων γης
- Επιφάνεια-έκταση καλύψεων και χρήσεων γης
- Διαχρονική εξέλιξη των καλύψεων - χρήσεων γης

Η οργάνωση της κατοίκησης : κεντρικοί τόποι και λειτουργίες

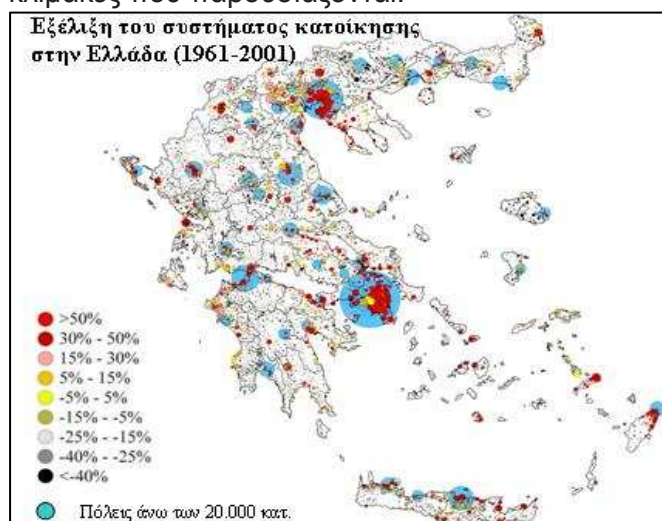
«Η γεωγραφία είναι η επιστήμη των τόπων και όχι των ανθρώπων»
Vidal de la Blache

Η λειτουργική οργάνωση του χώρου

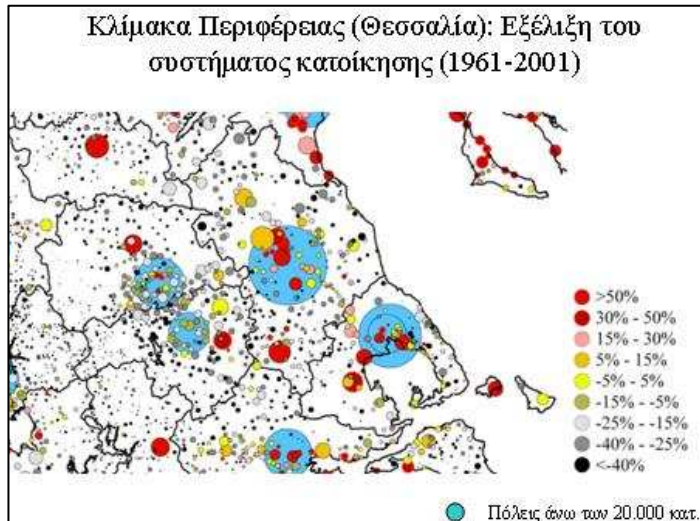
Η ανθρωποποίηση του χώρου πραγματοποιείται μέσω των πόλων που δημιουργούν από τη μια πλευρά, η διασπορά της κατοίκησης και από την άλλη τα αποτελέσματα όλων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Οι διάφοροι τρόποι κατοίκησης που εμφανίζονται στη γήινη επιφάνεια είναι τόσο διαφορετικοί μεταξύ τους όσο και οι κοινωνίες. Αυτοί οι τρόποι προβάλλουν το πως οι κοινωνίες αυτές οργάνωσαν την κατοίκησή τους μέσω της ιστορίας, των οργανωτικών τους σχημάτων, τις τεχνικές τους, τα παραγωγικά τους συστήματα και την αποτύπωσή τους στη φύση. Επομένως, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για την Γεωγραφία η διερεύνηση της ποικιλίας και της ιδιομορφίας όπως αυτές προήλθαν από τη φύση, τον πολιτισμό και την ιστορία. Ωστόσο, το ενδιαφέρον πρέπει να εστιάζεται λιγότερο στις μορφές και περισσότερο στην έννοια και στις λογικές αυτών των τόπων κατοίκησης. Γιατί τα μεγέθη των κυττάρων κατοίκησης, παρουσιάζουν μια παγκοσμιότητα και μια συνέχεια ; Γιατί πχ παρατηρούνται ομοιότητες και κανονικότητες όσον αφορά τις αποστάσεις μεταξύ των χωριών, των κωμοπόλεων ή των πόλεων;

Κλίμακες του συστήματος κατοίκησης

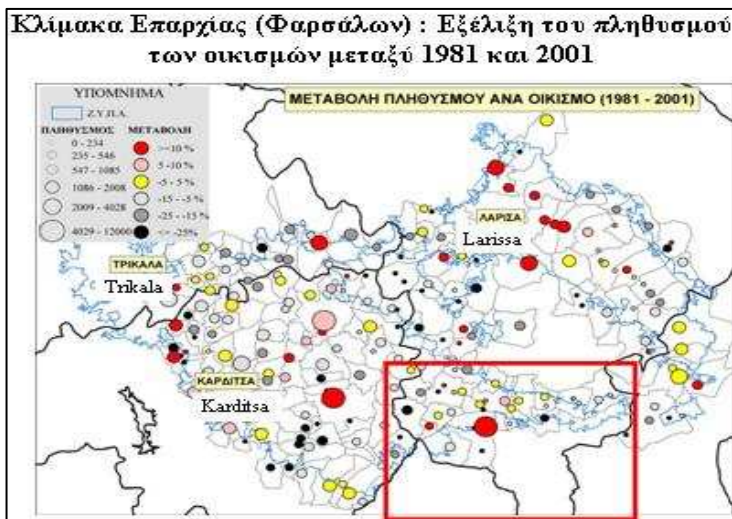
Παρουσιάζεται η οργάνωση του συστήματος κατοίκησης (κατανομή-συγκέντρωση πληθυσμού) σε εθνική, περιφερειακή και επαρχιακή κλίμακα. Οι διαφορές στο μέγεθος και στην πυκνότητα των οικισμών που παρατηρούνται μπορούν να εξηγηθούν με βάση το ανάγλυφο, την ανάπτυξη (άξονας S) αλλά και την ιστορία. Η διερεύνηση των ομοιοτήτων και των κανονικοτήτων όσον αφορά τις αποστάσεις μεταξύ χωριών, κωμοπόλεων και πόλεων, μπορεί να επιχειρηθεί και στις τρεις κλίμακες που παρουσιάζονται.

1. Στην εθνική κλίμακα (χάρτης 1), εμφανίζεται ξεκάθαρα η κανονικότητα των αποστάσεων μεταξύ των πόλεων και επιπλέον, η δημογραφική ανάπτυξη των πόλεων η οποία διαφοροποιείται με βάση μια ποικιλία αιτιών (θέση, παραγωγικό δυναμικό, πολιτικές, ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος κτλ).

2. Στην κλίμακα της περιφέρειας (χάρτης 2) εμφανίζεται ξεκάθαρα η κατανομή και οι αποστάσεις μεταξύ χωριών, κωμοπόλεων (14) και πόλεων (4). Φαίνεται ευδιάκριτα πως κάθε πόλη περιλαμβάνει στη ζώνη της ένα ορισμένο αριθμό κωμοπόλεων (5-15.000 κατ) και εκατοντάδες χωριά.

3. Στην κλίμακα της επαρχίας του χάρτη 3 υπάρχουν 50 περίπου οικισμοί κατανεμημένοι στο εσωτερικό της γεωγραφικής ενότητας που περικλείουν τα όρια της Επαρχίας. Οι οικισμοί αυτοί ανήκουν στη ζώνη επιρροής της κωμόπολης (14.000 κατ.). Αυτή αποτελεί το βασικό πόλο και κέντρο της

περιοχής. Μεταξύ της και των υπόλοιπων οικισμών αναπτύσσονται σχέσεις με βάση λειτουργίες που αφορούν τις κοινωνικές, εμπορικές, παραγωγικές, εκπαιδευτικές κτλ

εξυπηρετήσεις.

Εκτός από το κριτήριο των εξυπηρετήσεων θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και το κριτήριο της χρονο-απόστασης. Με αυτό συνδέεται η δυνατότητα μιας κωμόπολης να αναπτύξει (βλ διπλανό χάρτη) υπηρεσίες καθημερινής ή εβδομαδιαίας εξυπηρέτησης (φροντιστήρια, φαρμακεία, μικρά σούπερ-μάρκετ,

κομμωτήρια, μηχανουργεία κτλ).

Πολικότητα και κεντρικότητα

Σύμφωνα με τους ανθρωπογεωγράφους, η κατοίκηση απαντά, μεταξύ άλλων, στην ανάγκη να θέσουν οι άνθρωποι σε τάξη τον περιβάλλοντα χώρο με βάση ένα σημείο. Αυτό σημαίνει ότι οι άνθρωποι εγκαθίστανται σ' ένα σημείο όχι για να το κατακτήσουν αλλά περισσότερο, για ν' αξιοποιήσουν τη γη, να οργανώσουν μια έκταση, ν' ασκήσουν μια εξουσία από το σημείο αυτό,. Η κατοίκηση δεν σημαίνει τίποτε χωρίς τη δυνατότητα άσκησης εξουσίας στην περιοχή που την περιβάλλει (εδαφική επικράτεια), στην οποία μια κοινωνία είναι δυνατόν να δημιουργήσει το χώρο της.

Από το σημείο της κατοίκησης, οι άνθρωποι διατάσσουν λειτουργικά το χώρο τους. Αυτή η οργάνωση απαντά σε πολλαπλές λειτουργίες, παραγωγικές, εκμετάλλευσης πόρων, εξυπηρέτησης, διαχείρισης, διοίκησης κτλ..

Ξεκινώντας από κάθε σημείο και τόπο κατοίκησης οι άνθρωποι διευθετούν και ταξινομούν λειτουργικά το χώρο τους. Αυτή η οργάνωση ανταποκρίνεται σε πολυάριθμες ανάγκες που συνδέονται με τη παραγωγή, την εκμετάλλευση των πόρων, τις υπηρεσίες, τη διαχείριση κτλ..

Οι δραστηριότητες και οι λειτουργίες που προκύπτουν μπορούν να οργανωθούν σε πολλαπλές τυπολογίες με βάση την κλασική διάκριση σε πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Η θεωρία της οικονομικής βάσης των πόλεων έχει εισάγει ένα ενδιαφέρον διαχωρισμό όσον αφορά τη φύση των λειτουργιών που εμφανίζονται και αναπτύσσονται σ' ένα τόπο, μεταξύ:

- Οι κοινές λειτουργίες αντιστοιχούν στην ικανοποίηση των αναγκών των κατοίκων ενός κέντρου : χωριό, πόλη κτλ.,
- Οι ειδικές λειτουργίες ορίζουν αντίθετα αυτές που εξυπηρετούν μια ζήτηση η οποία προέρχεται από το εξωτερικό περιβάλλον του κέντρου,

Όλες αυτές οι λειτουργίες έχουν πολωτικά αποτελέσματα είτε όταν τα αγαθά και η υπηρεσίες μεταφέρονται προς τους χρήστες είτε όταν αυτοί οι ίδιοι μετακινούνται προς το τόπο όπου αυτά προσφέρονται. Και στις δύο περιπτώσεις δημιουργούνται και αναπτύσσονται σχέσεις ενώ οι λειτουργίες στον τόπο δημιουργούν αντίστοιχους πόλους, κεντρικούς τόπους προς τους οποίους συγκλίνουν οι διάφορες ροές (άνθρωποι, μέσα μεταφοράς, ενέργεια κτλ).

Η κατοικία δεν συνιστά λειτουργία αλλά τόπο-σημείο ανθρώπινης εγκατάστασης- κατοίκησης που συνδέεται με την άσκηση διαφόρων δραστηριοτήτων όπως γεωργικών, βιομηχανικών, διοικητικών, τουριστικών κτλ.

Οι κατοικίες των ανθρώπων επιλέγονται δίπλα στους τόπους όπου ασκούν τις λειτουργίες τους.

Η επιτυχία της έννοιας της πόλωσης συνδέεται με τις αναζητήσεις του Francois Perroux όπως αυτές εκφράστηκαν το 1955 (έννοια του πόλου ανάπτυξης) και στις έρευνες που ακολούθησαν. Η **πόλωση και ο πόλος ανάπτυξης** προσδιορίζονται από μια επιχείρηση (π.χ. βιομηχανική) αρκετά προωθητική η οποία μαγνητίζει άλλες επιχειρήσεις στην αρχή, στη συνέχεια αγορές, προκαλώντας κατ' αυτό το τρόπο αλυσιδωτή ανάπτυξη.

Η έννοια της λειτουργικής πόλωσης ξεπερνά τον ορισμό του Perroux. Εκφράζει τη θεμελιώδη διαδικασία δημιουργίας του ανθρωπογενούς χώρου. «Θα πρέπει να θεωρηθεί η δημιουργία και η εξέλιξη των ενοτήτων κατοίκησης ως μια διαδικασία κατά την οποία ένα κεντρικό σημείο επενεργεί επί του περιβάλλοντος χώρου ενώ ταυτόχρονα, υπόκειται το ίδιο την επιρροή αυτού του χώρου... Η ενότητα κατοίκησης και το περιβάλλον της σχηματίζουν κατ' αυτό τον τρόπο ένα ολοκληρωμένο σύνολο. Αυτό το φαινόμενο μπορεί επομένως, να συγκριθεί μ' ένα πεδίο βαρύτητας και τον πόλο του.

Κάθε λειτουργία διαθέτει τη δική της πολικότητα. Οι μονολειτουργικοί πόλοι ορίζονται από την εξειδίκευσή τους σε μια μοναδική δραστηριότητα (πχ οι γεωργικές μορφές συνοίκησης, τα κέντρα εξόρυξης, τα εργοστάσια, οι τουριστικοί σταθμοί.

Η στοιχειώδης μονολειτουργική πολικότητα αντιστοιχεί στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις. Κάθε μια απ' αυτές συγκεντρώνει τη γη της (αγροτεμάχια σε μια ελάχιστη ακτίνα με στόχο τη μείωση των μεταφορών), είτε γύρω από την κατοικία, είτε στο εσωτερικό της κτηματικής περιοχής του οικισμού. Σ' αυτή την περίπτωση πρόκειται για μια πόλωση επιφανειών που εξασφαλίζουν μια παραγωγή. Διαφέρει από την πόλωση που ασκείται από ένα κατάστημα, ένα σχολείο, ένα δημαρχείο, η οποία αφορά άτομα καταναλωμένα στο εσωτερικό μιας περιοχής (καταναλωτές, μαθητές, κατοίκους του Δήμου).

Μορφές μονολειτουργικής πόλωσης παρατηρούνται και στον αστικό χώρο. Στον αστικό χώρο τους στοιχειώδεις πόλους αποτελούν οι αθλητικές εγκαταστάσεις, οι βιβλιοθήκες, τα καφενεία, οι κινηματογράφοι, οι τράπεζες. Κάθε κατάστημα ή επιχείρηση και τόπος άσκησης μιας δραστηριότητας αποτελεί ένα πόλο που με τη σειρά του ασκεί μια έλξη. Σε μια περιοχή πανεπιστημιούπολης, τα κτίρια των σχολών, τα εργαστήρια, οι βιβλιοθήκες, οι αθλητικές εγκαταστάσεις, τα εστιατόρια, τα καφενεία, οι ταβέρνες κτλ, συνιστούν στοιχειώδεις πόλους. Ωστόσο, στο συγκεκριμένο παράδειγμα οι στοιχειώδεις μονολειτουργικές πολώσεις συνδέονται γιατί εμφανίζονται αλληλέγγυες. Η μοναδική και απομονωμένη λειτουργία αποτελεί εξαίρεση εκτός από τον αγροτικό χώρο. Οι λειτουργίες συνδέονται γιατί οι ανάγκες στις οποίες απαντούν αρθρώνονται μεταξύ τους, οι μονάδες παραγωγής συνδέονται στα ανάντη (εισροές για την παραγωγή του προϊόντος) και στα κατόντη (παραγωγή και διάθεση του προϊόντος) αλλά και είναι τεχνικά αλληλοεξαρτώμενες.

Η διαφορά όμως, με το παραπάνω παράδειγμα έγκειται εδώ ότι πρόκειται για στοιχειώδεις μονολειτουργικές πολικότητες που είναι συνδεδεμένες μεταξύ τους αλληλοεξαρτώμενες. Κατ' αυτό το τρόπο οι λειτουργίες συνδέονται μεταξύ τους γιατί:

- οι ανάγκες στις οποίες ανταποκρίνονται αρθρώνονται μεταξύ τους
- οι μονάδες παραγωγής είναι αλληλοεξαρτώμενες και τεχνικά εξαρτημένες

Ο **βαθμός συγκέντρωσης** προσδιορίζεται απ' αυτές τις συνδέσεις πολιικοτήτων. Εμφανίζεται μια συγκέντρωση γύρω από μια πρωταρχική πολωτική λειτουργία η οποία στη συνέχεια δημιουργεί ανάγκη και τάση συγκέντρωσης και άλλων συμπληρωματικών ή και ανάλογων λειτουργιών.

Η **κεντρικότητα** ξεπηδά από τις συνδέσεις αυτών των πολώσεων, από την συγκέντρωση γύρω από μια πολωτική λειτουργία (πχ Πανεπιστήμιο), συμπληρωματικών ή ανάλογων λειτουργιών (μετακινήσεις φοιτητών και καθηγητών, τροφοδοσία κυλικείου, μεταφορά ενέργειας κτλ).

Ιεράρχηση λειτουργιών.

Η ιεραρχία λειτουργιών εντάσσεται χωρικά στην ιεραρχία των κέντρων κατοίκησης και στη φύση τους. Οι λειτουργίες που αναπτύσσουν οι πόλοι και συγκεντρώνουν τα κέντρα ικανοποιούν τις ανάγκες όπως αυτές εκφράζονται σε διάφορες κλίμακες. Οι λειτουργίες προσδίδουν στην κάθε κλίμακα διαφορετική φύση (στην περιφερειακή κλίμακα όσον αφορά πχ τις τραπεζικές λειτουργίες, αυτές πέραν του στόχου της εξυπηρέτησης των πελατών στηρίζονται σε πολύ περισσότερα μέσα (ανθρώπινο δυναμικό, σημαντικότερες υποθέσεις, συντονισμό, μεταφορές και αποστολές χρημάτων, λήψη αποφάσεων κτλ)

Η διερεύνηση αλλά και η προσωπική πρακτική και εμπειρία αποδεικνύουν ότι υπάρχουν ανάγκες σε καθημερινή, εβδομαδιαία, μηνιαία, εποχική και ευκαιριακή βάση. Η κάθε λειτουργία δεν μπορεί να υπάρξει, με οικονομικούς όρους, παρά μόνο πάνω από ένα όριο τζίρου, γεγονός που διαχωρίζει τις ιδιωτικές από τις επιχορηγούμενες και τις δημόσιες δραστηριότητες υπηρεσιών. Αυτό το όριο αντιστοιχεί σ' ένα συγκεκριμένο αριθμό πελατών που υπάρχουν σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική ζώνη. Μια επιχείρηση ή μια υπηρεσία για να εγκατασταθεί σ' ένα μέρος χρειάζεται την απαραίτητη πληροφόρηση μέσω έρευνας και εμπειρίας από ανάλογη κατάσταση, για να εκτιμήσει την ύπαρξη της απαραίτητης πελατείας για τη λειτουργία της (πωλητές καταναλωτές, χρήστες κτλ).

Για κάθε τέτοια δραστηριότητα υπάρχει θεωρητικά ένα επίπεδο ζήτησης κάτω από το οποίο η προσφερόμενη υπηρεσία ή το διαθέσιμο προς πώληση αγαθό, δεν μπορούν να διατεθούν. Η κλίμακα ενός προϊόντος ορίζεται ως το ελάχιστο μέγεθος της αγοράς και της πελατείας. Αυτή η πελατεία δεν μετρείται σε άτομα ή σε νοικοκυριά, αλλά με βάση το επίπεδο εισοδήματος, εκπαίδευσης, τρόπο ζωής, συνήθειες και πρακτικές. Κάθε λειτουργία δρα, επομένως, σε μια δεδομένη ακτίνα που προσδιορίζει μια ζώνη (αγοράς). Θεωρείται για μια λειτουργία, ενός προϊόντος ή μιας υπηρεσίας ότι έχει μια

εμβέλεια. Όταν η απόσταση ή το κόστος μεταφοράς είναι υπέρμετρα, η πολικότητα (ακτίνα προσέλευσης πελατών) δεν ασκείται ή ασκείται οριακά ή παρεμβαίνει μια άλλη πολικότητα όμορης περιοχής.

Όρια και εμβέλεια οδηγούν σε:

- μια άνιση πυκνότητα των λειτουργιών
- μια ιεράρχηση των λειτουργιών και των πολικότητων. Υπάρχει μια ρύθμιση μεταξύ της ακτίνας, του μεγέθους της επιχείρησης και του επιπέδου λειτουργίας.

Η ιεραρχία λειτουργιών εγγράφεται χωρικά στην ιεραρχία των κέντρων κατοίκησης και στη φύση τους. Το χωριό, η κωμόπολη, η πόλη αποτελούν το καθένα στη δική του κλίμακα και στα επίπεδα λειτουργίας τους κέντρα. Η πόλη είναι από τη φύση της κεντρικός τόπος γιατί είναι πολυλειτουργική. Ενσωματώνει ένα σύστημα κεντρικών λειτουργιών, ενώ είναι συγχρόνως κέντρο πολιτικο-διοικητικό, οικονομικό, κοινωνικό, αλλά και κέντρο επικοινωνιακών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

Η ιεραρχία των λειτουργιών (υπηρεσίες-δραστηριότητες) ενός οικισμού εντάσσεται χωρικά στην ιεραρχία των κέντρων κατοίκησης του πληθυσμού. Ωστόσο, και το χωριό, και η κωμόπολη όπως και η πόλη είναι, το καθένα στη κλίμακά του και στο επίπεδο των λειτουργιών του, κέντρο. Το ζήτημα που τίθεται είναι ποια από τα κέντρα των οποίων οι λειτουργίες πολώνουν την ενδοχώρα τους, και με ποιο όριο πληθυσμιακό μπορούν να θεωρηθούν ως κέντρα πόλοι του ύπαιθρου χώρου.

Η πρόοδος στις μεταφορές και στις τηλεπικοινωνίες δημιούργησαν νέες συνθήκες και παρεμβάλλουν συνεχώς νέα στοιχεία πόλωσης, δυνητικά ή πραγματικά.

Η διοικητική διαίρεση

Οι κλίμακες της διοικητικής διαίρεσης έτσι όπως καθορίστηκαν μετά τις τελευταίες διοικητικές μεταρρυθμίσεις (Νόμος Καποδίστρια 1997, Νόμος Καλλικράτη) αντιστοιχούν στους Δήμους ως η στοιχειώδη διοικητική μονάδα και στις Περιφέρειες ως οι ανώτερη αυτοδιοικητική μονάδα. Η Περιφέρεια είναι η μόνη διαίρεση που αντιστοιχεί σε μεγάλο βαθμό σε ιστορικές και φυσικές ενότητες και σε μεγάλο βαθμό και οι Δήμοι. Αντίθετα, οι Νομοί και οι Δήμοι στην μεταρρύθμιση δημιουργήθηκαν κατά το παρελθόν με πολιτικά, οικονομικά και πληθυσμιακά κριτήρια. Τα όρια των πρώτων αντιστοιχούν σε γενικές γραμμές στα όρια της ζώνης επιρροής της πόλης-πρωτεύουσας του Νομού. Τα όρια των δεύτερων αντιστοιχούν στο σύνολο της επιφάνειας των κτηματικών περιοχών των πρώην κοινοτήτων χωρίς η έδρα-πρωτεύουσά τους να αποτελεί πάντα ένα αδιαμφισβήτητο κοινωνικο-οικονομικό κέντρο.

Η διοικητική κλίμακα

1.

2.

3.

Περιφέρειες

Η εξέλιξη της Γεωγραφικής Σκέψης και η προσέγγιση των περιφερειών

Τα πρώτα βήματα της διερεύνησης των περιφερειών σημειώνονται ήδη από την αρχαιότητα, περιοριζόμενα ωστόσο, στις διαδρομές που οδηγούν στο άγνωστο, σ' αυτό που είναι ορατό κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, της παραμονής σ' ένα μέρος. Αυτό που συμβαίνει σε μικρή απόσταση, δεν διερευνάται, γεγονός που αφήνει τον σημερινό γεωγράφο-αναλυτή ανικανοποίητο, εφ' όσον αυτός ενδιαφέρεται να γνωρίσει μια ολόκληρη περιοχή και όχι μόνο μια συλλογή στοιχείων.

Οι έρευνες (η ιστορία με την ετυμολογική έννοια) του Ηροδότου συνιστούν μια ρήξη στα παραπάνω. Ο ίδιος ταξίδεψε και είδε όσα περιγράφει. Αλλά η περιγραφή του βασίστηκε σ' ένα νέο εργαλείο, τον χάρτη η εξέλιξη του οποίου συνδέθηκε με την πρόοδο της αστρονομίας και της γεωμετρίας στις ιωνικές πόλεις.

Η περιγραφή του κόσμου δεν περιορίζεται πλέον στην αναπαράσταση των διαδρομών : διαχωρίζει επιφάνειες τις οποίες κατονομάζει και περιγράφει. Η συμβολή του Ηροδότου είναι σημαντική και αναδύεται από την ουσιαστική μεθοδολογική συνεισφορά στην διερεύνηση : το πέρασμα από τη διαδρομή στο χώρο, στις επιφάνειες, στις διαιρέσεις τους και στα όριά τους, το οποίο προσφέρει η προβολή της γης σ' ένα χάρτη.

Η χαρτογραφία προοδεύει σημαντικά στους ελληνιστικούς χρόνους. Επιτυγχάνεται η μαθηματική αναπαράσταση του κόσμου. Κάθε τόπος ορίζεται μέσω των συντεταγμένων του : γεωγραφικό πλάτος και μήκος. Ο χάρτης θεμελιώνεται σε πράξεις μετρήσεων σ' ένα υπόβαθρο όπου εμφανίζονται μεσημβρινοί και παράλληλοι. Εξ' αιτίας της έλλειψης χρονομετρών ακρίβειας για να εκτιμηθούν οι χρονικές διαφορές μεταξύ των τόπων, δεν κατορθώνουν να προσδιορίσουν επακριβώς τα γεωγραφικά μήκη, το οποίο και κατορθώνεται μόλις στο 18^ο αιώνα.

Οι συνθήκες που εμπόδιζαν την περιγραφή της γης μετασχηματίζονται κατά τη διάρκεια του **18^{ου} αιώνα**. Πρόκειται τόσο για τις τεχνικές της χαρτογραφίας όσο και για τη σύζευξη της γεωδαισίας με τη χαρτογραφία.

Η περιγραφή του χώρου διευκολύνεται ιδιαίτερα, στις χώρες όπου υπάρχει και λειτουργεί μια διοίκηση αποτελεσματική και διαχρονική στη βάση σταθερών γεωγραφικών διαιρέσεων. Στο εσωτερικό τους, οι κυβερνήσεις προχωρούν ανά τακτά διαστήματα σε απογραφές. Παράλληλα, η πρόοδος της στατιστικής προσφέρει στο γεωγράφο νέες ποσοτικές βάσεις ενώ μπορεί ο ίδιος να χρησιμοποιήσει πλέον, αξιόλογα δημογραφικά και οικονομικά στοιχεία.

Οι περιγραφές των περιοχών γίνονται από τα τέλη του 17^{ου} αιώνα πιο συγκεκριμένες και πιο περιεκτικές. Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, οι γεωγράφοι συνεχίζουν να μην κατανοούν ακόμη το όφελος που θα μπορούσαν να αποκομίσουν από τη ιδέα της φυσικής περιοχής, ιδιαίτερα όταν οι φυσιοκράτες στα όρια των φυσικών περιοχών που ορίζουν οι ίδιοι, δεν χρησιμοποιούν δημογραφικά, κοινωνικά και οικονομικά στοιχεία που τις αφορούν, ενώ η στατιστική που χρησιμοποιείται, παραμένει γενική και διοικητική.

Ωστόσο, η γεωγραφία προοδεύει με μεγάλα βήματα. Οι γνώσεις πολλαπλασιάζονται και αφορούν όλο και περισσότερες χώρες και περιοχές γεγονός που επιτρέπει συγκρίσεις και εξαγωγή αξιόλογων σχετικών συμπερασμάτων. Το ίδιο συμβαίνει και με τη χαρτογραφία η πρόοδος της οποίας αφορά πλέον όλες τις κλίμακες. Για πρώτη φορά, από την αρχαιότητα, γίνεται συνείδηση ότι για την εργασία του γεωγράφου δεν χρειάζεται να είναι κανείς άνθρωπος του εργαστηρίου. Ο Γάλλος γεωγράφος Vidal de la Blache και οι μαθητές του αποφασίζουν ότι στο εξής, η επιστήμη της γεωγραφίας θα εφαρμόζεται πρώτα στο πεδίο, σε επαφή με την πραγματικότητα. Πρόκειται για μια αποφασιστική καμπή στην ιστορία της διαδικασίας διερεύνησης των περιφερειών.

Η γνώση της γης γίνεται όλο και πιο αξιόλογη, ενώ διερευνώνται άμεσα οι τόποι και οι κάτοικοί τους μέσω ζωντανών ερευνών. Η ανακάλυψη και η γρήγορη πρόοδος της φωτογραφίας συνέβαλλε κατά πολύ προς αυτή την κατεύθυνση. Ως αποτέλεσμα προκύπτει η ποιότητα των περιγραφών των περιφερειών.

Το έργο του Elisée Reclus αποτελεί την κορωνίδα αυτής της εξέλιξης στο πλαίσιο μιας παράδοσης που ξεκίνησε τον 18^ο αιώνα. Εξ' αιτίας μιας αφθονίας κειμένων και της κινητοποίησης ενός δικτύου ανταποκριτών σ' όλο τον κόσμο, ολοκλήρωσε σε λιγότερο από 20 χρόνια την Παγκόσμια Γεωγραφία η οποία παρουσιάζει με αξιοσημείωτο τρόπο τα γενικά χαρακτηριστικά της περιφερειακής δομής όλων των περιοχών του κόσμου. Η εργασία είναι επεξηγηματική, σημειώνει τις αμοιβαίες επιρροές ωστόσο, η φιλοδοξία της παραμένει περιγραφική.

Η οπτική αλλάζει στο τέλος του **19^{ου} αιώνα**. Το έργο του Darwin επηρεάζει και την γεωγραφική σκέψη (evolutionnisme). Ο γεωγράφος δεν αναζητά μόνο την πιστή περιγραφή των διαφοροποιημένων τοπίων και των λαών, αλλά προσπαθεί να εξηγήσει πως οι φυσικές συνθήκες βαρύνουν πάνω στις ζωντανές μορφές και ιδιαίτερα, πάνω στις ανθρώπινες κοινωνίες.

Σ' αυτή την προοπτική, η φυσική περιφέρεια αποκτά κεντρική θέση. Η αναζήτηση ομοιογενών περιοχών –συνόλων όπου οι συνθήκες του ανάγλυφου, του κλίματος και

του εδάφους εμφανίζονται ομοιόμορφες, συνέβαλλε στην μελέτη ευρύτερων περιοχών και στην αποφυγή του κινδύνου να παραμείνει η Γεωγραφία η επιστήμη της μεμονωμένης μελέτης του κάθε τόπου τα χαρακτηριστικά του οποίου διέφεραν ολοκληρωτικά από τον διπλανό του.

Κατ' αυτό τον τρόπο, οι γεωγράφοι του τέλους του 19^{ου} αιώνα, πραγματοποιούν τη σύνθεση δύο παραδόσεων της περιφερειακής ανάλυσης που προέρχονται από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα :

- αυτής που προσπαθούσε να αποδώσει τον ίδιο τον χαρακτήρα του κάθε τόπου και συνόλου, και
- εκείνης που απέβλεπε στον προσδιορισμό ομοιογενών χώρων και συνόλων.

Παράλληλα, ο τρόπος με τον οποίο οι στοιχειώδεις χωρικές μονάδες συναρμολογούνται προκάλεσε παρόμοιες σκέψεις και στους ιστορικούς και γεωλόγους : τα σύνολα που προκύπτουν (απ' αυτή την συναρμολόγηση) έχουν μια οντότητα που προέρχεται από την σύνθεσή τους. Η ενότητά τους προέρχεται από την συμπληρωματικότητα και τις ανταλλαγές που προκαλεί η αντιπαράθεση αντιτιθέμενων στοιχείων.

Σ' αυτό το πλαίσιο, ο Vidal de la Blache εστιάζει στην ανάλυση των τρόπων ζωής η οποία μπορεί να δείξει πως οι ομάδες εκμεταλλεύονται το περιβάλλον όπου έχουν εγκατασταθεί, και από το οποίο περιβάλλον αντλούν ότι είναι απαραίτητο για την συλλογική τους ζωή. Όταν αυτό δεν είναι δυνατόν ή όταν οι ανάγκες τους διαφοροποιούνται, οι ανταλλαγές επιτρέπουν να ξεπερασθεί το πρόβλημα που εμφανίζεται σ' ένα τομέα. Όμως, οι ανταλλαγές και η αγορά επιτρέπουν τον καλύτερο εφοδιασμό σε μια μεγαλύτερη ακτίνα.

Η γεωγραφία των περιφερειών επεξηγεί τις σχέσεις, αρθρώσεις και συνεργασίες σε περισσότερα επίπεδα της γήινης επιφάνειας. Ο Vidal de la Blache δεν θεωρεί ποτέ την κάθε χωρική ενότητα ως ένα αποκλεισμένο τόπο : αντίθετα, ένα μέρος από την ιδιαιτερότητα του κάθε τόπου προέρχεται από την διείσδυσή του σε ευρύτερες περιοχές. Μέσω των ανταλλαγών, οι άνθρωποι έρχονται σε επαφή με νέες ιδέες, υιοθετούν νέα πρότυπα και τροποποιούν τους τρόπους με τους οποίους επωφελοούνται από το περιβάλλον τους.

Ωστόσο, η πρακτική της γεωγραφίας των περιφερειών όπως την αντιλήφθηκε ο Vidal de la Blache αντιμετώπισε ορισμένα προβλήματα. Στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές η στατιστική και η χαρτογραφία δεν μπόρεσαν ν' ανταποκριθούν στις απαιτήσεις για ποιοτικές και με σημασία πηγές και δεδομένα. Στις αναπτυγμένες

χώρες, οι δυσκολίες προήλθαν από το γεγονός ότι οι οικονομικοί μετασχηματισμοί μείωσαν τον πληθυσμό της υπαίθρου, αύξησαν τον αστικό πληθυσμό και ενδυνάμωσαν τη σημασία της βιομηχανίας και των υπηρεσιών ως δημιουργούς θέσεων απασχόλησης. Η ανάλυση των τρόπων ζωής, ως εργαλείο χάνει την αποτελεσματικότητά του στο εσωτερικό ενός κόσμου όπου όλοι υιοθετούν τον ίδιο τύπο όσον αφορά τη χρήση του χρόνου, της κατοίκησης και της κατανάλωσης. Η παραγωγή αποσυνδέεται όλο και περισσότερο από το τοπίο και από τις ορατές δραστηριότητες. Η μελέτη του ρόλου των πόλεων όπως την εφάρμοσε με αποτελεσματικότητα ο Vidal de la Blache αποδείχθηκε ανεπαρκής για να ενσωματώσει αυτές τις νέες εξελίξεις.

Η αλλαγή στην επιστημονική σκέψη συνέβαλλε τα μέγιστα, στο ξεπέραςμα των παραπάνω προσεγγίσεων, αντικειμένων και μεθόδων. Η εξελικτικότητα (evolutionnisme) έπαψε να βρίσκεται στο επίκεντρο των συζητήσεων ιδεών. Οι γεωγράφοι συνειδητοποίησαν γρήγορα ότι ήταν τελικά αδύνατο να προσδιορίσουν απλές και κατ' αντιστοιχία σχέσεις μεταξύ τόπων και ομάδων : αρχίζουν επομένως από την περίοδο αυτή να χρησιμοποιούν τον όρο possibilisme (δυνατότητες) για να περιγράψουν αυτή την συνθετότητα. Η εστίαση στην περιφέρεια επέτρεπε τον προσδιορισμό των σχέσεων ανθρώπου/φύσης. Εφόσον όμως αυτές οι σχέσεις δεν θεωρούνται πλέον ως βασικές, δεν υπήρχε πλέον λόγος να ευνοείται η συνθετική προσέγγιση και η συνεχής ανάμιξη των φυσικών και ανθρωπογενών γεγονότων.

Οι πρόσφατες αλλαγές

Οι μεγάλες συζητήσεις που αφορούν τις δυτικές κοινωνίες εξελίσσονται. Παντού εμφανίζεται μετά το τέλος του 2^{ου} παγκοσμίου πολέμου μια δημογραφική εκτίναξη. Επομένως, το βασικό πρόβλημα δεν είναι πλέον η προώθηση της γεννητικότητας αλλά η ιδέα ότι μια τολμηρή πολιτική μπορεί να εξασφαλίσει την ανάπτυξη. Η ανάπτυξη γίνεται το κεντρικό πρόβλημα.

Το περιφερειακό ζήτημα αναδεικνύεται επομένως σ' ένα άλλο πλαίσιο. Εξηγεί το ενδιαφέρον των γεωγράφων μετά το 1950 για όλες τις πλευρές της οικονομικής ζωής. Η εποχή κατά την οποία ασχολούνταν κυρίως με την ύπαιθρο είχε τελειώσει. Το ενδιαφέρον τους για τα γεγονότα που συνδέονται με την κυκλοφορία και τις ανταλλαγές συγκεκριμενοποιείται. Δύο σημαντικοί παράγοντες συμβάλλουν στην οικονομική διαφοροποίηση του χώρου : η ποικιλία των φυσικών ικανοτήτων, και το εμπόδιο που θέτει η απόσταση στη μετακίνηση των αγαθών, των προσώπων και της πληροφορίας. Ωστόσο, όλο και περισσότερο, ελαχιστοποιείται η επίπτωση της

απομάκρυνσης, μέσω της χρήσης διαδρομών άριστα εξοπλισμένων για τη διοχέτευση ροών και την σύγκλιση των πληροφοριών προς τα μεγάλα κέντρα επικοινωνίας. Οι έρευνες για τα αστικά δίκτυα, η πόλωση και οι περιφέρειες που προσανατολίζονται προς μεγάλες μητροπόλεις, αποτελούν πλέον τη βάση για την εξέλιξη της νέας γεωγραφικής σκέψης και προσέγγισης.

Η νέα γεωγραφία όπως αυτή διαμορφώνεται μετά το τέλος της δεκαετίας του 1950 ενισχύει αυτή την εξέλιξη. Βασίζεται στην οικονομική θεωρία του χώρου η οποία εξασφαλίζει εννοιολογικά πλαίσια για να εξηγήσει, σε μια οικονομία ανοιχτή,

- τις αγροτικές και βιομηχανικές εξειδικεύσεις,
- το σχηματισμό βιομηχανικών ζωνών ή περιοχών καθώς και
- την αρχιτεκτονική του αστικού δικτύου.

Η αντίθεση μεταξύ του κέντρου σύνθετης οικονομίας και της εξειδικευμένης περιφέρειας των εθνικών χώρων, ή μεταξύ των βιομηχανικών χωρών και των χωρών υπό ανάπτυξη, εξηγείται κατ' αυτό τον τρόπο, έστω και μερικώς.

Ωστόσο, παρά τις προόδους που πραγματοποιήθηκαν στην ανάλυση της οργάνωσης του χώρου, οι περιφερειακές μελέτες χάνουν την αξία τους. Μόλις γίνει κατανοητή η λογική που οδηγεί στην οργάνωση των ροών γύρω από ιεραρχημένους κεντρικούς τόπους η προσπάθεια καταλήγει πάντα σε περιφερειακές μονογραφίες.

Το νέο, πρόσφατο ενδιαφέρον για τις περιφερειακές μελέτες

Τα τελευταία δέκα χρόνια παρατηρείται μια επανεμφάνιση του ενδιαφέροντος για τις περιφερειακές μελέτες. Στη Γαλλία, με επικεφαλής τον γεωγράφο Roger Brunet, η συζήτηση για τις μορφές της περιφερειακής οργάνωσης έχει επανέλθει. Στις αγγλοσαξονικές χώρες, η επιτυχία θεμάτων όπως ο τόπος/θέση (place), το τοπικό (local) και η τοπικότητα (locality) εκφράζουν τις νέες τάσεις.

Ποιοι είναι οι βασικοί λόγοι αυτού του πρόσφατου ενδιαφέροντος ; Μερικοί προέρχονται από την εσωτερική εξέλιξη της ίδιας της επιστήμης. Οι γεωγράφοι ασχολήθηκαν στις δεκαετίες 1950 και 1960 με τις κοινωνικές επιστήμες. Διακόπτοντας τις σχέσεις με το φυσιοκρατικό πνεύμα, υιοθέτησαν μια νέα μέθοδο-διαδικασία που εφάρμοζαν οι κοινωνιολόγοι, η οποία συχνά αποκαλείται νέο-θετικισμός (neopositivisme). Η βασική έγνοια συνίστατο στην επιστημονική απόδειξη, γεγονός που μεταφράστηκε σε ενδιαφέρον για τις ποσοτικές μεθόδους. Για να μελετηθούν επιστημονικά τα κοινωνικά γεγονότα, αποδέχθηκαν την ιδέα ότι οι κοινωνίες είναι σύνθετοι μηχανισμοί, δύσκολες στην αποσύνθεσή τους αλλά οι οποίες υπόκεινται σε συγκρίσιμους νόμους μ' εκείνους που παρατηρούνται στη φύση.

Αντιλαμβανόμενοι την κοινωνία ως μια μηχανή, η αντίληψη αυτή επιτρέπει να προσεγγισθούν οι λογικές που επηρεάζουν τις προσωπικές αποφάσεις και εξηγούν κανονικότητες που παρατηρούνται σε πολλούς τομείς. Όποια και αν είναι τα οράματα των ανθρώπων, τα πλεονεκτήματα των ιεραρχημένων δομών είναι τέτοια ώστε η εγκατάσταση των ανθρώπων να οργανώνεται σχεδόν πάντα γύρω από τους κεντρικούς τόπους. Ωστόσο, αν συγκρατήσει κανείς μόνο τους ρυθμιστικούς μηχανισμούς, δεν λαμβάνεται υπ' όψη η διαφορετικότητα των ανθρώπινων όντων, η ευαισθησία τους και οι βαθύτερες βλέψεις τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο, χάνεται η δυνατότητα να επεξηγηθεί ένα μέρος από τις παρατηρούμενες κατανομές. Ως μια προσπάθεια αντίθετη σ' αυτή την άποψη-διαδικασία προσέγγισης, αναπτύχθηκαν οι ανθρωπιστικές και ριζικές κινήσεις (Humanisme , Radicalisme) στη διάρκεια της δεκαετίας του 1970.

Η επάνοδος του ενδιαφέροντος για τις περιφερειακές μελέτες αποτελεί μέρος της συνέχειας που παρατηρείται στις έρευνες των συστημάτων χωρικών ρυθμίσεων. Τις τελευταίες δεκαετίες αυτές οι έρευνες αναφέρονται στις αλλαγές που επιφέρει στα δίκτυα των ανθρώπινων σχέσεων η επανάσταση της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών. Παράλληλα, θα πρέπει να επισημανθεί, ότι την ίδια περίοδο, αναπτύσσεται μια αντίδραση έναντι των μηχανικών μοντέλων του ανθρώπου και της κοινωνίας τα οποία είχαν ευνοηθεί την περίοδο του νέο-θετικισμού. Αυτή επιτρέπει να τεθούν ερωτήματα που αφορούν τη σχέση φύσης και ανθρώπων καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αυτοί αξιοποιούν το χώρο ο οποίος δεν αποτελεί πλέον μόνο το υπόβαθρο για τις παραγωγικές δραστηριότητες ούτε εμπόδιο για τις μετακινήσεις και τις ανταλλαγές.

Η μελέτη της διαφοροποίησης του χώρου εμπλουτίζεται εφ' όσον λαμβάνει υπ' όψη διαστάσεις όπως η πρόσδεση των ανθρώπων στους τόπους τους, ή το ενδιαφέρον για τους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι ζουν στο οικογενειακό περιβάλλον τους κτλ..

Η διερεύνηση της θέσης και της χωροθέτησης των δραστηριοτήτων αλλά και η πρόβλεψη του δυναμισμού τους, συνεχίζουν ν' αποτελούν ένα από τους βασικούς στόχους της περιφερειακής προσέγγισης. Αποδεικνύεται ωστόσο, ότι οι βασικές δυνάμεις συνδυάζονται κατά τρόπο μη προβλέψιμο στην κλίμακα των πόλεων ή των περιφερειών. Επομένως, η μελέτη των τόπων επιβάλλεται ώστε να γίνει κατανοητό το παιχνίδι των τοπικών συνεργιών. Αυτή η επισήμανση οδηγεί με τη σειρά της στην αναζήτηση της νέας σύστασης (δυναμικότητας) των τοπικών περιοχών. Προς αυτή την κατεύθυνση φαίνεται να στρέφεται η εκ νέου αξιολόγηση των περιφερειακών

μελετών στις αγγλοσαξονικές χώρες. Στις λατινογενείς περιοχές η περιέργεια αποκτά άλλες διαστάσεις στρεφόμενη προς την ταυτότητα (identité) και την χωρικότητα (territorialité).

Όλες αυτές οι εξελίξεις εξηγούνται με βάση τα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι κοινωνίες μας. Κατ' αρχή, η προσπάθεια των κρατών ν' αναπτύξουν την οικονομία των βιομηχανοποιημένων κοινωνιών από τις αρχές του μεσοπολέμου μέχρι την πετρελαϊκή κρίση του 1973. Η έγνοια της κοινωνικής δικαιοσύνης οδήγησε στις χώρες αυτές σε μια προσπάθεια ανακατανομής των εισοδημάτων με την παράλληλη, προσπάθεια ανάπτυξης των υπηρεσιών υγείας και εκπαίδευσης, ενώ το κράτος αναλάμβανε τις υποδομές μεταφορών, την κατοικία, την έρευνα και την ανάπτυξη κάποιων τομέων.

Ωστόσο, το βάρος και η δυσκαμψία των συστημάτων που προήλθαν έθεσαν υπό αμφισβήτηση από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, την αποτελεσματικότητά τους. Την ίδια περίοδο, η πρόοδος της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας, αφαίρεσε από τις κυβερνήσεις, τα μέσα πίεσης που διέθεταν ως προς τις επιχειρήσεις. Η ανάπτυξη επιβραδύνεται στις αναπτυγμένες χώρες και συνειδητοποιείται η αδυναμία των πολιτικών που σχεδιάστηκαν και εφαρμόστηκαν σε εθνική κλίμακα, να τροποποιήσουν τις παραπάνω εξελίξεις. Το ζήτημα της αναθεώρησης των πολιτικών άρχισε να τίθεται καθώς και η αναγκαιότητα μιας καλύτερης κατανομής των εξουσιών ώστε να επιτευχθεί μια καλύτερη συνδιαχείριση των κέντρων απόφασης.

Η επισήμανση αυτών των αναγκαιοτήτων, απαίτησε την υποκίνηση νέων πρωτοβουλιών ένα μέρος των οποίων θα μπορούσαν να είναι τοπικές πρωτοβουλίες. Πχ για να περιορισθούν οι επιπτώσεις στο περιβάλλον θα έπρεπε η τοπική αυτοδιοίκηση ν' αποκτήσει περισσότερα μέσα.

Η απαίτηση να κατανοηθούν οι τοπικές και περιφερειακές πραγματικότητες προβάλλεται τόσο από τον πολιτικό κόσμο όσο και από τις διοικήσεις. Οι πολίτες επιζητούν ένα αυξανόμενο ρόλο στη διαχείριση του τόπου τους και της ζωής τους. Αυτό που βιώνεται και αναπτύσσεται στην τοπική κλίμακα προσλαμβάνει μια νέα διάσταση. Ενώ οι μετακινήσεις, οι ανταλλαγές και η επικοινωνία διαμορφώνονται στην παγκόσμια κλίμακα, εμφανίζεται τελικά όλο και πιο απαραίτητη η υποστήριξη της μικρής γειτονικής κλίμακας ενάντια στην τάση για γενική ισοπέδωση.

Λογικές των Περιφερειών

Οι περιφερειοποιήσεις τοποθετούνται σε δύο βάσεις: η ομοιογένεια και η αλληλεξάρτηση μεταξύ των γεγονότων που διερευνούμε. Αυτές ακριβώς ο δύο βάσεις φαίνεται να παράγουν διαφορετικές λογικές.

Η φυσική λογική

Απο την αρχική περίοδο της ανθρώπινης ιστορίας μπορεί να ισχυρισθεί κανείς ότι ενώ οι ανάγκες της περιφερειοποίησης ήταν υπαρκτές, έλλειπαν οι γενικότερες επιστημονικές βάσεις. Το κλίμα όπως αυτό προσδιορίστηκε κατά ζώνες υπήρξε το πρώτο μέσο επιστημονικής διαίρεσης. Ακολούθησαν όπως ήταν φυσικό οι υδρογραφικές λεκάνες.

Αυτού του είδους η διαίρεση της γήινης επιφάνειας ξεπεράστηκε απο μια συνδυασμένη πρόοδο των φυσικών επιστημών και τη χαρτογραφία. Οι γεωλογικοί χάρτες εμφανίστηκαν στο τέλος του 18ου - αρχές του 19ου αιώνα. Την ίδια εποχή βελτιώθηκαν οι χαρτογραφικές αναπαραστάσεις των υψομετρικών καμπυλών και του ανάγλυφου. Απο τέτοιους χάρτες όπου εμφανίζονταν φυσικά γεγονότα, εντοπίστηκαν ομοιογενή σύνολα.

Η λογική της ανθρώπινης ομοιογένειας και της ομοιομορφίας.

Ο προσδιορισμός των περιφερειών με βάση την ομοιογένεια των χαρακτηριστικών τους αποτέλεσε και αποτελεί ακόμη και σήμερα ένα ουσιαστικό αντικείμενο της θεωρητικής και εφαρμοσμένης γεωγραφίας.

Αυτοί οι ομοιογενείς χαρακτήρες είναι:

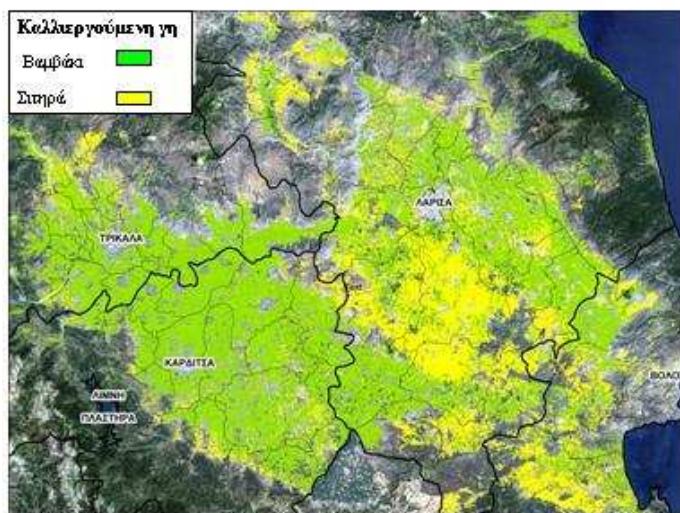
- η επικυριαρχία μιας δραστηριότητας. Κατ' αυτό το τρόπο η αγροτική περιφέρεια μπορεί να θεωρηθεί ως ένα τμήμα του χώρου που περιέχει μια πλειοψηφία εκμεταλλεύσεων οι οποίες εφαρμόζουν το ίδιο σύστημα καλλιέργειας ή παραγωγικό σύστημα. Με τον ίδιο τρόπο έχουμε περιφέρειες με κυρίαρχες δραστηριότητες τη βιομηχανία, τα μεταλλεία, το τουρισμό κτλ.

Σύστημα καλλιέργειας : το σύνολο των καλλιεργειών και των πρακτικών που οργανώνονται στο εσωτερικό μιας εκμετάλλευσης.

Παραγωγικό σύστημα : είναι ο συνδυασμός των παραγωγών και των παραγόντων παραγωγής (γη, κεφάλαιο, εργασία, η μεγάλη ποικιλία των τοπικών πηγών και δυνατοτήτων καθώς και η ιστορική κληρονομιά) στο εσωτερικό μιας γεωργικής εκμετάλλευσης ή μιας γεωγραφικής ζώνης.

- η επικυριαρχία μιας παραγωγής, μιας εξειδίκευσης: περιφέρειες βαμβακιού, ρυζιού, δημητριακών, δασών, άνθρακα, σιδήρου, πετρελαίου, κλωστούφαντουργίας

Τα όρια της βαμβακοκαλλιέργειας στο εσωτερικό της Θεσσαλίας

Επεξεργασία δορυφορικής εικόνας (LANDSAT TM 14/7/1997)

κτλ. Για παράδειγμα η θεσσαλική πεδιάδα συνιστά μια τέτοια στενά εξειδικευμένη στην παραγωγή βαμβακιού περιφέρεια. Το γεγονός αυτό της προσδίδει μια παραγωγική ομοιογένεια και εξειδίκευση η σημασία της οποίας αφορά κατ' επέκταση και άλλες δραστηριότητες οι οποίες αναπτύσσονται γύρω από την παραγωγή βαμβακιού όπως μεταφορές, εκκοκκιστήρια, κλωστούφαντουργία, εμπόριο

κτλ. (Βλέπε παραπάνω εικόνα)

- η επικυριαρχία μιας εθνικής, θρησκευτικής, πολιτισμικής καταγωγής. Αναγνωρίζουμε τις εθνικές περιοχές έστω και αν πρέπει να χρησιμοποιήσουμε με αρκετή σύνεση τους όρους της φυλής, του έθνους, έννοιες για τις οποίες οι ειδικοί επιστήμονες δύσκολα συμφωνούν ως προς το περιεχόμενό τους και τη σημασία τους. Εμφάνιση νέων εθνών μπορεί να προκύψει λόγω αποικιοκρατικής πολιτικής ή συγκέντρωσης των στοιχείων που συνιστούν τη βάση για ενίσχυση της εθνικής συνείδησης. Βλέπε τα παραδείγματα των πρώην αποικιών της Αφρικής, της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας και των χωρών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.

Το έθνος μπορεί να θεωρηθεί ως μια έννοια ανεξάρτητη από τους πολιτικούς οργανισμούς, αποτελώντας την έκφραση της θέλησης μιας κοινωνίας για συμβίωση όχι πάντα σ' ένα συγκεκριμένο και προσδιορισμένο γεωγραφικό χώρο (βλέπε Εβραίοι, Αρμένιοι, Έλληνες και Διασπορά - Ατλας της Ελλάδας⁵). Η περιφέρεια-έθνος μπορεί να ενισχύσει και επιβεβαιώσει τη θέση που κατέχει μέσα από ένα χώρο και έκταση που δεν ταυτίζεται πάντα μ' ένα κράτος (βλέπε βασικό, κουρδικό έθνος).

Η ομοιογένεια συχνά αναζητήθηκε και επομένως περιορίστηκε στη φυσιογνωμική όψη αλλά και σ' αυτή του τοπίου. Όμως, η έννοια της ομοιογενούς περιφέρειας θέτει ορισμένα προβλήματα από τη στιγμή που θα πρέπει να λάβουμε

⁵ « Atlas de la Grèce ». Ed. M. Sivignon. Ed. Collection Dynamiques du territoire - RECLUS. CNRS - Libergeo - La Documentation Française. Paris.

υπ' όψη κάποιες ανθρώπινες παρεμβάσεις οι οποίες εμφανίζονται απο τη γέννησή τους πολωτικές (έλκουν δραστηριότητες, προκαλούν ροές), άρα δημιουργούν ετερογενείς χώρους και ασύμμετρες ροές. Αυτές οι ροές προκαλούν με τη σειρά τους το σχηματισμό ιεραρχιών που εξασθενούν την ομοιογένεια.

Η ιδέα της περιφερειακής ομοιογένειας πρέπει να επανατοποθετηθεί στο πλαίσιο των χωρικών συστημάτων. Μ' άλλα λόγια, μια περιφέρεια δεν εμφανίζεται ομοιογενής παρά μόνο όταν οι δυνάμεις χωρικής οργάνωσης κινούνται μόνο (ή συχνά) στα κατώτερα επίπεδα (μεγάλες κλίμακες) και διανέμονται ομοιόμορφα μεταξύ ενός αρκετά μεγάλου αριθμού πόλων και κέντρων που έχουν τα ίδια χωρικά αποτελέσματα : εκμετάλλευση, συγκεκριμένες εκτάσεις (δημόσιες, δασικές κτλ), χωριό, λατομείο, κωμόπολη κτλ.

Η πλειονότητα των ανθρώπινων δράσεων δεν δημιουργεί ομοιογενείς χώρους: η ομοιογενής περιφέρεια είναι ένα τυχαίο συμβάν η μια κληρονομημένη από το παρελθόν κατάσταση.

Ο προσδιορισμός των ομοιογενών περιφερειών συνεχίζει ν' αποτελεί πρόκληση για την έρευνα: ενδιαφέρον προκαλούν πχ οι τυπολογίες των αγροτικών χώρων, ή οι τυπολογίες των περιοχών κατανάλωσης (ιδιαίτερες πρακτικές-συνήθειες κατανάλωσης, marketing κτλ.).

Η λογική της πόλωσης

Η έννοια της πολωμένης περιφέρειας είναι αρκετά παλιά. Αποτελούσε ανέκαθεν συνοδευτικό εργαλείο για την ανάπτυξη του προβληματισμού σχετικά με τη πόλη και τη ζώνη επιρροής της.

Οι πρώτοι όροι που εμφανίστηκαν ήταν αυτοί της:

- κομβικής περιοχής, λειτουργικής ενσωμάτωσης μεταξύ ενός κεντρικού κόμβου και της περιφερειακής ζώνης η οποία είναι συμπληρωματική ως προς αυτόν.
- οικονομική περιοχή ως η ζώνη όπου ασκείται η δράση ενός μεγάλου αστικού κέντρου.

Η έννοια της πολωμένης περιοχής εμφανίστηκε πολύ αργότερα. Παρουσιάζεται ως μια στοιχειώδη οργάνωση, μονοκεντρική, γύρω από μια πόλη. Η έννοια του αστικού πεδίου (urban field) η οποία εκφράστηκε και αναπτύχθηκε το 1963 από τον John Friedmann και John Miller παρεμβάλλεται στην ιδέα μιας "περιφερειοποιημένης χωρικής δομής" που αποτελείται από σημαντικό αριθμό κέντρων και σύνθετων κοινωνικών και οικονομικών δικτύων που αναγνωρίζονται ως οι περιφέρειες των μεγαλουπόλεων.

Αυτές οι πολωμένες περιοχές, τ' αστικά και περιφερειακά πεδία είναι χωρικά συστήματα τα όρια και τις εξελίξεις των οποίων μπορούμε να προσδιορίσουμε.

Γεωγραφική προσέγγιση χωρικών φαινομένων : πληθυσμός

Κατανομή του πληθυσμού

Σύμφωνα με τον Paul Claval για να εξηγήσουμε την κατανομή των ανθρώπινων ομάδων και τον τρόπο με τον οποίο δομούν τον χώρο και οργανώνονται στο χώρο, είναι απαραίτητες τρεις διαδικασίες :

α. Η μελέτη των κάθετων σχέσεων που εγκαθίστανται μεταξύ των κοινωνικών κυττάρων και της περιοχής τους. Βασικό στοιχείο γι' αυτές τις σχέσεις αποτελεί η πυκνότητα, η συγκέντρωση και η κατανομή του πληθυσμού που δημιουργούν με τη σειρά τους πληθυσμιακά κέντρα με διαφορετικά μεγέθη και δυναμικές έλξης.

β. Η μελέτη των οριζόντιων σχέσεων τις οποίες οι άνθρωποι κτίζουν μεταξύ τους. Αφορά τις συνθήκες μεταφοράς, τα μέσα επικοινωνίας, τα συστήματα κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών σχέσεων. Αναλύονται οι ροές αγαθών, ανθρώπων και πληροφοριών. Αναζητούνται, τέλος, οι λογικές οι οποίες οδηγούν στη διασπορά ή/και στη συγκέντρωση. Γι' αυτό το λόγο διερευνάται η δομή των κοινωνικών δεσμών οι οποίοι συνιστούν, τελικά, τη βάση των διαφόρων μορφών κατανομής που εντοπίζονται σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο.

γ. Οι γεωγράφοι εξετάζουν τέλος, τις παραστάσεις του κόσμου και της κοινωνίας που αναπτύσσουν διάφορες ομάδες ανθρώπων. Είναι γεγονός αξιοσημείωτο, ότι οι αποφάσεις τις οποίες παίρνουν οι άνθρωποι επηρεάζονται από την αντίληψη που έχουν για τον περιβάλλοντα φυσικό και κοινωνικό χώρο στον οποίο διαβιούν και τον οποίο οργανώνουν, καθώς και από τις ιδεολογίες που μοιράζονται και από τα οράματα που έχουν.

Οι γεωγράφοι αναλύουν ταυτόχρονα τους κανόνες που χαρακτηρίζουν τις κάθετες και οριζόντιες σχέσεις τις οποίες οι άνθρωποι δημιουργούν, τους ιστορικούς και φιλοσοφικούς προσδιοριστικούς παράγοντες που καθορίζουν τις παραστάσεις τους για το χώρο και τον τρόπο με τον οποίο το σύνολο αυτών των χαρακτηριστικών οδηγεί στη διαφοροποίηση των τοπίων και των χωρικών οργανώσεων.

Τα τοπία, ως ο συγκεκριμένος χώρος απεικόνισης των ανθρωπογενών δραστηριοτήτων αλλά και οι ίδιες οι δραστηριότητες, οι ροές καθώς και τα προβλήματα και οι δυσλειτουργίες που προξενούν, συνιστούν ένα σημείο εκκίνησης για κάθε προβληματισμό που συνδέεται με τη χωροταξία.

Η γεωγραφική προσέγγιση του πληθυσμού

Η γεωγραφική προσέγγιση του πληθυσμού ως επιστημονικό πεδίο χαρακτηρίζεται από μια διπλή εναλλακτική θεώρηση :

- οι ανθρώπινες ομαδοποιήσεις(συγκεντρώσεις) συνιστούν το αντικείμενο της γεωγραφίας, και προσεγγίζονται, είτε μέσω του πληθυσμού (δημογεωγραφία ή

γεωγραφία του πληθυσμού), είτε μέσω των πολυάριθμων πλευρών των κοινωνιών (κοινωνική γεωγραφία) όπως αυτές προβάλλονται μέσω πολυάριθμων πρακτικών (απο την γεωγραφία της διατροφής μέχρι την εκλογική γεωγραφία).

- οι ανθρώπινες κοινωνίες προσεγγίζονται μέσω των σχέσεών τους με το περιβάλλον και τις αξιολόγησης των αποτελεσμάτων των παρεμβάσεών τους στην γήινη επιφάνεια. Στην περίπτωση αυτή, οι κοινωνίες μελετώνται μέσω του ρόλου τους σ' αυτές τις παρεμβάσεις, στην παραγωγή τοπίων, περιοχών και χωροθετήσεων.

Και στις δύο αυτές περιπτώσεις οι γνώσεις γύρω απο τον πληθυσμό της γης, τις ανισότητες στην κατανομή του και την δυναμική του αλλά και τις διαφορές στη φύση της εποίκησης συνιστούν την βάση της γεωγραφικής ανάλυσης. Ωστόσο στην συνέχεια οι οπτικές της ανάλυσης είναι διαφορετικές απο τη μία περίπτωση στην άλλη. Στην πρώτη θεώρηση ο πληθυσμός είναι το ίδιο το αντικείμενο της έρευνας. Στη δεύτερη περίπτωση, ο πληθυσμός τοποθετείται, ανάντη, ως αιτία, και κατάντη, ως μέτρο των επιπτώσεων της γεωγραφικής δράσης των ανθρώπων.

Αυτός ο δυϊσμός συνεχίζει να υφίσταται στην γεωγραφία. Απο το 1913, όταν ο γάλλος γεωγράφος Vidal de la VLACHE έγραψε ότι η γεωγραφία είναι η επιστήμη των “τόπων” και όχι των ανθρώπων, η συζήτηση γύρω απο το ζήτημα αυτό δεν έχει καταλήξει ακόμη σε συγκεκριμένη απάντηση.

Η γεωγραφική δράση των ανθρώπων

Οι άνθρωποι είναι όντα της δράσης. Ενεργούν επί των εαυτών τους, επί των άλλων, και επί των στοιχείων της γης. Οι δράσεις των ανθρώπων καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων : οικονομικές κοινωνικές, πολιτικές, πολιτιστικές θρησκευτικές, δημιουργίας σχέσεων κτλ. Οι δραστηριότητες αυτές τείνουν να συναντήσουν το στόχο τους στη βάση μιας άριστης σχέσης μεταξύ του επιδιωκόμενου αποτελέσματος και της προσφερόμενης δαπάνης. Η σχέση αυτή μπορεί να ορισθεί στη βάση δύο αρχών : του μέγιστου εισοδήματος όταν πρόκειται για αποδόσεις, της προστιθέμενης αξίας και της ικανοποίησης πάσης φύσεως, και απο την άλλη πλευρά, της ελάχιστης προσπάθειας, όταν αφορά την φυσική εργασία, το κόστος και την διάρκεια.

Επιδιώξεις : η γεωγραφική δράση είναι άμεση ή έμμεση, αποτέλεσμα μιας επίσημης απόφασης της πολιτείας ή προκύπτουσα απο μια δράση με εντελώς διαφορετικό στόχο. Πχ η δημιουργία μιας καινούργιας πόλης ή μιας βιομηχανικής ζώνης στο πλαίσιο μιας οικονομικής πολιτικής, μιας αγροτικής μεταρρύθμισης που προκαλεί την έξοδο των αγροτών προς την πόλη. Ως συμπέρασμα προκύπτει ότι πολλοί κανονισμοί, αποφάσεις αλλά και πολιτικές έχουν σημαντικές γεωγραφικές επιπτώσεις.

Τα δρώντα υποκείμενα δράσης : μια γεωγραφική δράση ταυτίζεται με το όνομα κάποιας προσωπικότητας η οποία δικαιολογημένα ή μη θεωρείται ως ο εισηγητής ή

ο υλοποιητής της δράσης. Τρικούπης για τους σιδηροδρόμους, Ferdinand de Lesseps για το κανάλι του Σουέζ και του Παναμά, Lucio Costa για την Μπραζιλία. Ωστόσο, κάθε ατομική δράση είναι δυνατή μόνο στο πλαίσιο μιας κοινότητας, ενός θεσμού αλλά και απαιτεί την ανθρώπινη, οικονομική, τεχνική, πολιτική υποστήριξη.

Πρόκειται, κατά τρόπο γενικό, για ομάδες που κατέχουν εξουσία και μέσα.

Ομάδες στοιχειώδεις : το νοικοκυριό, η οικογένεια, πυρηνική ή διευρυμένη

Ομάδες απλές : η φυλή, η γενεά, η αγροτική κοινότητα

Ομάδες σύνθετες : η κοινωνία της τοπικής αυτοδιοίκησης, η Νομαρχιακή/ Περιφερειακή αυτοδιοίκηση, οι κυβερνήσεις των Κρατών, οι Δημόσιοι και ιδιωτικοί Οργανισμοί.

Οι διάφορες μορφές εξουσίας που παράγουν δράση :

- η έγγεια εξουσία είναι εκείνη που διαθέτει ο ιδιοκτήτης ο οποίος κατέχει το δικαίωμα της χρησιμοποίησης αλλά και της μεταβίβασης του κτήματος.
- η οικονομική εξουσία είναι εκείνη που αποφασίζει για τις επενδύσεις χωρίς τις οποίες σχεδόν τίποτε δεν μπορεί να κινηθεί.
- η επιστημονική και τεχνική εξουσία προσδιορίζει το δυνατόν αλλά και το αδύνατον.
- η πολιτική εξουσία εμφανίζεται σ' όλα τα επίπεδα προτροπής, άσκησης εξουσίας και εξουσιοδότησης.
- η νομοθετική και κανονιστική εξουσία απαγορεύει και επιτρέπει, προσδιορίζει τις χρήσεις
- η εξουσία των χρηστών, των καταναλωτών οι οποίοι συνιστώντας ομάδες πίεσης μπορούν τελικά να ακυρώσουν ή να ενισχύσουν μια απόφαση.

Αυτές οι εξουσίες εμπλέκονται μεταξύ τους αλληλοεξαρτώμενες.

Οι κλίμακες παρέμβασης

Τα γεωγραφικά δρώντα υποκείμενα ασκούν την εξουσία τους σε διαφορετικές κλίμακες, στα όρια και στις διαστάσεις των περιοχών τις οποίες ελέγχουν : πρόκειται για την κλίμακα του ιδιοκτήτη πάνω στη γη του, του Δημάρχου στον Δήμο του, του πολεοδόμου στα υπηρεσιακά όρια που του έχουν προσδιορίσει, του πρωθυπουργού στα όρια της χώρας του.

Ωστόσο, δεν θα πρέπει να υποτιμηθούν οι πολλαπλασιαστικές επιπτώσεις των μικρο-αποφάσεων. Όταν αρκετοί άνθρωποι η ευθύνη των οποίων περιορίζεται σε μια μικρή κλίμακα, παίρνουν αποφάσεις και παρεμβαίνουν προς την ίδια κατεύθυνση

(εκχέρσωση, ίδια καλλιέργεια, αύξηση β' κατοικίας στο αγροτικό περιβάλλον κτλ), τότε οι επιπτώσεις ξεπερνούν την δική τους κλίμακα δράσης.

Οι τρόποι δράσης

Οι τρόποι δράσης των γεωγραφικών δρώντων είναι τομεακοί και χωρικοί. Οι τομεακές εξουσίες ανήκουν στους δρώντες που επιφορτίζονται μιας οικονομικής δραστηριότητας, μιας υποδομής, ενός εξοπλισμού, μιας ενεργειακής πηγής, μιας πηγής χρηματοδότησης. Οι χωρικές εξουσίες προέρχονται από τις τοπικές ή περιφερειακές κοινωνικές ομαδοποιήσεις, ιδιωτικές ή δημόσιες, από τους ιδιοκτήτες και των εκλεγμένων εκπροσώπων τους. Και οι μὲν και οι δε έχουν διαφορετικές προσλήψεις των χώρων των οποίων την διαχείριση έχουν επιληφθεί, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε αποκλίνουσες προτάσεις παρεμβάσεων.

Οι εξουσίες και τα μέσα είναι τελικά άνισα κατανεμημένα μεταξύ των ομάδων ανάλογα με τα κοινωνικά και πολιτικά συστήματα. Γίνονται κατ' αυτό το τρόπο αντιληπτές δύο καταστάσεις :

- αυτή ενός χώρου ο οποίος υπόκειται σ' ένα μοναδικό γεωγραφικό δρώντα ο οποίος έχει τον συνολικό έλεγχο των παρεμβάσεων, από τον σχεδιασμό μέχρι την υλοποίηση περνώντας από την χρηματοδότηση. Πρόκειται για τα κράτη με ολοκληρωτικά καθεστώτα.

- αυτή ενός χώρου που προέρχεται από ένα μεγάλο αριθμό δρώντων.

Όλα τα στοιχεία του ευρύτερου συστήματος που συνθέτει την γεωγραφική δράση είναι εξελικτικά. Η δυναμική της τεχνολογίας εμφανίζεται ωστόσο η πιο σημαντική για την γεωγραφική δράση, την οποία και μετασχηματίζει, ενισχύει και πολλαπλασιάζει.

Πληθυσμός και πυκνότητα

Η γεωγραφική ανάλυση του πληθυσμού έχει ως στόχο τον προσδιορισμό της σχέσης του πληθυσμού με την επιφάνεια της γης μέσω της συγκεκριμένης κατανομής-συγκέντρωσής του. Η έννοια της πυκνότητας του πληθυσμού είναι απ' αυτή την άποψη θεμελιώδης.

Η μελέτη της πυκνότητας του πληθυσμού θέτει σε κίνηση όλες τις συναρμογές και τις μεθόδους της γεωγραφικής ερμηνείας : γιατί τόσοι άνθρωποι σε μια τέτοια επιφάνεια ; Ποιες είναι οι τεχνικές της παραγωγής και πλαισίωσης που δικαιολογούν μια τέτοια πυκνότητα. Οι φυσικές συνθήκες επιτρέπουν μια τέτοια συγκέντρωση πληθυσμού;

Η πυκνότητα μπορεί να θεωρηθεί ως ένας δείκτης των γεωγραφικών δυνατοτήτων ενός πληθυσμού. Χρησιμεύει στον προσδιορισμό δευτερεύουσων εννοιών, που είναι σχετικές, όπως αυτές της υπερσυννοίκησης ή της υποσυννοίκησης.

Οι μέθοδοι υπολογισμού των πυκνοτήτων δεν είναι πάντα αντικειμενικές έχουν δε συχνά πολιτική σημασία. Το 1976 μια έκθεση του Συμβουλίου Επιστημών του Καναδά προσδιόριζε μια δημογραφική πολιτική “αργής και μεθοδικής αύξησης” χωρίς υπερβολική μετανάστευση, διαθέτοντας τα εξής δεδομένα :

- επιφάνεια του Καναδά : 9. 283.000 km², πυκνότητα : 2,47 κατ/ km²
- επιφάνεια της γης που θα μπορούσε ν’ αποδοθεί στη γεωργία : 1.900.000 km², αντιστοιχούσα πυκνότητα : 19,3 κατ/ km²
- επιφάνεια καλλιεργούμενης γης ποιότητας 223.000 km², αντιστοιχούσα πυκνότητα : 103 κατ/ km².

Κατ’ αυτό το τρόπο διορθώθηκε η υπάρχουσα εικόνα μιας χώρας αραιοκατοικημένης η οποία πρόσφερε μεγάλες δυνατότητες υποδοχής μεταναστών.

Η προσφυγή στις πυκνότητες του πληθυσμού είναι ικανοποιητική σε μεγάλες κλίμακες υπό τον όρο να υπάρχουν χωρικές ενότητες (διοικητικές, στατιστικές) συγκέντρωσης και αξιοποίησης των δεδομένων, αρκετά ομοιογενών και αντιπροσωπευτικών της γεωγραφικής πραγματικότητας (οι κοινότητες, οι νομαρχίες). Ωστόσο, όταν αναφερόμαστε σε πολύ μεγάλες διοικητικές επιφάνειες είναι δύσκολο να μιλήσουμε για πυκνότητες ιδιαίτερα όταν αυτές ταυτίζονται με τα όρια ενός κράτους. Γι’ αυτό το λόγο, για να επιτευχθεί μια καλύτερη προσέγγιση της πραγματικότητας, εισάγεται, στους υπολογισμούς, είτε η γεωργική επιφάνεια (εκτός δασών), είτε η καλλιεργούμενη επιφάνεια (εκτός δασών και μόνιμων βοσκοτόπων), είτε οι έννοιες της ωφέλιμης γης ή της κατοικημένης επιφάνειας.

Πυκνότητες των κρατών του ΟΟΣΑ με βάση τρία κριτήρια επιφανείας (1975)

Κράτη	Αριθμός κατοίκων		
	ανά km ²	ανά γεωργικό km ²	ανά καλλιεργούμενο km ²
Γερμανία	248	463	764
Αυστραλία	2	-	30
Βέλγιο	322	641	1212
Καναδά	2	35	57
Δανία	118	172	190
Ισπανία	72	129	173
Ηνωμένες Πολιτείες	23	49	112
Φιλανδία	14	170	181
Γαλλία	96	163	278
Ελλάδα	69	103	233
Ιρλανδία	45	65	252
Ιταλία	186	320	455
Ιαπωνία	303	1940	2024
Νορβηγία	12	447	509
Νέα Ζηλανδία	12	22	314
Κάτω χώρες	338	662	1620
Πορτογαλία	105	230	264
Ηνωμένο Βασίλειο	229	302	804
Σουηδία	18	219	272
Ελβετία	154	315	1670

Πηγή: Ο παρατηρητής του ΟΟΣΑ, Νο 91, Μάρτιος 1978, σελ. 18

Απο την αρχαιότητα, στις ανθρώπινες κοινωνίες έχουν εμφανισθεί / διαφοροποιηθεί δύο τύποι κατοίκησης : μια υπαιθριακή που συνδέεται με την

καλλιέργεια της γης απο την γεωργία και ένα μέρος της κτηνοτροφίας απο τον νομαδισμό, μια δεύτερη είναι η αστική που συνδέεται με την πολιτική οργάνωση της κοινωνίας, με την ανάπτυξη της οικονομίας αγοράς.

Η πόλη οργανώνει πλέον έμμεσα τις σχέσεις της με τον εξωτερικό-ύπαιθρο χώρο της. Οι κάτοικοί της ασκούν τις δραστηριότητές τους που συνδέονται με την βιομηχανία, το εμπόριο και τις υπηρεσίες γιατί οι εργαζόμενοι στον ύπαιθρο χώρο παράγουν γεωργικά πλεονάσματα τα οποία αποθηκεύουν, μεταποιούν, εμπορεύονται σε κλίμακες περιφερειακές, εθνικές και διεθνείς.

Την αστικοποίηση που κάποτε χαρακτηριζόταν απο άμεση εξάρτηση απο τους γειτονικούς πόρους υποκατέστησε μια αστικοποίηση ενσωματωμένη στην παγκόσμια οικονομία. Τα αγαθά που τροφοδοτούν μια πόλη προέρχονται πλέον απ' όλο τον κόσμο.

Η αστική πραγματικότητα αποτελεί την ένδειξη της δυνατότητας των κοινωνιών να οργανώνονται ανεξάρτητα απο τις άμεσες φυσικές πραγματικότητες.

Η διαφοροποίηση μεταξύ των τύπων κατοίκησης υπαίθρου και αστικού δεν είναι επαρκής. Στη μεγάλη κλίμακα (κτηματική περιοχή οικισμού, κοινότητας) είναι δυνατόν να διακρίνουμε μια υπαιθριακή κατοίκηση αποκλειστικά αγροτική. Μόλις ωστόσο, μεγεθύνουμε το πεδίο διερεύνησης, άλλες μονάδες κατοίκησης μη γεωργικές ενσωματώνονται όπως κωμοπόλεις, αγροτο-βιομηχανίες, διάφορες υπηρεσίες. Σ' αυτή την περίπτωση οι πληθυσμοί που ζουν αποκλειστικά απο την γεωργία εμφανίζονται ως μειονότητες στο εσωτερικό ενός υπαιθριακού χώρου όπου αναπτύσσεται πολυδραστηριότητα. Απο την άλλη πλευρά, στις ανεπτυγμένες χώρες, νέα φαινόμενα, όπως αυτό της Β' κατοικίας, της εγκατάστασης πληθυσμών που εργάζονται στις πόλεις ή της συγκέντρωσης εξοπλισμών και βιομηχανικών μονάδων, εκθέτουν τον ύπαιθρο χώρο στην δυναμική της αστικοποίησης. Αυτή η δυναμική οδηγεί στην πρόοδο αλλά και σε καταστάσεις που εμφανίζονται συχνά ανησυχητικές ως προς το περιβάλλον και τις αλλαγές στις χρήσεις γης.

Η δυναμική της κατοίκησης

Ένας χάρτης της κατανομής του πληθυσμού, σε οποιαδήποτε κλίμακα, δεν αποτελεί παρά την στιγμιαία φωτογραφία ενός φαινομένου το οποίο δεν παύει να μετασχηματίζεται. Η δυναμική της κατοίκησης περιλαμβάνει τα μεταναστευτικά φαινόμενα καθώς και τις δημογραφικές διαφοροποιήσεις.

Οι μεταναστεύσεις είναι πολλών ειδών. Αφορούν κατά πρώτο, τις μεγάλες μεταναστεύσεις των λαών απο περιοχή σε περιοχή απο χώρα σε χώρα, απο ήπειρο σε ήπειρο. Αυτές είναι γνωστές απο την αρχαιότητα αλλά συνεχίζουν να πραγματοποιούνται μέχρι σήμερα (Μετανάστευση των ευρωπαίων προς Αμερική και

Αυστραλία, των ελλήνων προς τις χώρες αυτές αλλά και την Γερμανία). Πολλές απο αυτές γίνονται με την θέληση των ίδιων των ανθρώπων και των οικογενειών τους, άλλες παίρνουν ένα καταναγκαστικό χαρακτήρα λόγω συγκεκριμένων πολιτικών και πολεμικών συρράξεων (Αρμένιοι, Πόντιοι, Μικρασιάτες, Μουσουλμάνοι των Βαλκανίων, Εβραίοι, Σέρβοι κτλ).

Ωστόσο, η μετανάστευση μπορεί να πάρει την μορφή μιας εποχιακής μετακίνησης (εποχιακοί εργάτες, τουρίστες τους καλοκαιρινούς μήνες) ή ακόμη και σε εβδομαδιαία (εκδρομές Σαββατοκύριακου) ή και σε καθημερινή βάση (εργαζόμενοι με σημαντική απόσταση μεταξύ τόπου εργασίας και απασχόλησης).

Η σχετική μείωση των αποστάσεων, η ανάπτυξη των γρήγορων μέσων μεταφοράς, η ανισότητα της οικονομικής ανάπτυξης και άρα της αγοράς απασχόλησης, προκάλεσαν την σημαντική αύξηση των μεταναστευτικών κινήσεων των εργαζομένων. Το 1980 οι οικονομικά ενεργοί μετανάστες έφθαναν κατ' εκτίμηση τα 20 εκατ. Ανθρώπους (6 εκ. Στην Ευρώπη, 6 στις ΗΠΑ, 4 στην Λατινική Αμερική, 4 στη Μέση Ανατολή. Είναι ενδεικτικό το βάρος που μπορεί να λάβει τοπικά η μετανάστευση στην περίπτωση πχ των Ενωμένων Αραβικών Εμιράτων όπου το 1975 οι μετανάστες αντιπροσώπευαν το 75% του συνολικού ενεργού πληθυσμού.

Η δημογραφική διάσταση

Σε παγκόσμιο επίπεδο, η αύξηση του πληθυσμού προκύπτει απο ένα φυσικό θετικό ισοζύγιο, δηλαδή απο ένα πλεόνασμα των γεννήσεων επι του συνόλου των θανάτων. Οι αλλαγές στους ρυθμούς ανάπτυξης, το πέρασμα απο την δημογραφική αύξηση στην δημογραφική έκρηξη, είναι το αποτέλεσμα μιας σημαντικής αλλαγής στη σχέση μεταξύ γεννητικότητας και θνησιμότητας.

Μέχρι τα μέσα του 18ου αιώνα, στις ευρωπαϊκές χώρες και μέχρι πρόσφατα στις υπόλοιπες χώρες, υπήρχε μια σχετική ισορροπία μεταξύ των παραγόντων της γεννητικότητας και των παραγόντων της θνησιμότητας. Στα υψηλά ποσοστά γεννητικότητας αντιστοιχούσαν υψηλά ποσοστά θνησιμότητας και ειδικότερα της παιδικής θνησιμότητας (απο την γέννηση μέχρι το ένα έτος). Οι επιδημίες, οι πόλεμοι, οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης διαμόρφωναν ένα πλαίσιο στο οποίο η ανθρώπινη κοινωνία αυξανόταν αργά.

Ωστόσο, απο τα μέσα του 19ου αιώνα, η πρόοδος της επιστήμης και της ιατρικής άρχισαν να μειώνουν τα ποσοστά θνησιμότητας ενώ ο έλεγχος των γεννήσεων μείωνε τα ποσοστά της γεννητικότητας. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει τις αποφασιστικές παρεμβάσεις του ανθρώπου πάνω στους δημογραφικούς παράγοντες.

Η εξέλιξη αυτή οδηγώντας σε μια νέα δημογραφική κατάσταση απαιτεί ένα ορισμένο χρόνο για να επανέλθει η κοινωνία σε μια νέα σχετική ισορροπία μεταξύ

γεννητικότητας και θνησιμότητας. Το γεγονός αυτό εισάγει μια νέα έννοια που είναι εκείνη της δημογραφικής μεταβατικότητας..

Στις ανεπτυγμένες χώρες η δημογραφική κατάσταση θεωρείται αρνητική εφ' όσον η μείωση του ποσοστού θνησιμότητας ακολουθείται απο αντίστοιχη μείωση του ποσοστού γεννητικότητας γεγονός που οδηγεί όχι μόνο στη μείωση αλλά και στη γήρανση του πληθυσμού.

Στις αναπτυσσόμενες χώρες υπάρχει σήμερα η περίοδος της δημογραφικής μεταβατικότητας όπου εμφανίζεται μια δημογραφική έκρηξη εξ' αιτίας του γεγονότος ότι την μείωση της θνησιμότητας δεν ακολουθεί η αντίστοιχη της γεννητικότητας. Το παράδειγμα του Μεξικού είναι ενδεικτικό. Ο πληθυσμός του πέρασε απο τα 13 εκατ το 1930 σε 19,6 εκ. το 1940, σε 25,8 εκ, το 1950, 52 εκ. το 1972 και 68 το 1980. Στις μουσουλμανικές χώρες η εξέλιξη αυτή οδηγεί σε εκρηκτικές καταστάσεις, δημιουργώντας προβλήματα στην εξασφάλιση της διατροφής του πληθυσμού.

Η άνιση δυναμική μεταξύ των αστικών και υπαιθριακών πληθυσμών

Η αστική αύξηση

Η αστική αύξηση αφορά περισσότερο τις αναπτυσσόμενες χώρες. Μεταξύ 1950 και 1980 ο πληθυσμός τους πέρασε απο 275 εκατ. στο 1 περίπου δις. δηλαδή γνώρισε ένα ποσοστό αύξησης της τάξης του 7,5% ετησίως.

Αυτές οι αυξήσεις του αστικού πληθυσμού έχουν σημαντικές επιπτώσεις. Είναι φανερό ότι κανένα σύστημα, κανένα καθεστώς δεν μπορεί να τις ελέγχει, να τις διαχειρισθεί αδυνατώντας ν' απαντήσει στη ζήτηση εργασίας, κατοικίας, εξοπλισμού. Η πολεοδομία εμφανίζεται τελικά ως η γεωγραφική απάντηση στην δημογραφική έκρηξη.

Η πληθυσμιακή μείωση της υπαίθρου

Η διαδικασία εξόδου (μετανάστευση με έντονους ρυθμούς) του πληθυσμού απο τον υπαιθρο χώρο ξεκίνησε στην Ευρώπη απο τα μέσα του 19ου αιώνας ακολουθώντας την βιομηχανική επανάσταση. Οι μετασχηματισμοί στην γεωργία απαιτούσαν λιγότερα εργατικά χέρια ενώ απο την άλλη πλευρά οι προσφερόμενες θέσεις εργασίας στα μεγάλα εργοτάξια, στις βιομηχανικές μονάδες, τα γραφεία και το εμπόριο προκάλεσαν την λεγόμενη έξοδο του πληθυσμού της υπαίθρου. Στην Ελλάδα, αυτή η έξοδος άρχισε πολύ αργότερα και προσδιορίζεται μεταξύ της δεκαετίας 1955-1965.

Σ' αυτούς τους παράγοντες θα πρέπει να προστεθεί το γεγονός ότι ο αγροτικός χώρος δεν ήταν σε θέση να θρέψει το σημαντικό δημογραφικό φυσικό πλεόνασμα που γνώρισε στις περιόδους ειρήνης και προόδου. Για την Ελλάδα, η περίοδος αυτή εντοπίζεται στον μεσοπόλεμο και χαρακτηρίζεται εκτός απο την

φυσική αύξηση του πληθυσμού και απο την άφιξη περίπου 2 εκατ. προσφύγων μεταξύ 1922 και 1925.

Ωστόσο, όταν η έξοδος ξεπερνά το όριο ασφάλειας που προσδιορίζει το υπάρχον δημογραφικό πλεόνασμα, ο αγροτικός πληθυσμός γερνά, η γη εγκαταλείπεται και εμφανίζονται ολόκληρες ζώνες υπό εγκατάλειψη (βλ, Πίνδος, Ορεινά Πελοποννήσου, Παραμεθόριες και νησιωτικές περιοχές).

Δημογραφικές πολιτικές

Οι δημογραφικές εξελίξεις και η υπέρμετρη αύξηση του πληθυσμού κατά χώρες και κατά ζώνες καθιστούν όλο και περισσότερο απαραίτητες τις πολιτικές παρεμβάσεις. Ιδιαίτερα, η δημογραφική έκρηξη θέτει το πρόβλημα, με νέους όρους, της σχέσης μεταξύ πληθυσμού και πόρων καθώς και των σχέσεων μεταξύ των δημογραφικών παραγόντων και των οικονομικών και τεχνικών παραγόντων.

Τέτοιες δημογραφικές πολιτικές αφορούν τις δύο βασικές συνιστώσες της δημογραφικής αύξησης : τον έλεγχο της μετανάστευσης και τον έλεγχο της γεννητικότητας.

Απο την άλλη πλευρά, οι πολιτικές δράσεις που αφορούν την κατανομή του πληθυσμού είναι πολύ πιο σπάνιες απο τις παραπάνω στενά δημογραφικές. Ανάλογα με τις περιφερειακές και εθνικές καταστάσεις, τέτοιες δράσεις έχουν ως στόχο να ρυθμίσουν τις μεταναστευτικές ροές, είτε με την μείωση της αγροτικής εξόδου, τον έλεγχο της αύξησης των μεγάλων μητροπόλεων, με την αποκέντρωση των δραστηριοτήτων , την ίδρυση νέων πόλεων, με τον έλεγχο-μείωση των ξένων μεταναστών.

Το πρόβλημα της οριοθέτησης με βάση το ανώτερο όριο οικισμών.

Μπορεί να υποστηριχθεί ότι βασικό στοιχείο της ιδιομορφίας του ελληνικού αγροτικού χώρου και σημαντικό μοχλό για την ανάπτυξή του αποτελούν τα μικρά και μεσαία αγροτικά και αστικά κέντρα, γεγονός που θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπ' όψη κατά το σχεδιασμό χωροταξικών και αναπτυξιακών πολιτικών για τον αγροτικό χώρο.

Ωστόσο, η οποιαδήποτε προσπάθεια οριοθέτησης και αποτύπωσης του αγροτικού χώρου οφείλει ν' απαντήσει στην ερώτηση αν ο αγροτικός κόσμος περιορίζεται τελικά στις κοινότητες κάτω των 2.000 κατοίκων. Στις προσπάθειες να επαναπροσδιορισθεί ή ν' αυξηθεί το όριο ταξινόμησης από τις 2.000 στις 5.000 ή στις 10.000 διαπιστώνεται ότι η εικόνα του αγροτικού χώρου δεν διαφοροποιείται ριζικά στην Ελλάδα όπως και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Είναι δυνατόν αυτός ο χώρος να επεκταθεί και να εντάξει και τους οικισμούς-αστικές συγκεντρώσεις που αποτελούν ως προς τις βασικές τους δραστηριότητες κέντρα υπηρεσιών και εμπύχωσης της αγροτικής τους ενδοχώρας; Επομένως, το ερώτημα είναι εάν αυτοί οι οικισμοί, είτε διαθέτουν 5.000 είτε 20.000 κατοίκους ή και περισσότερους, θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι συνδέονται άμεσα με το πρόβλημα του αγροτικού χώρου (Kayser B. 1990).

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται στην Ελλάδα η ανάπτυξη των μικρών αστικών κέντρων 10.000 έως 20.000 κατοίκους, η οποία όπως φαίνεται ακολουθεί με κάποια καθυστέρηση εκείνη των μεσαίων πόλεων (Πετράκος-Μαρδάκης 1996).

Πολλές απ' αυτές τις μικρο-πόλεις αντλούν το δυναμισμό τους από τις σχέσεις τους με σημαντικά περιφερειακά κέντρα ενώ άλλες τον οφείλουν σε μεγάλο βαθμό σε καθαρά εξωγενείς παράγοντες (Πτολεμαΐδα, Μεγαλόπολη κτλ). Το αξιοσημείωτο όμως είναι ότι ορισμένες κωμοπόλεις είτε ανήκουν στη πρώτη είτε στη δεύτερη περίπτωση, τείνουν να μετατραπούν σε μικρούς πόλους ανάπτυξης αντίστοιχων χωρικών συστημάτων και να ξεφύγουν από την απλή προσφορά στοιχειωδών εξυπηρετήσεων.

Το γεγονός αυτό αποτελεί ενδιαφέρουσα εξέλιξη, ιδιαίτερα, για το ρόλο που παίζουν μεταξύ της ενδοχώρας τους και των εξωτερικών αστικών κέντρων και αγορών, στη διάχυση της ανάπτυξης, αλλά πολύ περισσότερο ως προς τις χωρικές και δημογραφικές επιπτώσεις που προκαλούν στην ίδια την ενδοχώρα τους.

Η θέση των κωμοπόλεων και η ζώνη επιρροής τους.

Η εξέταση των μικρών αγροτικών πόλεων (4-10.000 κατ.) στην Ελλάδα σε σχέση με τις αντίστοιχες της Ε.Ε., οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η εξέλιξή τους είναι παρόμοια όσο αφορά τους διάφορους σταθμούς στην ανάπτυξή τους (παραδοσιακή βιοτεχνία και εμπόριο, ωφέλειες από τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας της ενδοχώρας τόσο μέσω των εισροών όσο και των εκροών, ανάπτυξη των διαφόρων υπηρεσιών που συνδέονται με τη πρόοδο αυτή), αλλά διαφορετική όσον αφορά τη σημερινή κατάσταση (Goussios D.- Pechoux P.Y. 1995).

Πράγματι, στην Β. Ευρώπη παρατηρείται μια σημαντική μείωση των δραστηριοτήτων και των κατοίκων των αντίστοιχων κωμοπόλεων χωρίς αυτό να συνδέεται με τη μη πρόοδο στο γεωργικό τομέα της ενδοχώρας τους. Η εξήγηση μπορεί να δοθεί από το γεγονός ότι στις χώρες της Β. Ευρώπης τόσο η μεταποίηση της αγροτικής παραγωγής όσο και η κατανάλωση σε τοπικό επίπεδο, ελέγχονται πλέον από μεγάλες επιχειρήσεις και εμπορικά πολυκαταστήματα μεγάλου εμβαδού τουλάχιστον σ' επίπεδο περιφέρειας.

Αντίθετα, στη Ν. Ευρώπη παρατηρείται το φαινόμενο, ιδιαίτερα στην Ισπανία (Agro-ciudades), την Ιταλία και την Ελλάδα, οι μικρές πόλεις ν' αναπτύσσονται συμβάλλοντας στη δημιουργία ενός αρκετά ενεργού δικτύου κωμοπόλεων και μικρών πόλεων των οποίων η δραστηριότητα εξαρτάται από τη γεωργία. (Moyeno E. 1996)

Στην Ελλάδα, η εξέλιξη αυτή δεν οφείλεται πάντα και μόνο στον εκσυγχρονισμό της γεωργίας αλλά και στην ανάπτυξη του τουρισμού γεγονός που επιτρέπει, επίσης, τη σημαντική ανάπτυξη της πολυδραστηριότητας η συμβολή της οποίας είναι άμεση στη συγκράτηση του πληθυσμού και ιδιαίτερα των νέων. Κατ' αυτό το τρόπο, η δημογραφική ανάπτυξη που παρατηρείται σε αντίστοιχες αγροτικές περιοχές με επίκεντρο την μικρή αγροτική πόλη συμβάλλει με τη σειρά της άμεσα στην τόνωση της τοπικής κατανάλωσης και επομένως στην ανάπτυξη των εμπορικών επιχειρήσεων στο βαθμό που αυτές μπορούν ν' απαντήσουν στην τοπική αυτή ζήτηση.

Στη περίπτωση των μικρών πόλεων αυτές περιλαμβάνουν σημαντικό αριθμό υπηρεσιών, διάφορα παραρτήματα της νομαρχιακής διοίκησης, τραπεζικά υποκαταστήματα, εμπορικές και βιοτεχνικές επιχειρήσεις, το σύνολο των οποίων δημιουργεί ένα οικονομικό δίκτυο του οποίου η ποικιλία και η πυκνότητα εκπλήσσουν.

Η ακτίνα της ζώνης επιρροής τους εξαρτάται ως ένα βαθμό και από τις δυνατότητες ανταγωνισμού που μπορεί να εξασκηθεί στο εσωτερικό της από άλλα γειτονικά αστικά κέντρα μεγαλύτερου μεγέθους. Αυτό σημαίνει ότι η ανάπτυξη των μικρών πόλεων προσδιορίζεται επίσης από το αν διαθέτουν μια σχετική ζώνη αυτονομίας ως προς τα κέντρα αυτά (πάνω από 25 χλ όπως π.χ. Αριδαία, Ελασσόνα, Φάρσαλα, Ιεράπετρα, αλλά και μικρότερα αγροτικά κέντρα όπως Καναλάκι, Μέτσοβο κτλ).

Η ανάλυση του οικονομικού δικτύου αυτών των κωμοπόλεων φανερώνει πράγματι, ότι η αφθονία τους ως προς τις υπηρεσίες και το εμπόριο συνδέεται συχνά με την ανυπαρξία άλλων σημαντικών οικιστικών κέντρων στο εσωτερικό των γεωγραφικών ενοτήτων (ή της επαρχίας) τους, και κατά δεύτερο, στην κατανομή και οργάνωση των ίδιων των υπηρεσιών: φαίνεται ότι σπάνια οι γειτονικοί οικισμοί (άνω των 1000 κατ.) διαθέτουν κάποιες υπηρεσίες. Εξ' άλλου η κατάσταση αυτή επηρεάζεται και από την ανυπαρξία ή μη λειτουργία κάποιου επαρχιακού θεσμού, διοικητικού ή συνδικαλιστικού, ή δημόσιου για τη ρύθμιση ή τον σχεδιασμό της κατανομής των υπηρεσιών στο εσωτερικό της επαρχίας (Goussios D.- Pechoux P.Y.).

Φαίνεται επίσης ότι η διατήρηση ενός σημαντικού τοπικού λιανικού και χονδρικού εμπορίου εξαρτάται και από την ενεργή συμβολή των σχέσεων συγγένειας και αλληλεγγύης στον σχηματισμό της πελατείας. Ο ρόλος αυτής της πελατείας φάνηκε σημαντικός για την σύλληψη σε τοπικό επίπεδο μέρους της αύξησης της τοπικής κατανάλωσης που συνδέεται με την πρόσφατη ανύψωση του βιοτικού επιπέδου η οποία προήλθε από την ανάπτυξη της γεωργίας τα τελευταία 20 χρόνια.

Παρατηρήσεις σχετικά με την εφαρμογή των κριτηρίων του ΟΟΣΑ και της ΕΣΥΕ.

Η χρησιμοποίηση διαφορετικών κριτηρίων από την ΕΣΥΕ και από τον ΟΟΣΑ για τον χαρακτηρισμό του χώρου σε αγροτικό και αστικό, οδηγεί σε διαφορετικά αποτελέσματα που εντοπίζονται και περιορίζονται, στην πραγματικότητα, σ' ένα **ενδιάμεσο χώρο**, μεταξύ του γεωργικο-αγροτικού (έγγειες δομές και σχέσεις) και του αστικού χώρου. Σ' αυτόν τον ενδιάμεσο χώρο ένα αυξανόμενο τμήμα του πληθυσμού του εξαρτάται όλο και λιγότερο από τη γεωργική εκμετάλλευση, απασχολούμενο στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα οι δραστηριότητες των οποίων συγκεντρώνονται στο μικρό σχετικά αστικό κέντρο που εμπορικά, κοινωνικά και πολιτιστικά κυριαρχεί στην αγροτική ενδοχώρα αυτού του ενδιάμεσου χώρου.

Ωστόσο, αυτός ο χώρος αποτελεί συνήθως και τον πιο δυναμικό, εξ' αιτίας είτε του εκσυγχρονισμού της γεωργίας, είτε της παράλληλης ανάπτυξης της πολυδραστηριότητας τις περισσότερες φορές με βάση τον τουρισμό. Αυτός ο νέος αγροτικός χώρος βρίσκεται:

- α. στα όρια των περιφερειακών ζωνών που επεκτείνονται διαρκώς,
- β. μεταξύ δύο ή περισσότερων αστικών κέντρων που σχηματίζουν ένα αστικό δίκτυο (Λάρισα-Καρδίτσα-Τρίκαλα, Πάτρα-Πύργος-Καλαμάτα, Θήβα-Λειβαδιά, Αρτα-Αγρίνιο- Μεσολόγγι, Ηράκλειο-Ιεράπετρα-Άγιος Νικόλαος, Δράμα-Καβάλα- Ξάνθη-Κομοτηνή, οι δορυφορικές πόλεις της Θεσσαλονίκης (Κιλκίς, Γουμένισσα, Κατερίνη, Νάουσα, Βέροια, Έδεσσα).

Ένας λοιπόν ευρύτερος ορισμός του αγροτικού χώρου που αποκλείει τα μεγάλα αστικά κέντρα, τις περιφερειακές ζώνες και τις βιομηχανικές ζώνες θα πρέπει να περιλαμβάνει τους φυσικούς και καλλιεργημένους χώρους, περιοχές με άλλες διάχυτες δραστηριότητες και τέλος,

- α. τα χωριά και τις κοινότητες
- β. όλες τις κωμοπόλεις που δεν αποτελούν πρωτεύουσα Νομού αλλά βρίσκονται εκτός περιφερειακής ζώνης ή βιομηχανικής περιοχής (βλ. Πτολεμαΐδα, Μεγαλόπολη),

γ. όλες τις κωμοπόλεις που έστω και αν αποτελούν πρωτεύουσα Νομού έχουν πληθυσμό κάτω των 25.000 κατοίκων. Στη περίπτωση αυτή, ο διογκωμένος τριτογενής τομέας συνδέεται περισσότερο με τις διοικητικές υπηρεσίες αποκρύπτοντας τον σημαντικό ρόλο που παίζουν στην ουσία αυτές ως αγροτικά κέντρα.

δ. τέλος, μια τρίτη κατηγορία αστικών κέντρων των οποίων η οικονομία εξαρτάται σημαντικά από την αγροτική τους ενδοχώρα, αποτελείται από αστικά κέντρα μέχρι περίπου 50.000 κατοίκους. Η θέση αυτών των κέντρων στα αστικά δίκτυα της περιοχής είναι ασθενής ενώ η μεγάλη πλειοψηφία των δραστηριοτήτων τους τόσο του δευτερογενή όσο και του τριτογενή, συνδέεται με τον έλεγχο που

ασκούν αυτά τα δίκτυα στις εισροές και εκροές του γεωργικού τομέα της ευρύτερης ενδοχώρας τους (Πύργος, Καρδίτσα, Τρίκαλα, Βέροια, Νάουσα κτλ).

Ταξινόμηση- ομαδοποίηση των αστικών κέντρων

Η έλλειψη ολοκληρωμένων μελετών και μονογραφιών, τουλάχιστον για έναν αριθμό αστικών κέντρων της Ελλάδας που θα μπορούσαν να θεωρηθούν αντιπροσωπευτικά των βασικών τύπων πόλεων (σύμφωνα με το μέγεθος και τις λειτουργίες τους), περιορίζει την προσπάθεια ταξινόμησής των κέντρων αυτών στα ποσοτικά στατιστικά στοιχεία που αφορούν είτε τον πληθυσμό είτε τις δραστηριότητές τους.

Με βάση αυτή τη διαπίστωση, μια πρώτη διερεύνηση του βαθμού του αγροτικού και αστικού χαρακτήρα αυτών των κέντρων, καταλήγει στη διάκριση εκείνων των κέντρων των οποίων η εξέλιξη του πληθυσμού δεν οδήγησε ούτε σε σημαντικούς οικονομικούς και κοινωνικούς εξοπλισμούς (βιομηχανικές ζώνες, ζώνες τουριστικών δραστηριοτήτων κτλ) ούτε σε διαφοροποίηση προς τα άνω του διοικητικού τους ρόλου. Πρόκειται στην πραγματικότητα, για κέντρα όπου η όποια διαφοροποίηση του πληθυσμού δεν επηρεάζει τη χαμηλή ιεραρχική τους θέση στο υφιστάμενο περιφερειακό αστικό δίκτυο, αλλά μόνο ενισχύει ή καταργεί μικρές συλλογικές υποδομές και υπηρεσίες (σχολεία, νηπιαγωγεία, λιανικό εμπόριο κτλ) και αντίστοιχου επιπέδου υπηρεσίες. Στα κέντρα αυτά κυριαρχεί και παίζει σημαντικό ρόλο ο πρωτογενής τομέας και σε μερικές περιπτώσεις ο τουρισμός.

Τα παραπάνω συμβάλλουν σημαντικά σ' ένα πρώτο διαχωρισμό από το σύνολο των κέντρων ιδίου πληθυσμιακού μεγέθους, εκείνων που αποτελούν πρωτεύουσες νομών και των οποίων ο ρόλος στις υπηρεσίες ενισχύθηκε ως προς την ενδοχώρα τους, με επιπτώσεις στην κοινωνική τους διάρθρωση με την ύπαρξη εκατοντάδων δημοσίων υπαλλήλων αλλά και στην τοπική οικονομία (διαχείριση του νομαρχιακού ταμείου).

Ο ρόλος των πόλων ανάπτυξης στην ενσωμάτωση των μικρών αγροτικών κέντρων

Οι πρόσφατες μελέτες⁶ δείχνουν ότι ο δυναμισμός του λεγόμενου άξονα ανάπτυξης περιορίζεται στη περίμετρο των δύο μεγάλων πόλων ανάπτυξης της χώρας γεγονός που μειώνει τη δυνατότητα συμβολής του στη διαφοροποίηση των ρυθμών ανάπτυξης ενδιάμεσων περιοχών.

Η εξέταση της σχέσης συστήματος αστικών κέντρων-αγροτικού χώρου σε επίπεδο εθνικό καταλήγει στην ολοφάνερη κυριαρχία και τον προσδιοριστικό ρόλο των δύο μεγάλων μητροπολιτικών κέντρων, της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης..

⁶ Πετράκος Γ. - Μαρδάκης Π. -1996 « Οι πρόσφατες μεταβολές στο ελληνικό σύστημα αστικών κέντρων». Εκδ. στη «Σειρά ερευνητικών εργασιών» του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας-ΤΜΧΠΑ.

Ωστόσο, είναι ενδιαφέρον να επισημανθεί εδώ όχι ο ρόλος τους ως αστικά κέντρα και πολεοδομικά συγκροτήματα, αλλά οι λειτουργικές αστικές περιφέρειες που αυτά συνιστούν και οι οποίες με την επέκταση των γεωγραφικών ορίων και την δυναμική εξέλιξη της εσωτερικής διάρθρωσης των αντίστοιχων μητροπολιτικών κέντρων ενσωματώνουν λειτουργικά μικρά ή μεσαία αστικά κέντρα στην περιφέρειά τους.

Οι επιπτώσεις αυτής της εξέλιξης χαρακτηρίζουν στην πραγματικότητα ένα μεγάλο αριθμό από μικρές πόλεις που αναπτύχθηκαν τα τελευταία 15 χρόνια και που εντοπίζονται πλέον εντός της **ευρύτερης περιαστικής τους ζώνης** (αυτών των αστικών περιφερειών) και η ανάπτυξη των οποίων μπορεί να θεωρηθεί ως προϊόν εσωτερικής αποκέντρωσης.

Για λόγους τάξεως και μεγέθους, οι εξελίξεις που προκύπτουν είναι πιο έντονες στην περιοχή της πρωτεύουσας. Στη ίδια αυτή περιοχή μπορεί να παρατηρηθεί ωστόσο η παραδοσιακή ή πρόσφατη εξειδίκευση κάποιων μικρών πόλεων στη γεωργία με στόχο την ανάληψη ενός ρόλου τροφοδοσίας με αγροτικά προϊόντα των καταναλωτών της περιοχής πρωτεύουσας (Μαραθώνας⁷, Παλλήνη κτλ).

Η διαφορά με τη Θεσσαλονίκη έγκειται στο ότι η ίδια δυναμική της ταχείας ανάπτυξης των μικρών πόλεων εντοπίζεται στο εσωτερικό, ωστόσο, μιας πιο περιορισμένης περιαστικής ζώνης, ενώ από την άλλη πλευρά, ένας σημαντικός αριθμός μεσαίων πόλεων που εμφανίζεται συγκεντρωμένος στα δυτικά, παρουσιάζει μια σχετική αυτονομία ως προς τη Θεσσαλονίκη λόγω της απόστασης και του αστικού μεγέθους. Μεταξύ του πολεοδομικού συγκροτήματος της Θεσσαλονίκης και αυτής της ομάδας πόλεων παρατηρείται η δημογραφική σύνθλιψη ή η στασιμότητα τριών μικρών αγροτικών κέντρων (Πολύκαστρο, Αιγίνιο, Κολινδρός).

Η μη μετατόπιση μέρους του δευτερογενή τομέα εκτός της Θεσσαλονίκης σε αντίθεση με την Αθήνα, εξηγεί ως ένα βαθμό αυτή τη διαφορά αλλά και την αντίστοιχη αρνητική ή θετική εξέλιξη των μικρών αγροτικών κέντρων (Πετράκος 1996).

Η ομάδα των μεγάλων αστικών κέντρων

Ο σχεδιασμός των χωροταξικών και αναπτυξιακών πολιτικών και παρεμβάσεων για τον ελληνικό αγροτικό χώρο, δεν μπορεί να μη λάβει υπ' όψη τη διάταξη σε εθνικό επίπεδο, τη θέση σε περιφερειακό, νομαρχιακό αλλά και τοπικό επίπεδο μιας ομάδας μεσαίων πόλεων των οποίων το μέγεθος κυμαίνεται από 10 έως 47.000 κατοίκους.

Αυτή η ομάδα παρουσιάζει τη τελευταία δεκαετία μια σχετική δημογραφική στασιμότητα εκτός ελαχίστων περιπτώσεων που σημείωσαν σημαντική αύξηση ή

⁷ Μουσιδης Α. - 1995 «Οι περιαιτικές ζώνες». Εκδ. ΑΤΕ.

μείωση κατά την ίδια περίοδο. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το πληθυσμιακό τους μέγεθος την διαφοροποιεί φανερά από μια σειρά πόλεων όπως οι παρακάτω που συνιστούν την ομάδα των μεγάλων σχετικά πόλεων της χώρας:

	ΠΣ Πρωτεύουσ.	ΠΣ Θεσσαλονίκ.	ΠΣ Πατρών	ΠΣ Ηρακλείου	ΠΣ Βόλου	Λάρισα	ΠΣ Χανίων
Πληθυσμ.	3 072 922	749 048	170 462	126 907	115 744	113 090	68 066
% Εξέλιξη 1981-1991	1,5	6,1	10,3	14,4	7,8	10,4	9,8
Καβάλα	Ιωάννινα	Χαλκίδα	ΠΣ Αγρινίου	Σέρρες	ΠΣ Κατερίνη		
58 025	56 699	51 646	51 207	50 390	47 011		
2,3	26,5	15,1	13,6	8,8	17,8		

ΕΣΥΕ Απογραφή πληθυσμού 1981, 1991.

Οι πόλεις αυτές, στη διάρκεια της ίδιας περιόδου(1981-1991), απορρόφησαν το μεγαλύτερο μέρος της αγροτικής εξόδου της ευρύτερης ενδοχώρας τους, παράλληλα με την αυτοδύναμη πλέον δημογραφική αύξηση που σημειώνεται ως αποτέλεσμα της μετανάστευσης και της εγκατάστασης αγροτικών πληθυσμών κατά τις προηγούμενες δεκαετίες.

Δεν σημειώνουν μεγάλη αύξηση π.χ. οι πόλεις του Βόλου και της Καβάλας που πλήττονται σημαντικά από την αποβιομηχάνιση καθώς και τα ΠΣ της πρωτεύουσας και της συμπρωτεύουσας που περνούν ήδη στη φάση της πληθυσμιακής αποκέντρωσης.

Ωστόσο, αυτό που ενδιαφέρει εδώ και σημειώνεται ως επίπτωση στον περιβάλλοντα αγροτικό χώρο είναι ότι στις μεν 2 πρώτες παρατηρείται μια αύξηση του πληθυσμού των σχετικά γειτονικών μικρών αγροτικών-αστικών κέντρων - Χρυσούπολη, Ελευθερούπολη για την Καβάλα, και Αγριά 14%, Ν. Αγχίαλος 51% και Αλμυρός 32%(για το Βόλο), ενώ για τις 2 τελευταίες, μια σημαντική έκρηξη στον πληθυσμό δορυφορικών Δήμων και κοινοτήτων(Ν. Μάκρη 50%, Παλλήνη 90%, Θέρμη 50% κτλ).

Κατηγοριοποίηση των μεσαίων & μικρών αστικών κέντρων

Η σημαντική πληθυσμιακή αύξηση μικρών και μεσαίων πόλεων(4.500-47.000 κατ.) εντοπίζεται όπως ήδη αναφέραμε, στα νομαρχιακά όρια Αττικής και Θεσσαλονίκης, ενώ παρατηρείται ταυτόχρονα και μια σχετική διασπορά της κατανομής των μεσαίων πόλεων ακολουθώντας τις προεκτάσεις του άξονα Α-Θ. (Αλεξανδρούπολη, Ξάνθη, Πύργος Ναύπλιο) ή εστιαζόμενη στην ευρύτερη ενδοχώρα του (Καρδίτσα, Λειβαδιά) ή στις ανεπτυγμένες τουριστικές ζώνες (Ρέθυμνο, Κως, Ιεράπετρα).

Μεσαίες πόλεις-πρωτεύουσες Νομών

1. Η οικονομική και κοινωνική ζωή αυτών των αστικών κέντρων προσδιορίζεται άμεσα τόσο από τη κυρίαρχη παραγωγική δραστηριότητα του

γεωργικού τομέα της ενδοχώρας τους (δυνατότητα ελέγχου απο τα κέντρα αυτά των εισροών-εκροών μέσω του εμπορίου και μεταποίησης μέρους των παραγόμενων πρώτων υλών), όσο και από τη θέση τους ως νομαρχιακά κέντρα όπου εδρεύουν μια σειρά από σημαντικές υπηρεσίες διοικητικές και κοινωνικές.

Το ενδιαφέρον στη προκειμένη περίπτωση έγκειται στο γεγονός ότι τα αστικά αυτά κέντρα συνεργάζονται σε μεγάλο βαθμό για τις εμπορικές τους δραστηριότητες με τις κωμοπόλεις της αγροτικής τους ενδοχώρας. Τέλος, σημαντικό ρόλο παίζουν σ' αυτά και οι παραγωγικές και οικονομικές δραστηριότητες των Συνεταιριστικών Ενώσεων των οποίων τα διοικητικά κέντρα εδρεύουν στην πλειοψηφία τους στις μεσαίου μεγέθους πόλεις.

2. Από την ομάδα αυτή ιδιαίτερη σχέση με τον αγροτικό χώρο διατηρούν οι πρωτεύουσες νομών με σχετικά μικρό πληθυσμό. Όπως φαίνεται και στον αντίστοιχο πίνακα, η γεωγραφική πλεονεκτική θέση και ο ρόλος αυτών των πόλεων-πρωτευουσών προσδιορίζεται από την ανυπαρξία άλλων αστικών κέντρων στην ευρύτερη ενδοχώρα τους, είτε απεναντίας από την γειτνίαση και ένταξή τους σ' ένα δίκτυο μικρών αστικών πόλεων.

Ο ρόλος τους ορίζεται σημαντικός ως προς την προσφορά διοικητικών, κοινωνικών και εμπορικών υπηρεσιών, και ο οποίος αν δεν αμφισβητείται, ακόμη, αυτό οφείλεται μόνο στη **μη** γειτνίαση με μεγάλα αστικά κέντρα, παρά στη δυναμική της τοπικής γεωργικής οικονομίας.

Μικρά και μεσαία αγροτικά-αστικά κέντρα (εκτός πρωτεύουσες νομών).

Προβλήματα πηγών και μεθόδων

Πρέπει ωστόσο ν' αναφερθεί ότι με βάση ένα σημαντικό αριθμό από εμπειρικές μελέτες, ο πραγματικός πληθυσμός αυτών των αστικών κέντρων που αποτύπωσε η απογραφή του 1991 πρέπει να έχει υποτιμηθεί (Μελέτη Θεσπρωτίας-Πάργα-Μαργαρίτι-Καναλάκι⁸, Λαρίσης-Φαρσάλων⁹, Καρδίσης-Παλαμά¹⁰, Χανιά-Σελήνου¹¹ κτλ).

Στην πραγματικότητα και σύμφωνα με τα στοιχεία των παραπάνω μελετών, ο πληθυσμός αυτών των αστικών κέντρων έχει δεχθεί προς εγκατάσταση τις τελευταίες δύο δεκαετίες, σημαντικό γεωργικό πληθυσμό από τις κοινότητες της ευρύτερης ενδοχώρας.

Το ενδιαφέρον στην περίπτωση αυτή έγκειται στο :

⁸ Ελληνογαλλική συνεργασία. Πρόγραμμα "La Grèce revisitée". ΕΚΚΕ-CNRS. 1988-1992.

⁹ Διδακτορική Διατριβή. Αγροτική ανάπτυξη και μικρές πόλεις. Γούσιος Δημήτρης. 1984. Toulouse Le-Mirail. Γαλλία

¹⁰ ΤΑΠ ΑΝΚΑ. 1992.

¹¹ Διπλωματική εργασία.. "Χωρικές διαφοροποιήσεις στην επαρχία Σελήνου". Ανδρουλάκη Ε., Κρομμυδάκης Ν. Σεπτέμβριος 1995. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Βόλος.

α. ότι ο πληθυσμός αυτός διατηρεί τα εκλογικά δικαιώματα στις κοινότητες καταγωγής του και το πιο σημαντικό,

β. ότι συνεχίζει στην πλειοψηφία του να ασχολείται επαγγελματικά με τη γεωργία.

1. Για τα μικρά αγροτικά κέντρα (4.000-10.000)¹² φαίνεται ότι αυτά που αυξάνουν σημαντικά τον πληθυσμό τους(+10%) εστιάζονται στις εξής δύο τύπους περιοχών :

α. σε περιοχές όπου το σχετικά μεσαίο μέγεθος του βασικού αστικού κέντρου, ο αγροτικός του χαρακτήρας (διάθρωση-απασχόληση στον πρωτογενή), ή τέλος, η ευρύτητα μιας ανεπτυγμένης γεωργικά ενδοχώρας εξασφάλισαν μια σχετική αυτονομία και ρόλο συμπληρωματικό σε μικρότερα αγροτικά κέντρα (Ελασσόνα, Φάρσαλα, Μακροχώρι Ημαθίας, Παλαμά, Αργος-Ορεστικό, Αλιάρτος, Σκύδρα, Φέρες, Αλμυρός), έστω και αν, μερικά απ' αυτά βρίσκονται πλησίον της περιαστικής ζώνης του μεσαίου αστικού κέντρου..

β. σε τουριστικές ζώνες της Δ. και Β.Α Πελοποννήσου, Εύβοιας, Κρήτης όπου εντοπίζονται 28 τέτοιοι οικισμοί σε σύνολο 43 για τις δύο αυτές περιοχές).

Οι επιτόπιες μελέτες φανερώνουν ότι και στις δύο αυτές περιπτώσεις και ιδιαίτερα στα αγροτικά κέντρα των τουριστικών ζωνών, παρατηρείται διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων και των υπηρεσιών και μπορεί να υποστηριχθεί ότι υπάρχει μια αναπτυξιακή δυναμική η οποία θέτει ήδη προβλήματα προκαλώντας μεταβολές και πιέσεις επί των υφιστάμενων χρήσεων γης.

2. Πέρα από τις περιπτώσεις αυτές, τα υπόλοιπα μικρά και μεσαία αστικά κέντρα (μη πρωτεύουσες νομών) που γνωρίζουν μια σχετική πληθυσμιακή αύξηση τα πρώτα και στασιμότητα τα δεύτερα, εντοπίζονται διάσπαρτα στον εθνικό χώρο εκτός από μια πιο έντονη συγκέντρωση των πρώτων στην Α. Μακεδονία και Θράκη. Μπορεί να θεωρηθεί ότι και στις δύο περιπτώσεις, αυτά συνεχίζουν να εξαρτώνται άμεσα από τον πρωτογενή τομέα της ενδοχώρας τους όπου δεν παρατηρείται σημαντική διαφοροποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων τους, ούτε των υπηρεσιών που συνεχίζουν να συνδέονται με τη διοίκηση-τοπική εξυπηρέτηση και το λιανικό εμπόριο.

¹² Για τις ομαδοποιήσεις αυτές λαμβάνονται υπ' όψη τα στοιχεία των εθνικών απογραφών πληθυσμού (1991) παρ' όλο που άλλες πηγές αμφισβητούν τα στοιχεία αυτά. Ωστόσο, τις πηγές αυτές λάβαμε υπ' όψη ως επιπλέον στοιχεία για την ταξινόμηση σε ομάδες των μικρών πόλεων.

3. Τέλος, μια τρίτη ομάδα αστικών κέντρων των οποίων ο πληθυσμός κυμαίνεται από 10.000 μέχρι 23.000 κατοίκους, θεωρούνται εδώ και χαρακτηρίζονται μαζί με τα αγροτικά κέντρα πληθυσμού 4.000 μέχρι 10.000 κατοίκους, ως κέντρα μέ έντονο αγροτικό χαρακτήρα εξ' αιτίας :

α. του υψηλού ποσοστού απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα,

β. της απουσίας σημαντικών διοικητικών υπηρεσιών

γ. τον μεγάλο βαθμό άμεσης εξυπηρέτησης της αγροτικής τους ενδοχώρας λόγω του κοινωνικού και εμπορικού εξοπλισμού που διαθέτουν,

δ. την ανάληψη της οργάνωσης και της διαχείρισης των διαφοροποιημένων οικονομικών δραστηριοτήτων που σε γενικές γραμμές συνδέονται τόσο με τη μεταποίηση προϊόντων του πρωτογενή τομέα της ενδοχώρας τους, όσο και με την ανάπτυξη του τουρισμού σ' αυτή.

Παράρτημα

Χωρική ανάλυση και χωρικές δομές

Η έκφραση «χωρική ανάλυση» καλύπτει ένα σύνολο θεωριών και μεθόδων έρευνας που στη γεωγραφία ορίζονται κατά τρόπο αρκετά συγκεκριμένο. Μια εκδοχή πολύ ευρεία κάτω απ' αυτόν τον όρο, θα περιελάμβανε τον οποιοδήποτε τύπο ανάλυσης, το οποιοδήποτε φαινόμενο διευθετημένο στο χώρο. Μια εκδοχή πολύ στενή θα τον περιόριζε σ' ένα σύνολο μαθηματικών ή πληροφορικών μεθόδων για την ανάλυση των διευθετημένων αντικειμένων με γεωαναφορά. Εάν παραμείνουμε στις υφιστάμενες πρακτικές θα προτείνουμε τον ακόλουθο ορισμό : *η χωρική ανάλυση είναι η ακριβής μελέτη της διαμόρφωσης και των ιδιοτήτων του παραγόμενου και βιωμένου από τις ανθρώπινες κοινωνίες χώρου.*

Χωρική δομή (Structure spatiale)

Η λέξη δομή (διάθρωση) [όπως η λέξη structure προέρχεται από το λατινικό *struere* που σημαίνει κατασκευάζω, οργανώνω κατά τρόπο συνδυασμένο] περιέχει την ιδέα ενός οργανωμένου πράγματος. Υπάρχουν χωρικές δομές γιατί ο γεωγραφικός χώρος δεν αποτελείται από ένα σύνολο μοναδικών τόπων που κατέχουν θέσεις τυχαία. Οι διαδοχικές επιλογές στις οποίες καταλήγουν οι δρώντες και τα πρόσωπα, αλλά και ευρύτερα, οι απαντήσεις που δίνονται από τις κοινωνίες στο ζήτημα της κυριαρχίας επί του χώρου, απαντούν σε ορισμένες λογικές, έστω και αν η υπέρθεση και η επαλληλία αυτών των λογικών δεν συμβάλλουν στην διασαφήνισή τους πάντα κατά τρόπο ξεκάθαρο.

Ο γεωγράφος επεξηγεί τις κανονικότητες στην διευθέτηση και κατανομή των γεωγραφικών αντικειμένων στην επιφάνεια της γης. Αυτές οι χωρικές τακτοποιήσεις (διευθετήσεις) οι οποίες συνιστούν τις χωρικές δομές, είναι τις περισσότερες φορές, μη εκούσια αποτελέσματα των οποίων όμως η σχετική σταθερότητα τα επιβάλλει στους δρώντες.

Ωστόσο, μια χωρική δομή δεν μπορεί να ερμηνευθεί μόνο με τη γεωμετρική ή μορφολογική έννοια. Η περιγραφή μιας χωρικής δομής δεν ολοκληρώνεται παρά μόνο αν, πέρα από τη μορφή που έχει λάβει από τη διευθέτηση των αντικειμένων, εντοπίσει τις **αλληλεξαρτήσεις** μεταξύ αυτών των αντικειμένων. Ένας πόλος αντιστοιχεί, βεβαίως, σε μια συγκέντρωση πληθυσμού και δραστηριοτήτων που αναπαρίσταται μ' ένα πιο μεγάλο σημείο σ' ένα χάρτη, όμως, είναι επίσης, ένας τόπος

έλξης και διάχυσης. Οι σχέσεις που διατηρούν με τους άλλους τόπους, συνεισφέρουν στον ορισμό της κατάστασης της χωρικής δομής¹³ και των ιδιοτήτων της.

Η διάχυση είναι ταυτόχρονα η δράση και το αποτέλεσμα της δράσης, της διάδοσης, της μεταβίβασης και της εξάπλωσης με ομοιόμορφο τρόπο. Εκφράζεται επομένως, μέσω του συνόλου των μετακινήσεων οι οποίες, όποια και αν είναι η κινητήρια δύναμη, επιζητούν να διαδώσουν κάτι, κατά τρόπο ομοιογενή στο εσωτερικό ενός συστήματος, τείνοντας να το περάσουν από μια ισορροπημένη κατάσταση σε μια άλλη κατάσταση ισορροπίας, όταν, σε δεδομένες συνθήκες, το σύστημα είναι κορεσμένο και οι ικανότητες απορρόφησης που διέθετε έχουν εξαντληθεί.

Η έννοια της διάχυσης, αν ληφθεί με τη σημασία της δράσης, εισάγεται όταν μελετούμε διαδικασίες που θέτουν σε κίνηση μετακινήσεις ύλης, προϊόντων, προσώπων, πρακτικών ή ιδέες σ' ένα σύνολο. Η έννοια της χωρικής διάδοσης, καλύπτει το σύνολο διαδικασιών που συμπράττουν στη μετακίνηση, στη μετανάστευση στο γεωγραφικό χώρο, και αντιστρόφως, στις επιπτώσεις που αυτές οι μετακινήσεις προκαλούν σ' αυτό το χώρο. Η διάχυση μπορεί ν' αντιστοιχεί σε μια κίνηση μετανάστευσης, επανεγκατάστασης ή σε μια κίνηση εξάπλωσης.

Αν θεωρήσουμε τον γεωγραφικό χώρο ως ένα σύνολο στοιχείων σε διαντίδραση, η χωρική δομή θα πρέπει να γίνει κατανοητή ως η οργανωτική αρχή της υπό μελέτη γεωγραφικής οντότητας, η οποία παίρνει υπόσταση μέσω μιας μορφής (άξονας, κλίμακα, πόλος κτλ).

Θέση (Situation)

Στη Γεωγραφία, η θέση είναι μια χωρική έννοια, μια εγκατάσταση σχετική στο χώρο. Ως έννοια έχει στόχο να ορίσει ένα χώρο σε σχέση με το εξωτερικό περιβάλλον του¹⁴ γεινιάζον ή μη. Πρόκειται για την ένταξη ενός τόπου σ' ένα γενικότερο πλαίσιο¹⁵ η οποία επιτρέπει να τον ορίσουμε και να τον χαρακτηρίσουμε μέσω των διαντιδράσεων του με τον εξωτερικό χώρο χρησιμοποιώντας τις έννοιες της γεινιάσης και της συνεκτικότητας (connexité), βασικές έννοιες στην χωρική ανάλυση

Στην καθομιλούμενη γλώσσα, η θέση ενός αντικειμένου στην επιφάνεια της γης ισοδυναμεί με το στίγμα του, με την τοποθεσία του. Ο εντοπισμός μιας τέτοιας θέσης μπορεί να ορισθεί με τη βοήθεια ενός συστήματος συγκεκριμένων αναφορών, δηλαδή γεωγραφικών συντεταγμένων (πλάτος και μήκος). Αυτές οι συντεταγμένες, απαραίτητες για τον προσδιορισμό της τοποθεσίας του αντικειμένου, αναπαριστούν το γεωμετρικό τμήμα του GIS¹⁶. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι αυτές συμβάλλουν στον ορισμό της **απόλυτης θέσης** ενός αντικειμένου. Ωστόσο, η μέτρηση της απόλυτης θέσης συνιστά μια στατική μέτρηση.

¹³ Βλέπε στην επόμενη σελίδα ένθετο.

¹⁴ Είναι δυνατόν να αφορά πιο μακρινές περιοχές στο πλαίσιο οικονομικών σχέσεων

¹⁵ Με την έννοια του συνόλου

¹⁶ Ένα GIS μπορεί να ορισθεί ως ένα πληροφοριακό εργαλείο που επιτρέπει την αποθήκευση, τη διαχείριση, την επεξεργασία και την παρουσίαση της γεωγραφικής πληροφορίας.

Αντίθετα, στο γεωγραφικό λόγο, η θέση ορίζει μια σχετική τοποθέτηση-εγκατάσταση (localisation)¹⁷ στο χώρο. Η έννοια της **σχετικής θέσης** ή της γεωγραφικής θέσης είναι πιο εμπλουτισμένη γιατί ορίζει τη θέση ενός τόπου σε σχέση με τη θέση άλλων τόπων με παρόμοια χαρακτηριστικά, αλλά και τη θέση του στο εσωτερικό δικτύων. Γι' αυτό το λόγο, η αξιολόγηση μιας σχετικής θέσης κινητοποιεί ένα σύνολο μετρήσεων αποστάσεων (distance) και προσπελασιμότητας (accessibilite) όσον αφορά τους τόπους που επιλέγονται ως τόποι αναφοράς.

Η σχετική θέση είναι μια δυναμική έννοια. Θα πρέπει να ορίζεται συνεχώς λαμβάνοντας υπ' όψη τις εξελίξεις ταυτόχρονα, των άλλων τόπων θεωρούμενων ως τόπων αναφοράς και των προσπελάσεων οι οποίες υπολογίζονται σε μια ιδιαίτερη σχέση χώρου και χρόνου.

Μ' αυτή την έννοια, για ένα δεδομένο χώρο, η θέση του φθίνει ως προς αυτή άλλων τόπων των οποίων οι φυσικές ή ανθρώπινες ιδιότητες είναι εκ φύσεως ικανές να επηρεάσουν τα χαρακτηριστικά αυτού του τόπου. Η θέση ορίζεται από τις σχέσεις με το κοντινό ή πιο απομακρυσμένο περιβάλλον. Ενώ η τοποθεσία ενός τόπου είναι στενά προσδιορισμένη από τις γεωγραφικές συντεταγμένες της, ο ορισμός της θέσης του προσδιορίζεται σε σχέση με άλλους παρόμοιους ή συμπληρωματικούς τόπους και επομένως, από τη θέση του στα διάφορα δίκτυα¹⁸ (reseaux) τα οποία του εξασφαλίζουν τις σχέσεις μ' αυτά. Η τοποθεσία του Βόλου ορίζεται ολοκληρωτικά από τις γεωγραφικές συντεταγμένες της, ενώ η θέση του προκύπτει από το σύνολο των τοποθεσιών τις οποίες κατέχει στον οδικό άξονα S (ΠΑΘΕ), σε σχέση με την αστική συσσώρευση της Αθήνας, με τη θάλασσα, την δυνητική ενδοχώρα του λιμανιού της, την εξέλιξη της Λάρισας κτλ.. Η γεωγραφική θέση του εκτιμάται άρα με όρους προσπέλασης (accessibilite) σχετική με τους άλλους τόπους. Θα χαρακτηρίσουμε μια θέση κεντρική ή περιφερειακή, κατάσταση επαφής, μεταβατική, εγκλωβισμού κτλ...

Επιπλέον, αντίθετα με την τοποθεσία η οποία συνιστά εσωτερικό χαρακτηριστικό για πάντα ενός δεδομένου τόπου, η θέση ποικίλει στη διάρκεια του χρόνου. Στα ανοιχτά χωρικά συστήματα, οι κοινωνίες αναθεωρούν σταθερά, τις αξιολογήσεις τους για το δυναμικό του κάθε τόπου.

Ο όρος θέση-εγκατάσταση (localisation) υποδηλώνει επίσης, το αποτέλεσμα της δράσης η οποία αποσκοπεί στην επιλογή της θέσης ενός αντικειμένου στο χώρο, λαμβάνοντας υπ' όψη τα σχετικά πλεονεκτήματα τα οποία αυτή η θέση αντιπροσωπεύει (χωροθέτηση). Ο υπεύθυνος δρών για την εγκατάσταση (θέση)

¹⁷ Βλέπε σχετικό κείμενο που ακολουθεί.

¹⁸ Βλέπε σχετικό κείμενο που ακολουθεί.

οφείλει να απαντήσει στην ακόλουθη ερώτηση **που**; Που να κατοικήσει στην περίπτωση ενός νοικοκυριού που αντιμετωπίζει την επιλογή μιας θέσης διαμονής, **που** να εγκατασταθεί μια παραγωγή ενός αγαθού ή μιας υπηρεσίας στην περίπτωση μιας επιχείρησης, **που** να τοποθετηθεί ένας συλλογικός εξοπλισμός στην περίπτωση του κράτους εξασφαλίζοντας ότι, με βάση στους στόχους που τέθηκαν, η συγκεκριμένη εγκατάσταση θα είναι η πιο αποτελεσματική.

Πιο συγκεκριμένα, η αντίληψη η οποία προηγείται μιας τέτοιας επιλογής προϋποθέτει την κινητοποίηση μιας μεγάλης ποικιλίας παραγόντων μεταξύ των οποίων μερικοί έχουν μια συγκεκριμένη χωρική διάσταση. Για τις επιχειρήσεις, θα λάβουμε ιδιαίτερα, υπ' όψη τη θέση και το κόστος μεταφοράς των πόρων (υλικών και άυλων) απαραίτητων για την παραγωγή (εισροές), τη θέση των ανταγωνιστών ή ακόμη πχ της θέσης των αγορών και του μεταφορικού κόστους που προκαλούνται από την πορεία αυτών των αγαθών προς τις αγορές. Για την καλύτερη εγκατάσταση διαβίωσης, θα θεωρήσουμε όλως ιδιαίτερα πχ, τις θέσεις της εργασίας, το κόστος γης και τα κόστη μεταφοράς μεταξύ των τόπων κατοικίας και του τόπου εργασίας. Θα μπορούσαμε επίσης να λάβουμε υπ' όψη διαστάσεις λιγότερο αντικειμενικές, συνδεδεμένες με τις χωρικές αναπαραστάσεις που έχουν οι δρώντες γι' αυτές τις σχετικές θέσεις(καταγωγή, θέα κτλ). Ωστόσο, παρατηρούμενες σε μια ευρύτερη αριθμητική βάση, οι παράμετροι που φαίνονται να παρεμβαίνουν συστηματικά σ' αυτές τις επιλογές, εμφανίζονται ταυτόχρονα, σε οριακό αριθμό και σχετικώς σταθερές.

Η έρευνα γύρω από το πρόβλημα της μοντελοποίησης της βέλτιστης χωροθέτησης (*localisation optimale*) μιας επιχείρησης, αναπτύχθηκε σημαντικά με βάση τις πρωτοποριακές εργασίες του Weber (1909) σχετικές με την βέλτιστη χωροθέτηση, τις εργασίες του Hotelling (1929) σχετικές με τη διαντίδραση των χωροθετήσεων. Η πρόοδος που πραγματοποιήθηκε στη συνέχεια, όσον αφορά τα ζητήματα της χωροθέτησης, κατευθύνθηκαν περισσότερο προς τον εμπλουτισμό της οικονομικής προσέγγισης και των μεθόδων τυποποίησης, παρά προς την ανανέωση των τρόπων με τους οποίους θα έπρεπε να ληφθεί υπ' όψη ο χώρος. Οι εργασίες της οικονομικής γεωγραφίας προτείνουν νέους δρόμους έρευνας προς αυτές τις κατευθύνσεις.

Τα δίκτυα (Reseaux)

Ένα δίκτυο αποτελείται από ένα σύνολο στοιχείων, υλικών, υποδομών, άυλων, ηλεκτρομαγνητικών (κύματα) ή πληροφοριακών, που εξασφαλίζει τις σχέσεις διαφόρων τόπων μιας χωρο-εδαφικής ενότητας (territoire) και των οντοτήτων που τα κατέχουν.

Συντίθεται όχι μόνο από γραμμικά στοιχεία, διαρκή ή προσωρινά, τα οποία μεταφράζουν την ύπαρξη σχέσεων και την εγγύηση της αποτελεσματικότητάς του, αλλά παρομοίως, και από κομβικά στοιχεία απαραίτητα για την οργάνωση των ροών και για τη λειτουργία του **συστήματος**¹⁹ στο οποίο εντάσσεται το δίκτυο.

Μεταξύ των γραμμικών στοιχείων υπογραμμίζουμε τις σιδηροδρομικές γραμμές, τους δρόμους και τους αυτοκινητοδρόμους, τα κανάλια, τις τηλεφωνικές και ηλεκτρικές γραμμές, τα απαραίτητα δίκτυα καναλιών για την άρδευση και την αποξήρανση, τις ερτζιανές συνδέσεις, τα ποτάμια και τους παραπόταμους τους που συνιστούν τα υδρογραφικά δίκτυα ή κατά τρόπο πιο αφηρημένο, τις ανταλλαγές πληροφοριών, πόρων, τις κοινωνικές σχέσεις κτλ..

Τα κομβικά στοιχεία αναφέρονται στους σταθμούς, στα αεροδρόμια, σταθμούς του μετρό, οδικές διασταυρώσεις, ηλεκτρικούς μετασχηματιστές, δορυφόροι ή ακόμη, σε μια άλλη κλίμακα, στις πόλεις, τράπεζες, επιχειρήσεις, πρόσωπα όταν αυτά διατηρούν ποικίλες σχέσεις μεταξύ τους (πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές, πολιτιστικές κτλ..), πολλαπλές και τακτικές στο πλαίσιο των αστικών δικτύων, τραπεζικών δικτύων, επιχειρηματικών και κοινωνικών δικτύων.

Η ύπαρξη δικτύων καθοδηγείται από την ανάγκη κινητικότητας, επικοινωνίας, ανταλλαγών που οφείλεται στην ετερογένεια του γεωγραφικού χώρου. Η ικανοποίηση μιας τέτοιας ανάγκης προϋποθέτει την διασύνδεση γεωγραφικών τόπων. Διασύνδεση που επιτρέπεται από τα δίκτυα μεταφοράς και τηλεπικοινωνιών.

Ο ρόλος των κόμβων στη λειτουργία των δικτύων είναι θεμελιώδης εφ' όσον επιτρέπει πολλαπλές ανταλλαγές, θαλάσσιες μεταφορές, έτσι ώστε να αντισταθμίζεται μερικώς, η απουσία άμεσων συνδέσεων μεταξύ του καθενός από τα ζεύγη τόπων που πρόκειται να εξυπηρετηθούν. Οι κόμβοι, αποτελώντας συχνά, τους τόπους προσπέλασης στα δίκτυα, είναι, σε μερικές περιπτώσεις, τόποι εξουσίας, διακριτοί από τα άλλα τμήματα της χωρο-εδαφικής ενότητας (territoire) και ιεραρχημένοι με βάση το έργο της ποιότητας της υπηρεσίας που είναι ικανοί να προσφέρουν μέσω των δικτύων τα οποία τους εξυπηρετούν. Πράγματι, η ασυνέχεια καθώς και η μεγαλύτερη ή μικρότερη πυκνότητα των σημείων εισόδου και εξόδου, δημιουργούν την εξουσία.

Αυτή η ασυνέχεια που αντιτίθεται στην συνέχεια της χωρο-εδαφικής ενότητας (territoire), αποτελεί σε συνδυασμό με την αποτελεσματικότητα των συστημάτων μεταφοράς που την εξυπηρετούν, καθώς επίσης και με τη δομή, τη μορφολογία του δικτύου που αποτελεί τη συνιστώσα αυτών των συστημάτων, ένα από τους βασικούς

¹⁹ Βλέπε ορισμό του συστήματος.

παράγοντες που επεξηγούν τις χαρακτηριστικές διαφορές προσπέλασης του γεωγραφικού χώρου.

Η χωρικότητα (Spatialite)

Η χωρικότητα συναθροίζει το σύνολο των συνθηκών και των πρακτικών της ατομικής και κοινωνικής ζωής που συνδέονται με τη θέση των ατόμων και των ομάδων και σε σχέση των μεν με τους δε. Ένα θεμελιώδες αξίωμα της γεωγραφίας είναι ότι αυτές οι σχετικές θέσεις (ή γεωγραφικές καταστάσεις) προσδιορίζουν, πιθανώς ή μερικώς, τη μορφή και την ένταση των κοινωνικών διαντιδράσεων. Αυτές, με τη σειρά τους, οικοδομούν εκ νέου, τις βασικές δομές του γεωγραφικού χώρου τις οποίες μετασχηματίζουν.

Η χωρικότητα είναι ένα από τα δύο μεγάλα επεξηγηματικά παραδείγματα που κατασκευάστηκαν από τη γεωγραφία για να συμβάλλουν στην ερμηνεία της διαφοροποίησης της κατοχής της γήινης επιφάνειας από τις ανθρώπινες κοινωνίες. Αποτελεί μια ερμηνεία μέσω των «οριζόντιων» σχέσεων, η οποία συμπληρώνει τις εξηγήσεις που θεμελιώνονται στις «κάθετες» σχέσεις των κοινωνιών σε συνδυασμό με την ποικιλία των συνθηκών και των πόρων που προσφέρει το φυσικό περιβάλλον. Το παράδειγμα της χωρικότητας έγινε αποδεκτό κυρίως από την δεκαετία του 1950.

Η έννοια του χώρου στη γεωγραφία στηρίζεται σε τρία μεγάλα συστήματα αναφοράς :

- 1) ο χώρος εγκατάστασης (θέσης - Localisation), είναι ένα σύνολο από γήινες συντεταγμένες όπου η θέση του κάθε σημείου εντοπίζεται από το πλάτος του, το μήκος του και το υψόμετρό του (με βάση ένα δεδομένο προβολικό σύστημα),
- 2) ο χώρος όπως γίνεται αντιληπτός, βιώνεται ή αναπαρίσταται στην κλίμακα των ατόμων, περιλαμβάνει, πέρα από τις ισχυρές υποκειμενικές και πολιτισμικές διακυμάνσεις, μια οργάνωση αρκετά συστηματική, συχνά επικεντρωμένη στο πρόσωπο και αποτελούμενη από γεινιάζοντες διάσπαρτους (E.T. Hall) ή ομόκεντρους κύκλους (A. Moles), μειωμένης εξοικείωσης όσον απομακρύνεται κανείς απ' αυτούς, και στους οποίους η αντίληψη των *αποστάσεων* διευρυμένη στις γνωστές ζώνες, συστέλλεται όσο η πληροφορία σχετική με τους τόπους μειώνεται. Οι συγκεκριμένες μορφές αυτών των αναπαραστάσεων, συχνά συγχωνευμένες σε ομόκεντρες περιβάλλουσες ζώνες στις μόνιμα εγκατεστημένες παραδοσιακές κοινωνίες διαφοροποιούνται ανάλογα με τις πρακτικές κινητικότητας των ατόμων και της συχνής ή μη επίσκεψης των τόπων που αποτελούν το χώρο διαβίωσής τους.

- 3) Συνάθροιση αυτών των ατομικών χώρων και η σύνθεση των επαναλαμβανόμενων διαντιδράσεων τους στο χρόνο, παράγει ένα χώρο ετερογενή και ανισότροπο,

αποτελούμενο από κόμβους και άξονες ιεραρχημένους που οργανώνουν τις ροές σε χωρο-εδαφικές ενότητες. Στη διάρκεια της ιστορίας, αυτός ο γεωγραφικός χώρος, τείνει να γίνει όλο και πιο ετερογενής (με αντιθέσεις) ανάλογα με την κατανομή του βάρους (μάζα, πλούτος), των κόμβων ή των δικτυώσεων, ενώ την ίδια στιγμή οι συνθήκες κυκλοφορίας (ταχύτητα, άνεση) για τις μεγάλες αποστάσεις καθώς και οι μορφές και οι συνθήκες της κατοίκησης, τείνουν να ομογενοποιηθούν.

Κάθε κοινωνία οργανώνει το χώρο της με βάση μια χωρικότητα που είναι δική της και η οποία εξαρτάται από τις αξίες της, τους κανόνες της καθώς και από τις επιλογές των δραστηριοτήτων της και από τον έλεγχό της επί των τεχνικών. Αυτή η χωρικότητα μπορεί ν' αναλυθεί με βάση τις βασικές συνιστώσες της λειτουργίας του χώρου (χωρο-εδαφική ενότητα/territoire) οι οποίες είναι η ιδιοποίηση, η κατοίκηση, η κυκλοφορία, η εκμετάλλευση (ή η παραγωγή) και η διοίκηση(ή η διαχείριση).

Η διαστασιοποίηση, η χωροδιάταξη (espace), οι πυκνότητες και οι μορφές (διαμορφώσεις) ποικίλουν κατ' αυτό τον τρόπο από τη μια κοινωνία στην άλλη. Όμως αναγνωρίζονται στα τοπία και στις χωρικές δομές, οι επιπτώσεις αμετάβλητων ανθρωπολογικών δεδομένων (όπως :

- η μέτρηση των καλλιεργούμενων επιφανειών σε μέρες εργασίας, οι χωρο-αποστάσεις των ταξιδιωτικών σταθμών σε ημέρες πορείας, ή
- η απόσταση των πόλεων σε ώρες μεταφοράς) και οι γεωμετρικές δυσκολίες (κυκλοφορία στο κέντρο της πόλης) ή
- οι διαντιδράσεις (ισχυρή μείωση των πιθανοτήτων μπουτλιαρίσματος σε σχέση με την απομάκρυνση από το κέντρο ή
- η τυραννία της απόστασης

που εξηγούν την ομοιότητα των στοιχειωδών χωρικών δομών όπως αυτή εντοπίζεται και επιβεβαιώνεται από την εφαρμογή διάφορων μοντέλων χωρικής ανάλυσης (Μοντέλο του von Thünen, μοντέλο των κεντρικών τόπων) και ταξινομείται πχ από τον R. Brunet στον πίνακά του των «χωρεματικών».

Η έννοια του τοπίου

Σύμφωνα μ' ένα πρώτο βασικό ορισμό, το τοπίο είναι το τμήμα μιας περιοχής το οποίο η φύση προβάλλει στον παρατηρητή.²⁰ Η έννοια του τοπίου αποτελεί όντως, ένα κεντρικό εννοιολογικό εργαλείο για την Γεωγραφία η οποία αναλαμβάνει την περιγραφή και την λογική επεξήγηση του τοπίου.

Σ' αυτή τη βάση, το τοπίο συνιστά μια σύνθετη έννοια. Εμφανίζει ταυτόχρονα, φυσικές μορφές, συμπεριλαμβάνοντας και την επιφάνεια που σχηματίζει ο ουρανός, τις μορφές που προκύπτουν από τις χωροταξικές παρεμβάσεις των ανθρώπων. Επομένως, το τοπίο προκύπτει από αυτόν τον συνδυασμό.

Η γεωγραφική προσέγγιση του τοπίου

Παρόλα αυτά η έννοια του τοπίου παραμένει ελάχιστα ξεκάθαρη. Σ' αυτό συμβάλλει και η αυξανόμενη τάση να ονομασθεί τοπίο κάθε συγκεκριμένη περιγραφή του ορατού. Πολλοί γεωγράφοι θεωρούν ότι το τοπίο δεν μπορεί να φανερώσει παρά μόνο το επιφανειακό και το επιφαινόμενο και επομένως, επειδή αυτά συχνά δεν εκφράζουν την πραγματικότητα, αυτό που ενδιαφέρει τη Γεωγραφία είναι περισσότερο η προσέγγισή του ως τμήμα ενός χωρικού συστήματος.

Ο εκσυγχρονισμός των τεχνικών τείνει να μετασχηματίσει τα παραδοσιακά τοπία στον αγροτικό χώρο όπως οι αναβαθμίδες ή οι συστάδες δένδρων δίπλα σε ρυάκια και χειμάρρους. Ιδιαίτερα, στις περιοχές όπου ολοκληρώθηκε ο αναδάσμος της γης, μπορεί να θεωρηθεί ότι οι ισοπεδώσεις και αποψιλώσεις λειτούργησαν σε βάρος των βιοτόπων αλλά και του αγροτικού παραδοσιακού τοπίου.

Το τοπίο τελικά, φανερώνει τόσο ιστορικά παρελθόντα φαινόμενα όσο και τωρινά έργα της κοινωνίας. Πρόκειται ωστόσο, για τοπία που αντιστοιχούν σ' ένα αποκρυσταλλωμένο χρόνο. Οι ορατές μορφές των αγροτικών οικισμών και κατοικιών μας δίνουν πληροφορίες τόσο για τις τεχνικές κατασκευής παλιότερων εποχών και για τον τρόπο, με τον οποίο χρησιμοποιούσαν τότε τα κτίρια, όσο και για την σημερινή χρήση αυτών των κατοικιών, στο πλαίσιο των σημερινών τρόπων ζωής και οικονομικών αναγκών.

Ο στόχος διατήρησης των τοπίων έχει τις περισσότερες φορές σήμερα, ένα τουριστικό στόχο. Αυτό εξηγείται γιατί το τοπίο αποκτά όλο και περισσότερο, τα τελευταία χρόνια, μια εμπορευματική αξία. Όταν αγοράζουμε μια εξοχική κατοικία, αποκτούμε επίσης, και τη θέα την οποία απολαμβάνουμε από το παράθυρο.

Σ' αυτή τη περίπτωση το τοπίο θεωρείται ως ένα στοιχείο του πλαισίου ζωής. Για τον ίδιο λόγο μετεξελίχθηκε πλέον σε μια από τις συνιστώσες της τουριστικής

²⁰ Λεξικό Robert.

προσφοράς, ενώ λαμβάνεται όλο και περισσότερο υπ' όψη στις χωροταξικές πολιτικές.

Τελικά, στην ανθρωπογεωγραφία υφίστανται δύο σχολές για την μελέτη των τοπίων.

- Η πρώτη στοχεύει στη μελέτη των τοπίων και στην ταξινόμησή τους. Ο ερευνητής απομονώνει τα συνιστώντα στοιχεία του τοπίου, εκείνα που προέρχονται τόσο από τη φύση όπως το ανάγλυφο και η βλάστηση όσο και από τη δράση των ανθρώπων : οι διάφορες καλλιέργειες, οι κατασκευές και οι οδοί επικοινωνίας. Προσπαθούν, μέσω αυτών των αναλύσεων, να αξιολογήσουν τα τοπία μέσω ενός προσδιορισμού της ποιότητάς τους : μονοτονία ή πλούτος αντιθέσεων, τάξη ή αταξία, συνέχεια ή ασυνέχεια κτλ.. Οι αναλύσεις αυτές έδειξαν ότι τα τοπία δεν είναι στατικά : αλλάζουν και μεταμορφώνονται ανάλογα με τους εποχικούς ρυθμούς ή με τις οικονομικές εξελίξεις. Μερικά τοπία μαρτυρούν τη συγκέντρωση των ανθρώπων άλλα την εγκατάλειψη. Άλλα τοπία εμφανίζονται περισσότερο ευαίσθητα από άλλα στις εξωτερικές παρεμβάσεις.
- Για τη δεύτερη σχολή και για τους γεωγράφους που την ακολουθούν, το τοπίο δεν αποτελεί το κεντρικό αντικείμενο μελέτης. Το τοπίο αποτελεί συχνά μια πηγή γνώσεων μεταξύ άλλων (στατιστικές, διάφορα κείμενα, αποτελέσματα έρευνας κτλ). Σ' αυτή την περίπτωση το τοπίο χρησιμοποιείται από τον γεωγράφο για να θέσει ερωτήματα οι απαντήσεις των οποίων δεν βρίσκονται μέσα στο τοπίο. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα, παρατηρούμε εγκαταλειμμένα τοπία σε ανώμαλη γη. Η δημιουργία και η συντήρηση αναβαθμίδων για την καλλιέργεια κριθαριού ή σιταριού ή της ελιάς δεν είναι πλέον καθόλου αποδοτική. Η εγκατάλειψη των καλλιεργειών και η χερσοποίηση είναι παντού ορατές. Ωστόσο, οι επίσημες στατιστικές δεν το μαρτυρούν ούτε το επιβεβαιώνουν. Σ' αυτή την περίπτωση, οι στατιστικές ψεύδονται ενώ το τοπίο λέει την αλήθεια. Οπλισμένος μ' αυτές τις παρατηρήσεις, ο γεωγράφος μπορεί να αναζητήσει επιπλέον πηγές για να εξηγήσει τη φύση και την έκταση της εγκατάλειψης.

Το τοπίο συνιστά τον κατ' εξοχή τόπο συνάντησης του ανθρώπου με τη φύση. Το τοπίο, αποτελεί πράγματι προϊόν της μακρόχρονης δράσης του ανθρώπου πάνω στη γη, δομικό στοιχείο και χωρική έκφραση ταυτόχρονα του ανθρωπογενούς χώρου. Ως αποτύπωση στο χώρο το τοπίο εκφράζει τις ιδιαιτερότητες των ποικίλων γεωγραφικών τόπων καθώς και τις πολιτιστικές συνήθειες των τοπικών κοινωνιών.

Τελικά, μπορούμε να ορίσουμε, απλά και συγκεκριμένα το τοπίο, ως εκείνο το εδαφικό τμήμα που φαίνεται, που μπορεί κανείς να το διακρίνει.

Σ' αυτή τη βάση του ορισμού του τοπίου, θα πρέπει ωστόσο, να γίνει αποδεκτό ότι :

α. αυτό που φαίνεται υπάρχει ανεξάρτητα από μας. Ανήκει στον κόσμο της πραγματικότητας και επομένως, μπορεί θεωρητικά, ν' αναλυθεί επιστημονικά και αντικειμενικά από τους ερευνητές.

β. αυτό που φαίνεται βιώνεται και αισθητικά γίνεται αντιληπτό με διαφορετικό τρόπο από τους ανθρώπους, οι οποίοι είναι με τον ένα ή τον άλλο τρόπο οι χρήστες, άμεσοι ή έμμεσοι (και στη περίπτωση του θεάματος αυτό αποτελεί μια μορφή χρήσης). Αυτοί οι χρήστες ενεργούν επί του τοπίου μέσω αξιακών επιλογών και κρίσεων. Κατ' αυτό το τρόπο, ένα άλλο θέμα ανάλυσης είναι επομένως, **η αντίληψη του τοπίου** (ή κάποιων από τα στοιχεία του), και κάθε τροποποίησή (ή δράση διατήρησης) του τοπίου θα πρέπει να επεξηγηθεί μέσω αυτής της αντίληψης (perception).

Τοπίο, δομές και συστήματα

Ωστόσο, ένας πιο σύνθετος ορισμός του τοπίου που προέρχεται από την Ανθρωπογεωγραφική προσέγγισή του²¹, το θεωρεί ως ένα δεδομένο, εμπλουτισμένο, σχηματισμένο από στοιχεία τόσο φυσικά (πλαγιές, σχήματα, κάλυψη κτλ) όσο και ανθρώπινα (κτίσματα, κατοικία, πόλεις, δρόμοι κτλ) καθώς και από τις σχέσεις τους.

Αυτές οι σχέσεις δεν αφορούν άμεσες διαδράσεις αλλά την αντανάκλαση των δομών που παράγουν οι ίδιες οι διαδράσεις στο εσωτερικό των συστημάτων που επενεργούν στο τοπίο. Δεν υφίστανται άμεσες διαδράσεις μεταξύ μιας εικόνας της φύσης και μιας εικόνας του οικισμού ούτε απαραίτητη σύνδεση.

Υπάρχουν όμως διαδράσεις μεταξύ των συστημάτων κατοίκησης, κατοχής και χρήσης γης και παραγωγής καθώς και μεταξύ αυτών και των φυσικών συστημάτων.

Και οι δύο εικόνες αποτελούν δύο προϊόντα και οι δεσμοί τους θα πρέπει ν' αναζητηθούν στις δομές και στα συστήματα²².

Είναι γεγονός, ότι το ουσιαστικό αντικείμενο του γεωγράφου είναι να αποδώσει τοπία που αποτυπώνονται : να περιγράφονται, να ταξινομούνται, να ερμηνεύονται οι μορφές τους και οι μετασχηματισμοί τους.

Σ' αυτή την περίπτωση μπορούμε να αντιληφθούμε το τοπίο ταυτόχρονα :

- ως ένα σύνολο σημείων των οποίων θα πρέπει να αναζητήσουμε τα σημαίνοντα.
- ως μια συνιστώσα του χώρου

²¹ Roger BRUNET (1995), Analyse des paysages et sémiologie : éléments pour un débat, in " La théorie du paysage en France. Επιμ. Alain ROGER. Εκδ. CHAMP VALLON.

²² Οι λέξεις σύστημα και δομή χρησιμοποιούνται εδώ με τις εξής έννοιες : ένα σύστημα είναι ένα δυναμικό σύνολο σωμάτων σε διαντίδραση (σύστημα παραγωγής, σύστημα διάβρωσης κτλ). Μια δομή αποτελεί την πρόσκαιρη κατάσταση ισορροπίας ενός συστήματος ή ενός συστήματος συστημάτων.

Πχ οι αναβαθμίδες μπορούν ν' αποτελέσουν ταυτόχρονα το σημείο (ένδειξη) μιας εξαφανισμένης αγροτικής οργάνωσης αλλά επίσης ένα στοιχείο μιας προηγούμενης δομής, παίζοντας ένα ρόλο εμποδίου στον αγροτικό εκσυγχρονισμό ή αντίθετα ελκυστικού παράγοντα για την τουριστική ανάπτυξη, και τέλος, ένα ρυθμιστή υδατικών παροχών. Ένα σύνολο από μεγάλες εκτάσεις αποτελεί ταυτόχρονα το σημείο της κυριαρχίας μεγάλων εκμεταλλεύσεων και ένα παράγοντα που βαρύνει αρκετά (θετικά ή αρνητικά) σε κάθε δράση (εκμηχάνιση, αναδασμός, τρόποι αστικοποίησης).

Η ανάλυση του τοπίου με την στενή έννοια δεν έχει νόημα γιατί συνεπάγεται τη μείωση της πληροφορίας την οποία το τοπίο περιέχει και δεσμεύει. Θα πρέπει να επεκταθεί, όπως ήδη τονίστηκε, στις δομές ακόμη και στα συστήματα. Το αντικείμενο συνίσταται άρα, στην ανάγνωση του τοπίου στο πλαίσιο και άλλων πηγών και πληροφοριών που διαθέτουν και αυτές ενδείξεις (έρευνες, στατιστικά, μετρήσεις, χάρτες κτλ) : το σύνολο αυτών των ενδείξεων επιτρέπει την πρόσβαση στα «σημαίνοντα» : δηλαδή στις δομές και στα συστήματα.

- Γεωγραφικό σύστημα
- Κτηνοτροφικό σύστημα
- Οικισμός

Στο τοπίο, ως τμήμα του εδάφους υπάρχει **συμβίωση πολλαπλών συστημάτων** όπως αυτό της κατοίκησης, της κατοχής και χρήσης γης, της παραγωγής. Αυτά τα συστήματα **επενεργούν** στο τοπίο, δημιουργούν **διαδράσεις** και παράγουν **δομές** γύρω από τις οποίες οργανώνονται **σχέσεις** στο εσωτερικό του τοπίου.

Επομένως, η ανάλυση του τοπίου θα πρέπει να επεκταθεί στις **δομές** και στα **συστήματα** και να εστιασθεί στις διαχρονικές παρεμβάσεις των ανθρώπων. Στη Γεωγραφία, οι λέξεις **σύστημα** και **δομή** χρησιμοποιούνται με τις εξής **έννοιες** :

- **σύστημα**: ένα δυναμικό σύνολο στοιχείων σε διαντίδραση : σύστημα παραγωγής (κάλυψη, χρήσεις γης, σύστημα βόσκησης ή καλλιέργειας), σύστημα διάβρωσης κτλ).
- **δομή** : η οργάνωση του συστήματος στο χώρο. Αποτελεί την πρόσκαιρη κατάσταση ισορροπίας ενός συστήματος (πχ οι Αναβαθμίδες).

Ο στόχος του ερευνητή είναι να εντοπίσει και να αναλύσει τις διαδράσεις μεταξύ αυτών των ανθρωπογενών συστημάτων καθώς και μεταξύ αυτών και των φυσικών συστημάτων (κατοικία-οικοσύστημα, κτηνοτροφικό σύστημα - Δάσος κτλ).

Η ανάλυση αυτή θα ξεκινήσει από τις δομές που διαθέτει και οργανώνει στο χώρο το κάθε σύστημα. Πχ, οι βοσκότοποι ως επιφάνεια στο εσωτερικό μιας δασικής περιοχής ως δομή του κτηνοτροφικού συστήματος βόσκησης, οι αναβαθμίδες ως δομή του

γεωργικού παραγωγικού συστήματος. Όμως όπως σημειώθηκε παραπάνω, οι επιπτώσεις στο τοπίο είναι έμμεσες : πχ η εκχέρσωση στο σημείο εγκατάστασης των κατοικιών ενός μικρού οικισμού στο εσωτερικό ενός δάσους, προκαλεί έμμεσα συνθήκες διάβρωσης και όχι η κατοικία αυτή καθ' εαυτή.

Το πρόβλημα της προσέγγισης και των μεθόδων

Το τοπίο δεν αποτελεί μόνο αντικείμενο προστασίας αλλά και τόπο δημιουργίας. Συνολικά, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι το τοπίο δεν συνιστά παρά μια πλευρά μιας πιο πλούσιας χωρικής πραγματικότητας. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι θα πρέπει να εντάξουμε στην ανάλυση του τοπίου ότι συμβάλλει στη λειτουργία του χώρου μια δεδομένη χρονική στιγμή : κινητικότητα ανθρώπων και αγαθών με τη μορφή διάφορων μετρήσιμων ροών, διαδικασίες και άλλους επεξηγηματικούς παράγοντες. Δεν θα πρέπει να συγχέεται το αντικείμενο με το σύστημα το οποίο το περικλείει (πχ παραγωγικό σύστημα), ή το τοπίο με το χώρο.

Η θεωρία της αντίληψης φθάνει μέχρι να ισχυρισθεί ότι η κάθε πραγματικότητα είναι υποκειμενική. Ωστόσο, οι μορφές και το περιεχόμενο ενός τοπίου μπορούν ν' αποτελέσουν αντικείμενο μιας αντικειμενικής ανάλυσης. Το ποσοστό κάλυψης ενός δάσους, μιας καλλιέργειας, το ύψος ενός κτιρίου μπορούν να μετρηθούν. Η ματιά προερχόμενη από οποιοδήποτε άνθρωπο, δεν επηρεάζει την πραγματικότητα που εγγράφεται στο τοπίο. Αναμφισβήτητα, αυτό που μπορεί να προσλάβει διαφορετικές ερμηνείες είναι η κριτική ενός τοπίου όπως και η αντίληψη που μπορεί να υπάρξει για το τοπίο ανάλογα με τους ανθρώπους, την προέλευσή τους και τον πολιτισμό τους.

Η ταχεία εξέλιξη των σύγχρονων κοινωνιών, ιδιαίτερα του δυτικού κόσμου, με την πρόοδο της εντατικής γεωργικής δραστηριότητας, την ενίσχυση και επέκταση των καταναλωτικών συνηθειών, επηρεάζει πλέον άμεσα τη φύση, δημιουργεί περιβαλλοντικά προβλήματα μεταβάλλοντας αρνητικά τις οικολογικές ισορροπίες που ο άνθρωπος για αιώνες κατάφερε να διατηρήσει.

Αυτή η εξέλιξη δείχνει πόσο σημαντική αναδεικνύεται σήμερα, όσο ποτέ άλλοτε η κατανόηση της φύσης στο εσωτερικό ή δίπλα από την οποία ο άνθρωπος ζει, εργάζεται και παράγει, αλλά και η αξιολόγηση των σχέσεων μ' αυτή. Όταν μελετούμε το τοπίο, στην πραγματικότητα μας ενδιαφέρουν αυτές οι σχέσεις και η εξέλιξή τους. Αυτό σημαίνει ότι δεν χρησιμοποιούμε εδώ έννοιες καθαρά αισθητικές ούτε καταγινόμαστε με το να συλλέξουμε απλά ίχνη από το παρελθόν. Το τοπίο αποτελεί τελικά τον καθρέπτη των παλαιών και σημερινών σχέσεων του ανθρώπου με τη φύση που τον περιβάλλει, το πεδίο όπου άφησε τα ίχνη του λιγότερο ή περισσότερο συγκεκριμένα και βαθιά.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι το τοπίο έχει μια ιστορία να μας διηγηθεί, ή μας προσκαλεί να την συνθέσουμε εκ νέου με στοιχεία που μπορεί να μας διαθέσει.

Τα διάφορα ίχνη μας δείχνουν παλιότερες χρήσεις, παλιότερα συστήματα καλλιέργειας. Αυτό που μας ενδιαφέρει στη συνέχεια είναι πως εξελίχθηκαν αυτά, πως έγινε η μετάβαση από την παλιότερη στη σημερινή κατάσταση. Κατ' αυτό το τρόπο, μπορούμε να εντοπίσουμε αν τέτοιες εξελίξεις έγιναν ήρεμα και αργά ή απότομα.

Αυτή η θέληση να διερευνηθεί το παρελθόν του τοπίου δεν στοχεύει στην ωραιοποίηση του παρελθόντος. Απλώς μια τέτοια προσέγγιση επιτρέπει να σχετικοποιηθεί το παρόν και να διασαφηνισθούν οι μελλοντικές δυνατότητες της τοπικής αγροτικής οικονομίας μέσω των σχέσεών της με τους τοπικούς φυσικούς πόρους, να προσδιορισθούν οι τάσεις οι οποίες επηρεάζουν το μέλλον μιας μικρής περιοχής. Πρόκειται πιο συγκεκριμένα, για τις δυσκολίες μετασχηματισμού της έγγειας ιδιοκτησίας, η κερδοσκοπία επί των δασικών πόρων, οι τεχνολογικές καινοτομίες καθώς και οι οργανωτικές δυσκολίες για τη συντήρηση των συλλογικών διευθετήσεων στο χώρο.

Τέλος, τα τοπία εκφράζουν αυτό που συνδέει τις υλικές πρακτικές, τις κοινωνικές σχέσεις, τις συμβολικές παραστάσεις και προπαντός αυτό που συμβάλει στη τυποποίηση του τοπικού πολιτισμού : ένα τοπίο που αποδιοργανώνεται, που χερσοποιείται, αναγγέλλει συχνά ότι μια τοπική αγροτική κοινωνία βρίσκεται σε διαδικασία εξαφάνισης ή το λιγότερο σε μια διαδικασία αλλαγής ή εγκατάλειψης των σχέσεων με τη φύση που την περιβάλλει.

Παράδειγμα ανάλυσης ενός τοπίου

Η κλασική μελέτη του “γεωγραφικού συνδυασμού” επιτρέπει να αναλυθούν τα θεμελιώδη στοιχεία ενός τόπου. Τα στοιχεία αυτά δεν αποτελούν άμεσα τις μορφές

των τοπίων αλλά τις υποβάλλουν και τις προσδιορίζουν σε μεγάλο βαθμό. Το τοπίο εμφανίζεται ως ο εκφραστής ενός συνδυασμού που συνδέεται και αφορά ένα τόπο.

Μέθοδοι επιλογής και ταξινόμησης πληροφοριών κατά τη διερεύνηση ενός τοπίου.

Περιγραφή των βασικών συνιστωσών του τοπίου :

⇒ **Τοπογραφία**

- υψόμετρο
- σχήματα αναγλύφου (πλαγιά, κοιλάδα, λοφίσκος, πεδιάδα, αναβαθμίδες....
- υπολογισμός κλίσεων

⇒ **Γεωλογία-εδαφολογία**

- φύση του υπεδάφους
- πληροφορίες για το έδαφος : βάθος, δομή, σύσταση
- φαινόμενα διάβρωσης

⇒ **Αυτοφυής Βλάστηση**

- πυκνότητα και συνέχεια της κάλυψης της βλάστησης
- κατανομή των ειδών
- εντοπισμός των βλαστικών ομαδοποιήσεων
- προσδιορισμός των επιπτώσεων από την δράση των ανθρώπων

⇒ **Χρήση του χώρου**

☞ Για τα δάση

- μέθοδοι αξιοποίησης

☞ Για τα κτήματα και τους βοσκότοπους

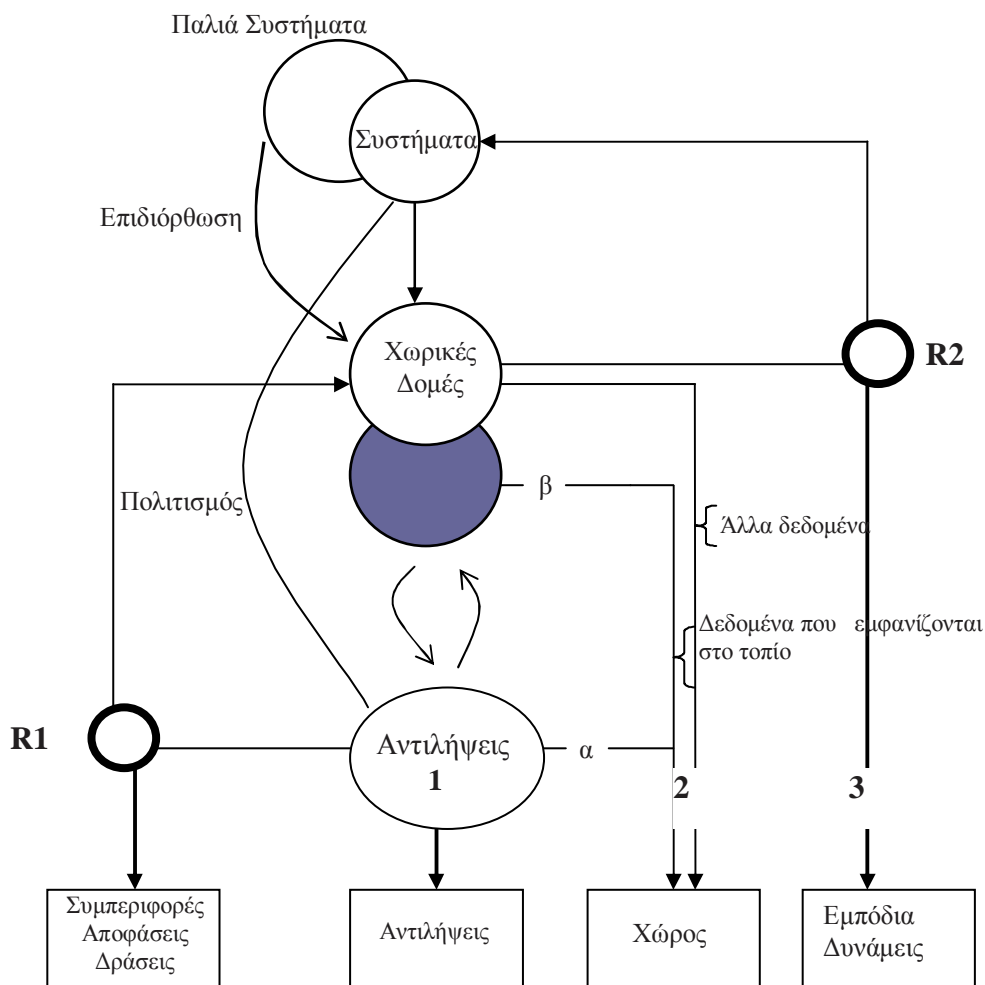
- σχήμα και διαστάσεις χωραφιών (parcelles)
- φύση των ορίων τους (τοίχος, χάνδακας κτλ)
- εντοπισμός των καλλιεργειών και η κατανομή τους
- υποθέσεις για το σύστημα καλλιέργειας
- η χρήση των βοσκοτόπων

☞ Τα φαινόμενα εκχέρσωσης ή χερσοποίησης

⇒ **Οι επιπτώσεις από την ανάπτυξη της Υπαιθρου**

- ☞ Αγροτική ανάπτυξη
- ☞ Οικιστική ανάπτυξη
- ☞ Ανάπτυξη μη γεωργικών δραστηριοτήτων(βιοτεχνία, βιομηχανία, τουρισμός κτλ)
- ☞ Φυσικές Υποδομές/χωροταξικές παρεμβάσεις

Η θέση και οι μορφές της ανάλυσης του τοπίου

Θέματα Μελέτης

Σ' αυτό το σχήμα - η μοντέλο - το τοπίο θεωρείται ως μια επιφάνεια, μια όψη, η αντανάκλαση μιας χωρικής δομής.

1. Οι αντιλήψεις σχετικά με το τοπίο περιλαμβάνουν αυτές των «αναγνωστών» : ερευνητές, κάτοικοι, επισκέπτες αλλά και αυτές του υπεύθυνου για χωροταξικές παρεμβάσεις. Η σύνδεση έχει αμφίδρομη σχέση στο βαθμό που το τοπίο αποτελεί μια διανοητική κατασκευή. Οι εικόνες των αναγνωστών, ποικίλες, τροφοδοτούνται (τόσο σε ατομικό όσο και συλλογικό επίπεδο) από τον πολιτισμό τους ο οποίος είναι προϊόν των συστημάτων.

Αυτές οι αντιλήψεις, όταν τουλάχιστον η κοινωνία επιθυμεί να διατηρήσει, προστατεύσει, τροποποιήσει τα τοπία της, οδηγούν σε συμπεριφορές και σε αποφάσεις (όχι χωρίς συγκρούσεις μεταξύ των δρώντων), δηλαδή σε μια μορφή αναδρομικής ενέργειας (R1). Όμως οι ενέργειες που προκύπτουν από αυτές τις

αποφάσεις δεν επενεργούν άμεσα σ' αυτή την επιφάνεια (του τοπίου) : επενεργούν στην χωρική δομή και αυτή η δράση αντανακλάται στο τοπίο. Σ' αυτή τη περίπτωση αυτή η ίδια δράση μπορεί να έχει σημαντικές επιπτώσεις στα συστήματα (R2).

Προκύπτουν δύο θέματα έρευνας : μελέτη των διαφόρων αντιλήψεων, μελέτη των συμπεριφορών, των αποφάσεων και των δράσεων ως προς τα τοπία.

2. Ένα τρίτο θέμα μελέτης, αφορά την ανάλυση του χώρου. Αυτή τροφοδοτείται από την ανάλυση των τοπίων η οποία περνά από τις αντιλήψεις που έχει ο ερευνητής (α), αλλά μπορεί ν' αποτελέσει επίσης, αντικείμενο άμεσων μετρήσεων (β). Αυτά ωστόσο δεν είναι αρκετά για την σε βάθος μελέτη του τοπίου, γι' αυτό θα πρέπει αυτή να τροφοδοτηθεί από το σύνολο των πληροφοριών που αφορούν τις χωρικές δομές, και περιλαμβάνει συνεπώς, τα αποτελέσματα των R1 και R2 τα οποία συμβάλλουν στην αναδόμηση αυτών των χωρικών δομών.

3. Ορισμένα στοιχεία που εμφανίζονται στο τοπίο αποτελούν δυνάμεις (παράγοντες, εμπόδια κτλ) των συστημάτων (αναδρομική ενέργεια R2). Όμως, αυτά τα στοιχεία των τοπίων δεν επενεργούν επάνω στα συστήματα : το ρόλο αυτό αναλαμβάνουν τα στοιχεία της δομής (λιγότερο ή περισσότερο εμφανή στα τοπία). Μια αναβαθμίδα, μια πεδιάδα με μεγάλες καλλιέργειες, ένα σουπερμάρκετ επενεργούν στα συστήματα, όχι ως ίχνη του τοπίου αλλά ως αναβαθμίδες, πεδιάδα με μεγάλες καλλιέργειες ή σουπερμάρκετ. Αυτή η ανάλυση των εμποδίων και των αναδρομικών ενεργειών αποτελεί ένα άλλο θέμα απαραίτητης μελέτης.

4. Το παραπάνω σχήμα, αν έχει μια λογική, φανερώνει ότι η άμεση μελέτη των τοπίων δεν αποτελεί παρά ένα μέρος των δυνατικών θεμάτων μελέτης (2, β).

Η εμπορευματοποίηση του τοπίου

Η λέξη τοπίο δεν υπάρχει στην καθημερινή απλή γλώσσα των ανθρώπων. Υπάρχει γι' αυτό το λόγο, μη κατανόηση εκ μέρους τους, και του περιεχομένου της λέξης αλλά ακόμη περισσότερο και της έννοιας. Το τοπίο είναι γι' αυτούς τους ανθρώπους, η περιοχή τους, η χώρα τους. Αυτό συμβαίνει γιατί το τοπίο συνιστά μια άποψη των διανοούμενων, μια αφαίρεση, μια επινόηση. Για να παραχθεί ένα τοπίο, πρέπει να ακινητοποιηθεί κάποιος, να επικεντρώσει το βλέμμα του, να πλαισιώσει ένα σημείο. Αυτή η πλαισιωμένη εικόνα, αυτός ο επινοημένος και ακινητοποιημένος χρόνος αποτελούν έννοιες επιστημονικού πολιτισμού που δεν αντιστοιχούν σε κανένα συνηθισμένο βίωμα των απλών ανθρώπων.

Αυτοί οι άνθρωποι κυκλοφορούν, ζουν σ' ένα χώρο πολλαπλό και πολυδιάστατο. Έχουν μια άλλη αντίληψη του χώρου και γι' αυτό το λόγο εμφανίζεται μια πολιτισμική καθυστέρηση σε σχέση με την επιστημονική προσέγγιση και ερμηνεία του τοπίου. Γι' αυτούς τους ανθρώπους το τοπίο σημαίνει η περιοχή τους που τη γνωρίζουν και την έχουν βιώσει. Για τον επιστήμονα είναι μια διανοητική κατασκευή που δεν αποδίδει τη σχέση με τον ευρύτερο χώρο. Αντίθετα, η χώρα-περιοχή περιλαμβάνει πολλούς τόπους ζωής, όπου έχει κανείς πράγματα για να ασχοληθεί. Η χώρα-περιοχή υποθέτει την κινητικότητα, την ανταλλαγή μεταξύ κατοίκου και του τόπου-περιβάλλοντος.

Η έκφραση τι ωραίο τοπίο γίνεται αντιληπτή διαφορετικά από τον κάτοικο. Αφορά το ίδιο αντικείμενο (ένα τμήμα του χώρου), αξιολογείται με τον ίδιο τρόπο, όμως καθένας μιλά για άλλο πράγμα. Για ένα τοπίο για το οποίο το μάτι του αστού έλκεται από την κυριαρχία ενός έντονου ωραίου χρώματος, ο κάτοικος θα αναφερθεί σε ποιον ανήκει, με τι καλλιεργείται, ποια είναι η αξία του ως γη. Για τον κάτοικο αυτόν, το χρώμα δεν είναι παρά μια δευτερεύουσα ιδιότητα, οι βασικές ιδιότητες παραμένουν αυτές που αφορούν την κατοχή και την προσπάθεια αξιοποίησης αυτού του τμήματος γης.

Αυτή η διαφορά μεταξύ της επιστημονικής και ανθρώπινης αντίληψης του τοπίου, ενισχύεται ακόμη περισσότερο αν αναφερθούμε στο τοπίο-φύση ως εμπόρευμα. Το πέρασμα αυτό δηλαδή του τοπίου και της εικόνας του σε εμπόρευμα αποτέλεσε μέρος της γενικότερης μετατροπής της φύσης σε εμπόρευμα στο πλαίσιο του καπιταλιστικού συστήματος.

Αν ο αγρότης αντιλαμβάνεται τη γη, ως αντικείμενο ανταλλαγής, με όρους επιφάνειας και παραγωγής, αντίθετα, οι νέοι επιχειρηματίες, έγγειοι επενδυτές η δρώντες στη τουριστική βιομηχανία, μετατρέπουν μια περιοχή σε τοπία, σε εικόνες, με στόχο να παράγουν με μικρό κόστος μια προστιθέμενη αξία στο προς διαπραγμάτευση αντικείμενο. Η όλη επιχείρηση από οικονομικής πλευράς είναι ταυτόχρονα, ολέθρια και ευφυής. Στην περίπτωση των ακινήτων πχ, η εικόνα που παρατηρείται από το παράθυρο, η φημισμένη θέα (απόρθητη ή μη) πωλείται τελικά παρόλο που δεν περιλαμβάνεται ως υλικό στοιχείο στο συμβόλαιο. Αυτό που παρατηρούμε, μια πόλη, η φύση, ένα βουνό, η θάλασσα δεν συνιστούν αντικείμενο προς πώληση, ωστόσο, η εικόνα όπως γίνεται αντιληπτή μέσω του αντικειμένου προς πώληση, συνιστά παράγοντα αξιοδότησης.

Προκύπτει, ίσως, μια νέα έννοια ιδιοκτησίας η οποία, με την όψη της απόρθητης θέας, θα τροποποιήσει μακροπρόθεσμα τις στάσεις και τις νοοτροπίες. Θα υπάρξει μια αξία χρήσης αυτού που βλέπουμε η οποία θα περιορίζει κατά συνέπεια, την αξία

χρήσης του αντικειμένου και επομένως, την ιδιοποίησή του. Στην περίπτωση του τουρισμού και των διακοπών, η εικόνα του τοπίου αποτελεί ένα μέσο προώθησης της εμπορευματοποίησής του. Ο μετασχηματισμός της φύσης σε εμπορεύσιμο αγαθό επιχειρείται τελικά, μέσω της παρέμβασης στην εικόνα, εικόνα που και η ίδια γίνεται εμπόρευμα.

Αυτή η σχέση τοπίου, εικόνας και διαφήμισης, αν αναλυθεί είναι δυνατόν, να φανερώσει, αυτό που αντιπροσωπεύει μια περιοχή ως τουριστικός χώρος για τους τουρίστες και τους ειδικούς του τουρισμού και γενικότερα για την προσφορά και τη ζήτηση. Σ' αυτό το πλαίσιο τοποθετείται η εικόνα πχ της Ελλάδας του τουρισμού, η εικόνα που διαμορφώνουν οι τουρίστες και προβάλλουν οι επιχειρηματίες του τουρισμού μέσω των διαφημιστικών φυλλαδίων και εικόνων τους. Η ανάλυση αυτών των εικόνων είναι δυνατόν, επομένως, να διερευνήσει τον τουριστικό χώρο μιας περιοχής ως αντικείμενο κατανάλωσης όπως αυτός διαμορφώνεται ως αποτέλεσμα της εμπορευματοποίησης του τουρισμού. Οι διαφημιστικές εικόνες μπορούν ν' αποτελέσουν αντικείμενο μιας τέτοιας ανάλυσης, εφ' όσον η διαφήμιση ιδιοποιήθηκε εδώ και αρκετά χρόνια αυτόν τον τομέα. Μέσω των φυλλαδίων της προβάλλει το χώρο με εικόνες και κείμενο και διαχέει τι και με ποιο τρόπο μπορεί να καταναλωθεί και εισάγει και οδηγεί την τουριστική μάζα στην άσκηση μιας τουριστικής πρακτικής.

Το ενδιαφέρον για τη γεωγραφία έγκειται στο γεγονός ότι τόσο αυτές οι προτεινόμενες-επιβαλλόμενες τουριστικές διαδρομές και πρακτικές όσο και οι ανάγκες του ίδιου του τουρίστα, προσδιορίζουν βαθύτερα και συγκεκριμένα, και την οργάνωση, και τις συμπεριφορές των κατοίκων του χώρου υποδοχής.

Συμπέρασμα

Το τοπίο δεν είναι ένα απλό αντικείμενο. Αποτελεί έργο, προϊόν και τόπο σημείων. Τυποποιημένο από τους ανθρώπους, χαραγμένο στη γη ως ένα λειτουργικό δίκτυο χωραφιών και δρόμων εκφράζει περισσότερο πράγματα απ' ότι είναι το ίδιο το τοπίο. Γι' αυτό το λόγο δεν πρέπει το πεδίο διερεύνησης και επεξήγησης της γεωγραφίας, να περιορίζεται στη μελέτη των μορφών-αντικειμένων. Η μορφολογία θα πρέπει να συμπληρωθεί από μια αισθητική των τοπίων αλλά και να ενσωματώνει τις σχέσεις των κοινωνιών μ' αυτό, μέσω της οργανωμένης δράσης και παρέμβασής τους.

Βασικές καλύψεις γης

Οι βασικές και σημαντικότερες σε έκταση καλύψεις και χρήσεις γης που παρατηρούνται, είναι αυτές που αντιστοιχούν στη γεωργική γη, στους βοσκοτόπους και στα Δάση, (Agro-sylvo-pastoral)

Το Δάσος

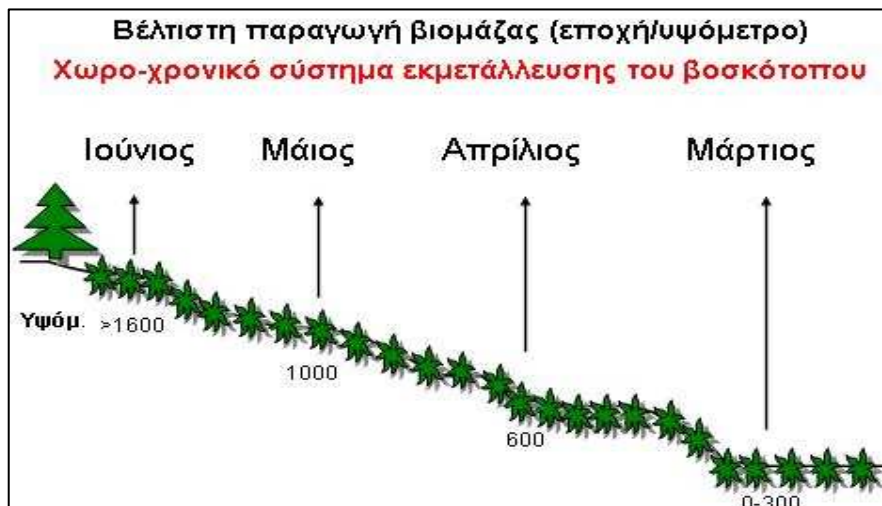
Φυσικός χώρος στον οποίο παρεμβαίνει ο άνθρωπος για να τον :

- εκμεταλλευτεί (υλοτόμηση, ξυλεία, καρπούς, φυτά αλλά και δασικά χωριά, τουριστικές δραστηριότητες κτλ.,
- τον προστατεύσει (σχέδιο ανανέωσης, οικοσύστημα, αντιπυρικές ζώνες κτλ)

Στο πλαίσιο αυτής της σχέσης κοινωνιών και δασικών περιοχών, αναπτύσσονται ανάγκες δημιουργίας στις δασικές περιοχές υποδομών όπως δασικοί δρόμοι, μικρά φράγματα ανάσχεσης, μονοπάτια περιήγησης κτλ. Παράλληλα, ενισχύονται συνεχώς οι κανονισμοί και οι ρυθμίσεις για την αποτελεσματικότερη διαχείριση και προστασία του δάσους καθώς και οι κατάλληλες πολιτικές και τα εργαλεία τους (Κοινή Αγροτική Πολιτική, Natura 2000 κτλ.

Βοσκότοποι

- Χώρος με αυτοφυή βλάστηση (συχνά πρώην δασική περιοχή) που χρησιμοποιείται για την ανάγκη της κτηνοτροφίας
- Η βόσκηση οργανώνεται με βάση το πλήθος του ζωικού κεφαλαίου και την ανάπτυξη της βιομάζας σε σχέση με το χρόνο (εποχές)

Τα συστήματα βόσκησης αποτελούν ένα επιπλέον από παράδειγμα οργάνωσης από τις τοπικές κοινωνίες των σχέσεων τους με το φυσικό περιβάλλον συνδυάζοντας τις διατροφικές ανάγκες των ζώων, το χώρο (χλωρίδα) και το χρόνο (σχέση εποχής και αύξησης της βιομάζας).